

Kapocs

XI. évf. 1. szám 2012. március

A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet folyóirata

„Kedves
iskolám”

Demens betegek
ellátásának kö-
rülményei, mód-
szerei

„Jövet-menet
pénzügyek”

A katolikus egy-
ház társadalmi
tanításának
történetéből

Munkánk és
emberképünk

„A betű ől, a
lélek, ami éltet”

Hüse Lajos – Varga Zita

„Kedves iskolám”

Egy integrációs oktatást támogató program
szociometriai hatásvizsgálata¹

A tanulmány egy szegregált iskola bezárása nyomán kibontakozó integrációs programsorozat egyik elemének megvalósulását, illetve hatásvizsgálatának eredményét mutatja be. A szerzők kitérnek arra is, hogy a hatásvizsgálat eszközeként választott többszemponútú szociometria módszere mennyiben váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

„Minden ember boldogságra születik, mindenki hordozza azokat a belső adottságokat, amelyek a nevelési hatások eredményeként képessé teszik őt a társadalmi életben való boldogulásra.”

A Kedvesház-pedagógia filozófiája

Háttér, relevancia

A nyíregyházi Huszár-telep a nyolcvanas éveket megelőzően középosztálybeliek által lakott, hangulatos kertváros volt, szívében Nyíregyháza egyik legjobb képzést adó iskolájával. Az elmúlt évtizedekben azonban a Huszár-telepen spontán szuburbanizáció zajlott: az alacsony komfortfokozatú, leromlott állapotú önkormányzati bérlakásokba mind szegényebb családok települtek be egyre gyorsuló ütemben, ez kiváltotta a középosztály menekülését, mígnem kialakult a mai, a város többi részétől szigetszerűen elkülönülő nyomortelep. A korabeli huszárlaktanya kaszárnyáiból és istállóiból kialakított korszerűtlen, komfort nélküli vagy félkomfortos lakásokban ma már szinte kizárólag cigány családok élnek, így a szociális leszakadás etnikai kirekesztődéssé vált. A munkanélküliség majdnem minden családot érint, és ez a telepről való kikerülés lehetőségeit rontja. A telep szegregációját erősíti a környezet és az életforma, valamint a telepen élő családokkal szembeni előítélet (Kerülő 2006).

A területi szegregáció oktatási szegregációt vont maga után Nyíregyházán. A telepí viszonyok közt is szegényebbnek számító családok egy részének iskoláskorú gyermekei a telepí iskolába jártak, ahova a fokozatosan kialakuló slumosodás miatt évek óta egyetlen telepen kí-

vüli gyereket se írtak be a szüleik – azaz a telep általános iskolája a rendszerváltás utáni években gyorsan szegregált cigányiskolává vált, ahová a telep mobilabb cigány családjai sem írtattak már be a gyerekeiket. Bár az iskola tantestülete rendkívüli erőfeszítéseket tett a társadalmi és iskolai hátrányok ledolgozására, és munkájukat több nagy volumenű pályázat is támogatta (Kerülő 2006), a „gettó” közepén erőfeszítéseik nem vezettek eredményre; kiugróan magas lemorzsolódás, a munkanélküliség felé „ívelő” továbbtanulási tendenciák jellemezték a tanulói életpályákat. A veszélyeztetett gyermekek számát növelte – és növeli most is – a deviáns magatartási formák gyakori előfordulása (pl.: bűnözés, alkoholfogyasztás, prostitúció), valamint a sajátos telepí életformából adódó problémák, amelyek hatással vannak a gyerekek szocializációjára is. A szegregáció növeli azokat a hátrányokat, amelyek miatt az itt nevelkedő gyermekek sokkal rosszabb helyzetből indulnak a tanulásban, a munkavállalásban és a családalapításban, mint a telepen kívül élő kortársaik.

A Hátrányos Helyzetű Gyerekek Alapítványa által kifejtett nyomás hatására a szegregációs folyamat megfordítása és a mélyszegénység újratermelődésének fékezése érdekében a város önkormányzata 2007-ben úgy döntött, hogy – bár

minden városi érdekcsoport a szegregált iskola fenntartását támogatja –, mégis bezárja a telepi iskolát, és a következő tanévtől a tanulókat a város azon iskoláiba integrálja, ahol korábban igen alacsony volt a hátrányos helyzetű tanulók aránya (Kerülő 2008). Ezzel felvállalta annak az ódiúmat, hogy a telepi gyerekek olyan iskolákba járjanak, amelyek nevelői kollektívája nem rendelkezik megfelelő tapasztalatokkal a hátrányos helyzetű tanulók integrált oktatása terén, hiszen eddigi praxisukat kizárólag a közepes és magas társadalmi státuszú családok gyermekeinek oktatása, ezáltal a teljesítménycentrikusság és a tehetséggondozás jellemezte. A hátrányos helyzetű tanulók integrált oktatásában-nevelésében nagyobb gyakorlattal bíró iskolák szakmai szempontból megfelelőbbek lettek volna, azonban a városi deszegregációs program során a szabad iskolaválasztás „veszélyei” miatt nem fogadhattak be újabb telepi tanulókat. Ahogy azt Kertesi és Kézdi (2004) mélyrehatóan elemezte: amennyiben egy iskolában bizonyos „tűrészaktárt” meghalad a hátrányos helyzetű, és főképpen roma származású tanulók aránya, akkor a többségi, főképpen középosztálybeli szülők, akik gyermeküknek a lehető legjobb oktatást szeretnék, nem íratják be gyermekeiket ezekben az iskolákba – illetve kivesszik onnan őket –, és az ingázási határokon belül fellelhető, jobb kondíciókkal rendelkező iskolákba viszik. A jobb kondíció itt nem csupán a középosztálybeli szülők megítélése szerinti kedvezőbb etnikai arányokat jelenti (az ezzel járó előnyösebb anyagi körülmények között élő, tehát az osztályok anyagi támogatását jobban bíró szülői közösségekkel), de sok esetben valóban jobb tárgyi és infrastrukturális feltételeket, motiváltabb tanárokat is (Kertesi és Kézdi 2004). Márpedig Nyíregyházán a telepi gyerekek integrált oktatása terén tapasztalatokkal bíró iskolákban 2007-ben kivétel nélkül a lélektani határ közelében álltak a statisztikai mutatók, így ezek az intézmények nem fogadhattak be további gyerekeket a telepről. Jól jellemzi az iskolabezárás nyomán kialakult helyzetet az, hogy a döntéssel szemben az integrációra kijelölt iskolákba járó gyerekek szülei minden lehetséges fórumon felléptek, s még a színpalak mögött is bevetették minden lobbierjüket azért, hogy a telepi roma tanulók ne kerüljenek azokba az iskolákba, ahová a saját gyerekeik járnak.

A több oldalról szorongatott önkormányzat felismerte, hogy nem lehet a Huszár-telep halmozottan hátrányos helyzetű tanulóit az integrációt támogató programok nélkül átirányítani a belvárosi iskolák osztályaiba. A döntést követően, de még az adminisztratív végrehajtást megelőzően több oktatási, szociális és kulturális intézmény, illetve civil szervezet bevonásával elindult egy komplex deszegregációs projekt, melynek részletes ismertetése szétfeszítené e tanulmány kereteit. Az önkormányzat által támogatott és külső forrásokat is bevonó projekt egyik elemeként valósult meg a „Kedves iskolám” program, amely a már korábban is integrációs gyakorlatot folytató oktatási intézmények egy-egy osztályközösségét támogatta szociális kompetenciáinak fejlesztésében, közösséggé válásuk erősítésében.

Roma gyerekek az iskolában – a leszakadástól a közösségfejlesztésig

Nyíregyházán az oktatás területén kibontakozó deszegregációs törekvéseket támogató kísérleti program, a „Kedves iskolám” az iskolai osztály – mint csoport – közösségét, kapcsolatrendszerét, a szociális kompetenciákat fejlesztő társas terét kívánta fejleszteni, elsősorban az iskolai szegregációból éppen kiszakadó, de a lakóhelyi szegregációban tartósan bennragadni látszó roma gyerekek befogadása érdekében. A befogadó környezet kialakításán túl azonban, középtávú célként az integrált gyermekek tanulási motivációinak megalapozása, fejlesztése állt.

A nyíregyházi Gyermekjóléti Központ módszertani támogatásával a 2009–2010-es tanévben három oktatási intézményben megvalósuló „Kedves iskolám” projekt a Kedvesház-pedagógiára épült, mely a roma vagy hátrányos helyzetű gyerekeket nevelő pedagógusok mindennapi munkáját hivatott segíteni. A módszerek, gyakorlatok kimunkálása a nyírtelki Kedvesház kollégiumot is megálmódó Bordács Margit és Lázár Péter nevéhez fűződik (Bordács és Lázár 2002). Kidolgozását az a szükséglet hozta létre, hogy a túlkoros, hátrányos helyzetű tanulókkal a hagyományos pedagógia nem tudott mit kezdeni. Nem voltak megfelelő és hatékony módszerek, eszközök a pedagógusok kezében, amelyekkel az ilyen tanulókat fejleszteni vagy egyáltalán a rendszeres iskolába járásra ösztönözni tudták volna.

A részt vevő iskolák pedagógiai programjukban rögzítették a „Kedves iskolám” programelem szakmai tartalmát, mely így az oktatás szerves részévé vált. A foglalkozások heti bontásban, kétszer két órában zajlottak. Az iskolák pedagógusai az előre megtervezett tematika alapján tartották a foglalkozásokat, külön hangsúlyt fektettek a változosságra és az aktualitásokra, ünnepekre. Célként tűzték ki a csoportban végzett tevékenységek közösségformáló erejének kiaknázását, a fegyelem, a munkarend közös kialakítását. A „Kedves iskolám” egyik legfontosabb eleme a közös szabályalkotás és e szabályok betartása volt, mellyel a csoportok működésének belső rendjét segítették. Általában véve törekedtek arra, hogy a Kedvesház-pedagógia alapjait minden alkalommal érvényre juttassák. Ezek, Bordács és Lázár (2002) nyomán:

- szabályok megalkotása, amelyek az együttműködés alapjai a munka és tanulás folyamatában. Az osztályközösség kiépítését szolgálják a szabályok, ún. *kethanok*. (A *kethano* cigányul azt jelenti, közös. Jelen esetben az érteleme: közösség, közösségi.) Minden főszabályt egy-egy maci (*kethano-maci*) jelenít meg, kezében tartva a főszabályt tartalmazó feliratot, és a hozzá tartozó közösen hozott szabályokat – ezek a program során végig az osztályok falát díszítették. A közösség kiépítésének hét főszabálya van (bővebben az 1. táblázatban):
 - „Figyelmes hallgatás”
 - „Becsüld meg!”
 - „Kölcsönös tisztelet”
 - „Bizalom elve”
 - „Ne értékeld le!”
 - „Én-üzenetek”
 - „Passzolás joga”
- a padok elhelyezése az osztályteremben, a terem otthonossá tétele gyermekmunkákkal, családrajzokkal, „meseország”, mesekuckó kialakításával, bábparaván és bábok elhelyezésével
- a csoportépítés érdekében az összetartozás érzésének erősítése, valamint az egyéni értékek tisztelete (közös játékok, egymás munkájának a csoport előtti értékelése)
- a tanulók jellegzetes nyelvi kifejezéseinek, szóhasználatainak tolerálása, használata, ezzel párhuzamosan aktív és passzív szókincsük bővítése
- a roma kultúra és szokások megismerése, elfogadása
- a tanulóknak rejlő értékek felismerése a családrajzok, álmrajzok, fényképek, „kedves tárgyaik”, cigány népmesék, a zene és a ritmus, tánc, ruhák, saját történetek alapján. Ezen értékek felhasználása, beépítése a tanításba
- a tanulók élettapasztalataiba ágyazott „előzetes tudásuk” felmérése, felszínre hozása, majd erre építve az új ismeretek közvetítése.
- Figyelembe kell venni, hogy az eltérő családi szocializációjukból adódó lemaradásuk miatt egyes képességeik nem fejlődtek olyan szintre, hogy a hazai iskolarendszer követelményeinek meg tudjanak felelni
- a tanulási folyamatba beépített „enerősítő” játékos feladatokkal a gyerekek önbecsülésének növelése, identitásának megerősítése, egymás minél alaposabb megismerése az eredményes együttműködés feltétele
- az alkalmazott munkamódszereknek a tanulók sajátosságaihoz igazítása: páros és csoportos tanulásszervezési formák, kics csoportos foglalkozások alkalmazása, amelyeknek egyéni megerősítő, közösségépítő és együttműködést szolgáló funkciója van
- az egyéni tanulási problémák egyénenkénti kezelése szükséges a pedagógus részéről
- a tapasztalati úton való tanulástól indulva egyre nagyobb hangsúlyt kell helyezni az absztrakt gondolkodást igénylő képességek fejlesztésére (matematikai, írás-olvasási készségek előkészítése és fejlesztése memória-játékokkal, figyelemkoncentrációs játékokkal, problémamegoldó gondolkodással, a tér- és idő-érzékeléssel kapcsolatos játékokkal)
- a gyermeknek keresztül a szülő elérése olyan feladatokkal, amit a család együtt, otthon tud megoldani
- nagy szerepe van a pozitív megerősítésnek, pozitív üzenetek közvetítésének a tanulóknak és a szülők felé, valamint a szülők bevonásának az ünnepekbe (lehessen büszke gyermekére, amikor énekel vagy verset mond) és az iskola egyéb rendezvényeibe.

1. táblázat

A főszabályok magyarázata – Bordács és Lázár (2002) nyomán

A főszabály	A szabály alkalmazásának előnyei a pedagógus részéről	A szabály alkalmazásának előnyei a tanulók részéről
„ Figyelmes hallgatás ”: a hatékony kommunikáció és az aktív figyelem szabálya	Alaposabban megismerheti, megértheti tanulóit, bensőségebb kapcsolatot alakíthat ki. Észreveheti az egyes tanulók haladását nehezítő külső és belső okokat. Csökkentheti általa a fegyelmezéssel járó feszültséget. Elősegítheti a kiscsoportok közötti együttműködést.	Képessé válnak a kulturált társas érintkezés szabályainak alkalmazására. Megtanulnak egymásra figyelni, hatékonyan kommunikálni és együttműködni a közös cél érdekében. Fejlődik a tartós figyelmük. Megtapasztalják a másik ember iránti felelősségérzést, nő az önbecsülésük.
„ Becsüld meg ”: az értékekre irányuló figyelem szabálya (az egyénnek a közösségben elfoglalt szerepe, egymás értékeinek megbecsülése, a másság elfogadása)	Optimális légkört teremthet az együtt-tanuláshoz. Erősítheti a tanulók belső motivációját. Bátorítást adhat, erősítheti a „képes vagyok rá” érzést. Elősegítheti, hogy a gyermekek – egymással és a pedagógussal – nyitlak és őszinték, toleránsak és elfogadók legyenek.	Megtapasztalják az elismerésben és megbecsülésben részesedés és részletetés érzését. Rivalizálás helyett együttműködhetnek, pl. a tanulásban. A pozitív megerősítések révén önmagukat képviselni tudó, egészséges jövőképpel rendelkező személyiséggé válhatnak. Önbizalmuk erősödésével nagyobb teljesítmény elérésére lesznek képesek.
„ Kölcsönös tisztelet ”: a biztonságot adó társas környezet szabálya, mely lehetővé teszi a szociális és tanulási készségek fejlődését, kiteljesedését	A tanulóktól kapott visszajelzések és a róluk nyert információk alapján az aktuális helyzetnek megfelelően lesz képes szervezni és irányítani az osztály életét. Képes lesz esetleges előítéletességével szembenézni és leküzdeni azt. Képes lesz a kölcsönös elvárásokon alapuló, együttműködő kapcsolat kialakítására és fenntartására a családokkal is.	Megtanulják elfogadni és tiszteletben tartani a kulturális, etnikai és egyéni másságot. Érdeklődők lesznek más kulturális értékek iránt. Együttműködőkévé válnak, megtanulnak segítséget adni, kérni és elfogadni. A közös megállapodásokat betartják, és képessé válnak arra, hogy figyelembe vegyék társaik jogait, és képviseljék saját magukat. Erősödik kritikai érzékük, erkölcsi értékrendszerük, konfliktusmegoldó képességük.
„ Bizalom elve ”: fontos szabály az egyén és a közösség fejlődése terén, a gyermekek nyitottságát, őszinteségét, egymáshoz fordulását segíti elő	Közelebb kerülhet tanítványaihoz, ezáltal fokozhatja a tanulási motivációt. Eredményesebb probléma- és konfliktuskezelést végezhet. Együttműködő és egymásért felelősséget vállaló osztályközösséget tud létrehozni, működtetni.	Megtapasztalják, hogy bizalommal fordulhatnak tanárukhöz és társaikhoz. Megtapasztalják a bizalom kétirányúságát, az ezzel való élés és viszálysülés különbségét. Képesek lesznek bizalmasan kezelni bizonyos információkat. Fejlődik a felelősség- és kötelességtudatuk.
„ Ne értékeld le! ”: alkalmazásával elősegíthető, hogy a gyermekek elkerüljék a minősítő, negatív megjegyzéseket	Kisebb erőfeszítéssel tudja együttműködésre bírni tanítványait. Lehetőséget teremthet a hibák belátáson alapuló kijavítására. A szabálynak megfelelő kritikai megjegyzései bátorító, ösztönző hatást gyakorolhatnak a tanulókra. Példája nyomán a tanulók is átveszik ezt a magatartásmintát, kerülni fogják a leértékelő, becsmérlő megnyilvánulásokat. Megelőzheti a konfliktusokat, a szabályra való hivatkozással kezelheti a verbális agressziót. Megalopozza a bizalmi légkör kialakulását.	Képessé válnak arra, hogy a kritikai észrevételeket belátással fogadják, és a hibák kijavítására törekedjenek. Megtanulják elkerülni a bántó, leminősítő megjegyzések alkalmazását. Képesek lesznek uralni indulataikat és kifejezni érzéseiket. Eredményesebben tudják kezelni konfliktusaikat. Képesek lesznek önmagukat képviselni, kulturáltan, érvekkel vitatkozni, felelősségteljes, önálló döntéseket hozni, magukat értékelni, korrigálni.

A főszabály	A szabály alkalmazásának előnyei a pedagógus részéről	A szabály alkalmazásának előnyei a tanulók részéről
<p>„Én-üzenetek”: az eltérő vélemények, indulatok és rossz érzések kinyilvánításának szabálya</p>	<p>Könnyebben tud konfliktusokat kezelni, mert tanítványaival belátáson alapuló megegyezéseket tud kötni, így senki sem érzi magát vesztesnek. Kapcsolata a szülőkkkel és a kollégáival hatékonyabbá válik. Munkája sikeresebb lesz, hosszú távon is képes megőrizni jó közérzetét, egészséges mentálhigiénés állapotát.</p>	<p>Konfliktushelyzetekben képesek lesznek uralni indulataikat, megfogalmazni egyet nem értésüket és érzéseiket. Belátással tudják fogadni a feljük irányuló „kritikákat” (én-üzeneteket), a probléma megoldására törekszenek, nem hártják, nem védekeznek. Társas kapcsolataikban és az együtt-tanulásban tapasztalják a belátáson alapuló elfogadás, a segítségadás és -kapás érzését. Biztonságban érzik magukat a csoportban.</p>
<p>„Passzolás joga”: véleménynyilvánítási és döntési helyzetben a tanulók önállóan élhetnek a szabad választás lehetőségével, véleményük megtartásával</p>	<p>Képes lesz az autonóm egyénekből álló osztályközösség létrehozására és működtetésére. Eredményesebb pedagógiai munkát tud megvalósítani mind a nevelés, mind az oktatás terén. Képes lesz demokratikus állapotot fenntartani az osztályban, és önmaga képviselésének gyakorlásával modellként szolgálni. Őszinteséget és nyitottságot várhat el tanítványaitól.</p>	<p>Megvédhetik önmagukat, nem érzik magukat kiszolgáltatottnak. Megtapasztalhatják döntéseik felelősségét, „megtanulnak” vitatkozni, érvelni. Tudatos, erős értékrenddel és belső kontrollal rendelkező személyiségekké válnak. A rendszeresen passzoló tanulók a csoporthatások révén aktív szerepbe kerülnek. Együttműködésük külső kényszer helyett az önállóságon és mindenkitől független elhatározáson alapul.</p>

A program során általános tapasztalat volt, hogy ezeken a kötetlenebb légkörű foglalkozásokon kevesebb fegyelmezési probléma fordult elő, mint a tanítási órákon. Öröndetes változásként észlelték a pedagógusok, hogy a „Kedves iskolám” program előrehaladtával a tanítási órákon is észrevehető javulás következett be a gyerekek viselkedésében, figyelmének koncentráltságában. A részt vevő gyermekek az órákon is a közösen felállított szabályokra emlékeztették egymást, figyelmeztették rendbontó társaikat, így a „Kedves iskolám” szabályai, szakmaisága a tanítási órákon is éreztették hatásukat. Ahogy az egyik nevelő fogalmazott: „A közös együttlétek jó alkalmat adtak arra, hogy az egyén és a csapat együttes fejlesztésére koncentráljunk, amelyek során játékos, újszerű gyakorlatokkal érhetjük el az együttműködés és a kommunikáció minőségi javulását. Az osztály a szemünk láttára válik egyre inkább jól működő csapattá.” Ugyancsak a beszámolókból derült ki, hogy a beszélgető-körökben azok a tanulók is feloldódtak, akiknek korábban komoly problémát jelentett a kommunikáció. Miután kiderült, hogy „mindenki tehetséges valamiben”, a félénkebbek önbizalma is megnőtt. A gyerekek – tanáraik szerint – jobban megismerték egymást a program során, ennek következtében jobban elfogadták egymást. Egy, a telepei gyermekek

oktatásában többéves gyakorlattal rendelkező pedagógus erről így számolt be: „...az ügyesebbek boldogan ülnek azokhoz a társaikhoz, akiknek esetleg nem sikerült elkészíteni az éppen aktuális feladatot. Ebben a helyzetben talán nagyobb eredménynek könyvelhetjük el azt, hogy az ügyetlenebb gyerek most már elfogadja társától a segítséget. Régebben előfordult, hogy inkább duzzogott, nem is akarta tovább folytatni a munkát, ha valahol elakadt.”

A pedagógusok beszámolóin túl a „Kedves iskolám” hatását más módon is mértük. A városi deszegregációs projektek közül elsőként a „Kedves iskolám” program végrehajtása során alkalmaztunk előre megtervezett hatékonyságvizsgálatot – a Mérei-féle szociometria-vizsgálat (Martonné, Sallay és Perge 2007) segítségével kívántuk kimutatni a korábbi szegregált oktatásból kikerülő gyermekeket befogadó osztályok társas mezejének változását, a befogadás mértékét.

A hatásvizsgálat anyaga és módszere

A „Kedves iskolám” programban részt vevő osztályok eltérő kondíciókkal rendelkeztek mind az iskola típusát, mind az integrált tanulók lakóhelyét tekintve. A minta megoszlását az 2. táblázat tartalmazza.

2. táblázat
A hatásvizsgálat mintája

Megnevezés	Évfolyam	Az iskola típusa	Az integrált tanulók lakhelye
1. számú osztály	6. és 7. osztály	Speciális (gyógyped.)	Városi slum (Huszár-telep)
2. számú osztály	2. osztály	Normál tantervű	Városi slum (Huszár-telep)
3. számú osztály	4. osztály	Normál tantervű	Falusias szórvány („cigánysor”)

Az 1. számú osztály valójában egy speciális, délutáni tanulócsoporthoz tartozott, amelyet két osztály tanulóiból verbuváltak, kifejezetten a „Kedves iskolám” program megvalósításához. További sajátosságként jelentkezett az 1. és 2. számú osztály esetében, hogy a tanulók között a tanév folyamán folyamatos volt a fluktuáció, több tanuló az év folyamán érkezett oda a normál tantervű iskolákból, ahonnan magatartási és tanulási problémáik miatt kiutasították. Az 1. számú osztályba több tanuló is érkezett – róluk egyúttal a tanulási képességeket vizsgáló bizottság megállapította, hogy az IQ-juk 70 pont alatt marad –, és magatartási problémáik hangsúlyozottabban jelentkeztek, mint a 2. számú osztályba érkező két új tanuló esetében, akik a városi deszegregációs programban részes iskolákból morzsolódtak le. A 3. számú osztályban – melyet a deszegregációs program vizsgálatának kontrollcsoportjává választottunk – ilyen folyamat nem zajlott, bár a család költözése miatt két (nem roma) tanuló elhagyta az osztályt, ami alaposan átrendezte a tanulók társas viszonyait.

A hatásvizsgálat módszerül választott többszemponú szociometria hármass célkitűzést fogalmaz meg:

1. ne csak a csoporttagok társas helyzetére kapjunk értelmezési támpontot, hanem a vizsgált társas alakzatról mint közösségről, és a kiscsoportokról mint társas egységekről;
2. terjedjen ki a jellemzés a társas mező reális viszonyaira: hierarchiájára, a funkció jellegű tagolódásra, a feladatokból fakadó kontaktusokra, az együttes döntéseket hozó kapcsolatokra;
3. adatokat kell kapnunk a társas mezőben hatékony indítékokról – a választásoknak, a kötődéseknek a társas szinten megnyilvánuló motivációjáról (Mérei 1996).

A közösség tanulói szociometriai felmérőlapot töltötték ki a „Kedves iskolám” program elején, valamint a program zárása után. Ezekben ugyanazt a tizenkét kérdést tettük fel a megkérdezett tanulók társas választásaira vonatkozóan: nyolc rokon- szenvi, három képességre vonatkozó, valamint egy népszerűségekre vonatkozó kérdést.

A *rokonszenvi kérdések* közül például a „Kik azok az osztálytársaid, akikkel az iskola befejezése után szívesen találkoznál?” kérdés az együtt- lét kritériuma alapján fogalmazódott meg. Egy másik kérdés, „Ha egy titkod volna, kinek mondanád el osztálytársaid közül?”, a személyi bizalmat feltételező választásra utalt.

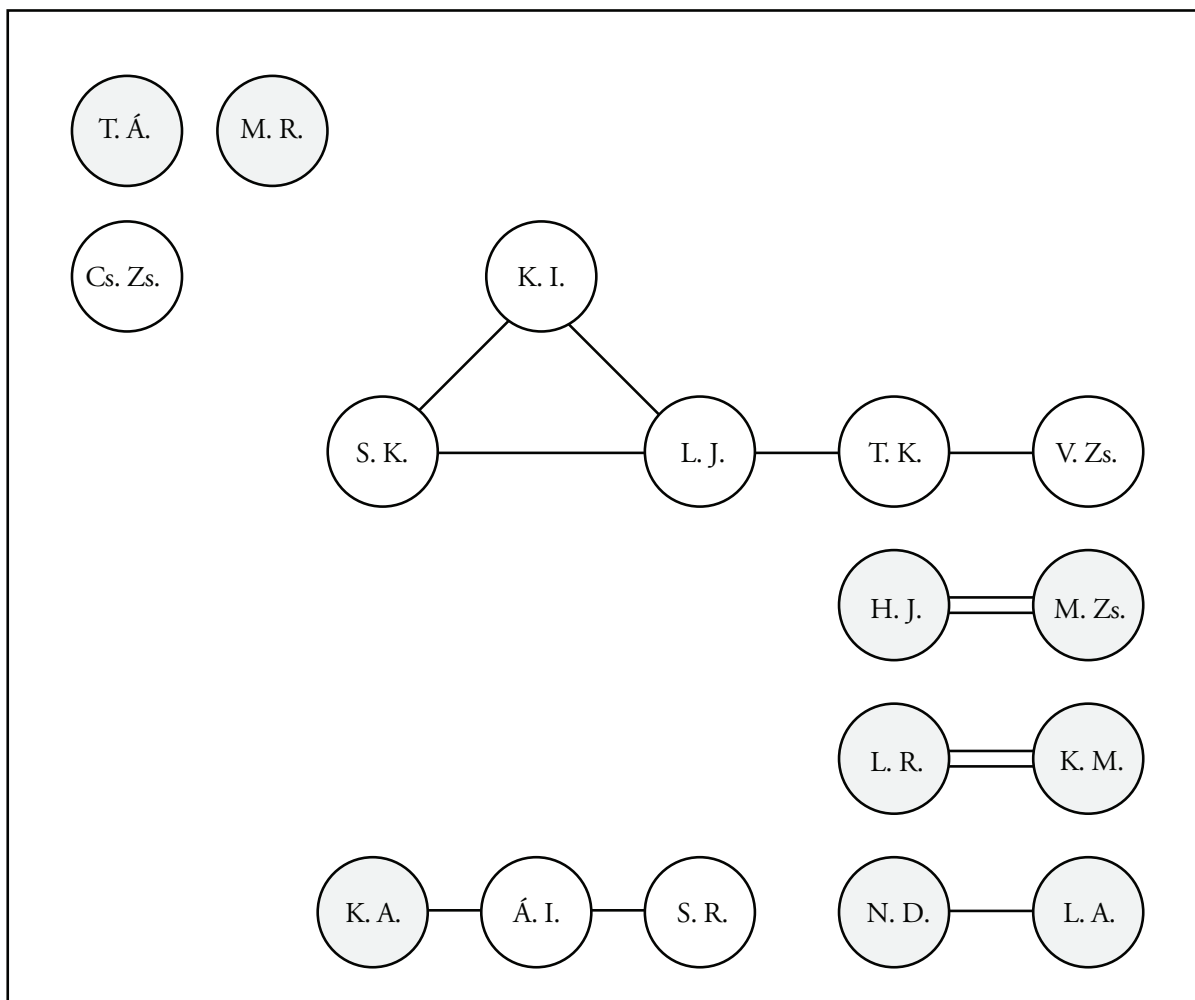
Az *egyéni tulajdonságokra* vonatkozó kérdések egyike a képesség szerinti választás kritériumcsoportjába tartozott: „Ki a legműveltebb osztálytársaid közül, akit beneveznél egy elmebaj- nokságra?” A választás intellektuális tulajdonság alapján történt. Egy másik a *közösségi funkcióra* fókuszált: A „Ki tudná az osztálybulit a legjobban megszervezni az osztálytársaid közül?” kérdés az aktivitásra vonatkozik.

A társas mező strukturálódásának vizsgálatkor elsősorban az alakzat kohézióját kell megvizsgálni. A kohézió a szociometriában az a csoportdinamikai feszültség, amely által a csoport tagjai átérzik a „mi-tudatot”, a közösségi érzést. A magas kohézió azt mutatja, hogy az adott társas mezőben az együttesség élménye a közösségi tudatban és a közös ügyekben való részvételben egyaránt megnyilvánul. Az alacsony szintű kohézió azt mutatja, hogy a csoportban kevés az együttes élmény. Ekkor erőteljes klikkesedés figyelhető meg, és akár a csoport szétesése is bekövetkezhet.

A szociogramokon a lányokat a fehér, a fiúkat a sötétebbre satírozott karikák jelölik.

1. ábra

Az 1. számú osztály őszi (kezdő) szociogramja

A hatásvizsgálat eredményei**Az 1. számú osztály**

Az első vizsgált osztály – azaz valójában két kis létszámú, gyógypedagógiai osztály időszakos csoportja – csoportszerkezete jellemzően egy központi, széles peremű, sok magányos vagy páros taggal. Ez a struktúra mindkét szociogramra jellemző, amely előrejelzi, hogy a „Kedves iskolám” program ez esetben nem lehetett vajmi hatásos.

Az osztály társas terének vizsgálatakor igen fontos jegyet képvisel a perifériára szorultak aránya. A periférián két csoport tartózkodik: *a magányosok*, akiknek a szociogramban nincsen kapcsolata, valamint a „nem választottak”, akiket

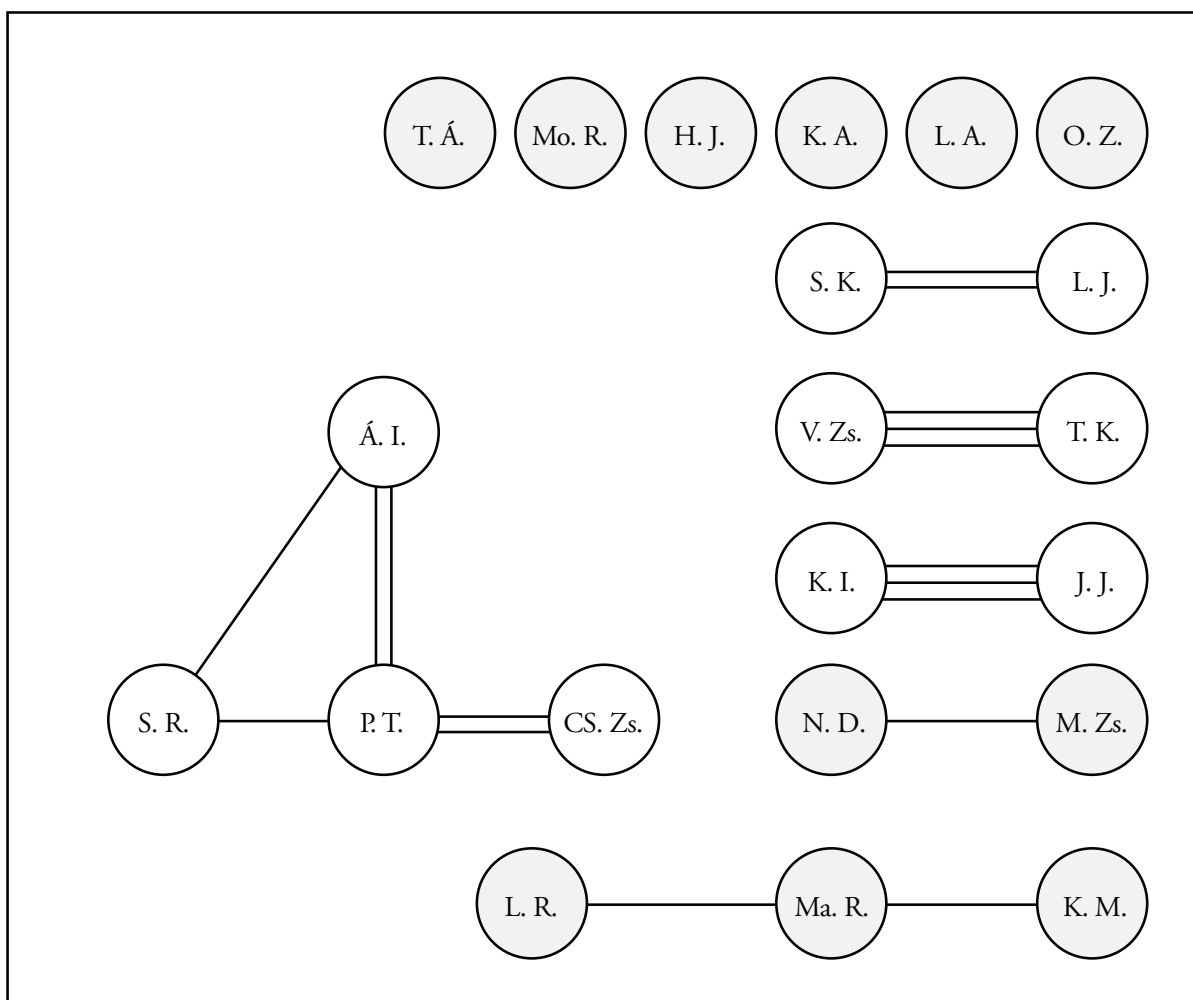
a kölcsönösségi táblázatban egyáltalán nem választottak.

Az oktatási migráció veszteségeinek „lerak-tává” váló iskola programban részt vevő osztályában rendkívül magasnak bizonyult a perifériális helyzetű tanulók aránya. Az első felmérés során 17,6% volt magányos – csaknem az osztály ötöde –, majd a program végén arányuk 28,6%-ra nőtt! A közösségben egyértelműen alacsony szintű volt a szolidaritás, a tanulók egymással szemben kíméletlenek voltak. A kudarcos tanulók folyamatos beáramlása a közben zajló „Kedves iskolám” program várható hatásait felülírva még jobban fölerősítette ezt a jellemzőt.

Az egyedülállóknál jobb helyzetben vannak a *párok*, hiszen a csoportban egy másik

2. ábra

Az 1. számú osztály nyári (záró) szociogramja

személyhez kötődhetnek. A párok értelmezésekor fontos szempont lehet a kapcsolatok intenzitása. Az egyszeres kötődésű párok gyenge párok, valójában akár egymás mellé sodródott magányosoknak is felfoghatók, akik periferiális helyzetüket enyhítik valamelyest ebben a kapcsolódásban. A többszörös kötődésű párok intenzív baráti kapcsolatukat oly mélyen élik meg, hogy másokra már nincs is szükségük – ők, bár külső kapcsolataik nincsenek, nem a csoport társas peremén tartózkodnak, hanem egy „külön világban”.

Az 1. számú osztály esetében a párok aránya rendkívül magas, a Mérei (1996) által mért értékeknek mintegy hétszerese. Az első felmérés során a tanulók 58,8%-a tartozott a párok közé, akiknek egymáson kívül senki más-

sal nincs kapcsolatuk, a második felmérés során az 52,4%-uk. Ez az extrém magas érték valószínűleg arra utal, hogy a közösségben nagyon nagy az intimitásra való igény, ugyanakkor ez az igény nem tud csoportszinten manifesztálódni, kizárólag a diádikus kapcsolatok bizalmi fokán képes erre. A párok csökkenése a csoportban zajló széthullás, a kohéziót folyamatosan „támadó” új tanulók erodáló hatásának számlájára írható. A párokra jellemző továbbá a rövidéletűség – a két felmérés során egyetlen pár tagjai sem maradtak ugyanazok. Az osztályközösség nem kedvezett a tartós barátságoknak.

Akik a szociogramban csupán két emberrel állnak kapcsolatban, azok *láncot* alkotnak. A lánc hossza az abban részt vevő egyének számától függ.

Az első felmérés alkalmával a lánc tagjainak aránya ugyancsak magasabb volt (17,6%), mint a második felmérés idején (14,3 %), de ez nem jelent tényleges csökkenést, ugyanis 3-3 tanuló állt láncban mindkét mérés során – a második mérés időpontjában azonban már magasabb volt az osztály létszáma.

Zárt alakzatban helyezkedik el, akinek minimum két kapcsolata van, és az alakzat, amit így többen alakítanak ki, teljesen összekapcsolt. A vizsgált osztály zárt alakzatában részt vevő gyermekek aránya 17,6%, illetve a második felmérés során 14,3%. Ez 3 tanuló jelent mindkét mérés időpontjában. A zárt alakzatok alulreprezentáltsága minden valószínűség szerint azt is mutatja, hogy a közvélemény nehezen alakul ki, a közösség nehezen mozgósítható, mivel a többség inkább kisebb csoportokra – jelen esetben párokra – bomlik, azon belül alkot véleményt.

A zárt alakzatokban és láncokban álló tanulók arányát egymáshoz viszonyítva egy olyan hányadost kapunk, melynek az optimális értéke 3:1. Az 1. számú osztályban mindkét felmérés során 3:3 arány alakult ki. A közösség kis csoportokra hullott szét, és hiányzik az a megfelelően hosszú lánc mint közeg, amely a zárt alakzatok között tartaná a kapcsolatot. A helyzetet tovább rontja a diádikus kapcsolatok és a magányosok nagy aránya, melyet a „Kedves iskolám” mégoly gyermek- és közösségbarát pedagógiai szemlélete és eszköztára sem tudott enyhíteni a két félév során.

A csoport jellegzetességei közé tartozik a deklarált kapcsolatok alacsony száma is. A *deklarált kapcsolatok* száma a szociometriában azt mutatja, hogy a gyerekek hány társukat jelölték meg választottként összesen a tizenkét kérdésből álló kérdőívben, függetlenül attól, hogy azok a választások kölcsönösök-e. Az 1. számú osztályban a gyerekek deklarált kapcsolatainak a száma 2,53 gyerek/fő átlagosan az első felméréskor, és 2,67 gyerek/fő a második felméréskor.

3. táblázat

Kölcsönös választások az 1. számú osztályban

Választások	Első felmérés (2009. október 1.)	Második felmérés (2010. június 10.)
3x-os kölcsönös választás	-	4 tanuló
2x-es kölcsönös választás	4 tanuló	5 tanuló
1x-es kölcsönös választás	10 tanuló	8 tanuló
Összes kölcsönös választás	12 db	17 db

A *többszörösen kölcsönös választások* a csoport tagjai közötti kapcsolat erősségét jelzik. A vizsgált osztályban a magányosok nagy száma miatt a többszörös választások kisebb körre korlátozódtak, ugyanakkor a diádikus kapcsolatok nagy száma megnövelte annak esélyét, hogy ezen párokon belül a tagok több esetben is kölcsönösen választják egymást. A túlnyomórészt a diádikus kapcsolatokban megjelenő többszörös választások arra utalnak, hogy a támogató közösség hiányában az egymásra találó barátok az átlagosnál jobban számítanak egymásra, és kizárólag egymásra számítanak. Az erős párok védekező válszként születtek a rideg csoportközegben.

Ugyancsak a közösség kohézióját hivatott jellemezni a *központban lévők* aránya. Azok tartoznak a központba, akik egy zárt alakzat tagjai, vagy közvetlenül ahhoz kapcsolódnak, pl. egy kapcsolt lánc tagjaiként. Egy átlagos csoportban a központban elhelyezkedők aránya 75%. Ezzel szemben a vizsgált osztály esetében mindkét felmérés során ennél jóval alacsonyabb értéket mértünk (29,4%, illetve 19,0%). Szinte nincs is központja a csoportnak, sőt, a csoport többsége a peremen helyezkedik el (70,6%, illetve 81,0%), mely kifejezetten egészségtelen formáció.

Az osztály esetében a *kölcsönösségi index* igen csalóka. Ez a mutató arra vonatkozik, hogy a csoporton belül a tagok hány százalékának van kölcsönös kapcsolata. A vizsgált osztály esetében ez 82%, ami a tanév végére 71%-ra csökkent. Bár az év eleji felmérés eredménye, tekintetbe véve az osztály összetételét is, nem áll messze az ideális 100%-tól, alapvetően mégiscsak szegényes, a diádikus kapcsolatok elterjedtségén alapuló érték. Az év végi felmérés csökkenő kölcsönösségi indexe – mindamelllett, hogy az osztály távolabb került az ideálisnak mondható társas állapottól – a város deszegregációs törekvéseinek vesztesei, az időközben az osztályba került, máshonnan kizárt tanulók kudarcának szimbóluma is.

A kölcsönösségi index értékével párhuzamosan csökkent a *sűrűségi mutató* értéke is, mely a kölcsönös kapcsolatok száma és a csoporttagok számának viszonyára világít rá. Az osztály sűrűségi mutatója 0,82-ről 0,81-re csökkent a tanév folyamán.

A társaságok, barátságok egy év távlatában teljesen átalakulnak, a régi kapcsolatok elhalványulnak, vagy teljesen megszűnnek. Ez kisebb mértékben természetes folyamat, mely önmagában nem feltétlenül negatív dolog – a vizsgált „osztályra”, délutáni tanulócsoporthoz azonban szélsőségesen nagymértékben jellemző volt ez az átrendeződés. Az is kifejezetten negatív jelenség, hogy a két felmérés között eltelt idő alatt a csoport szinte teljesen szétdarabolódott, megnőtt a magányosok száma. A páros kapcsolatok aránya ugyan stabil maradt egész évben, de a tagok kivétel nélkül ki-

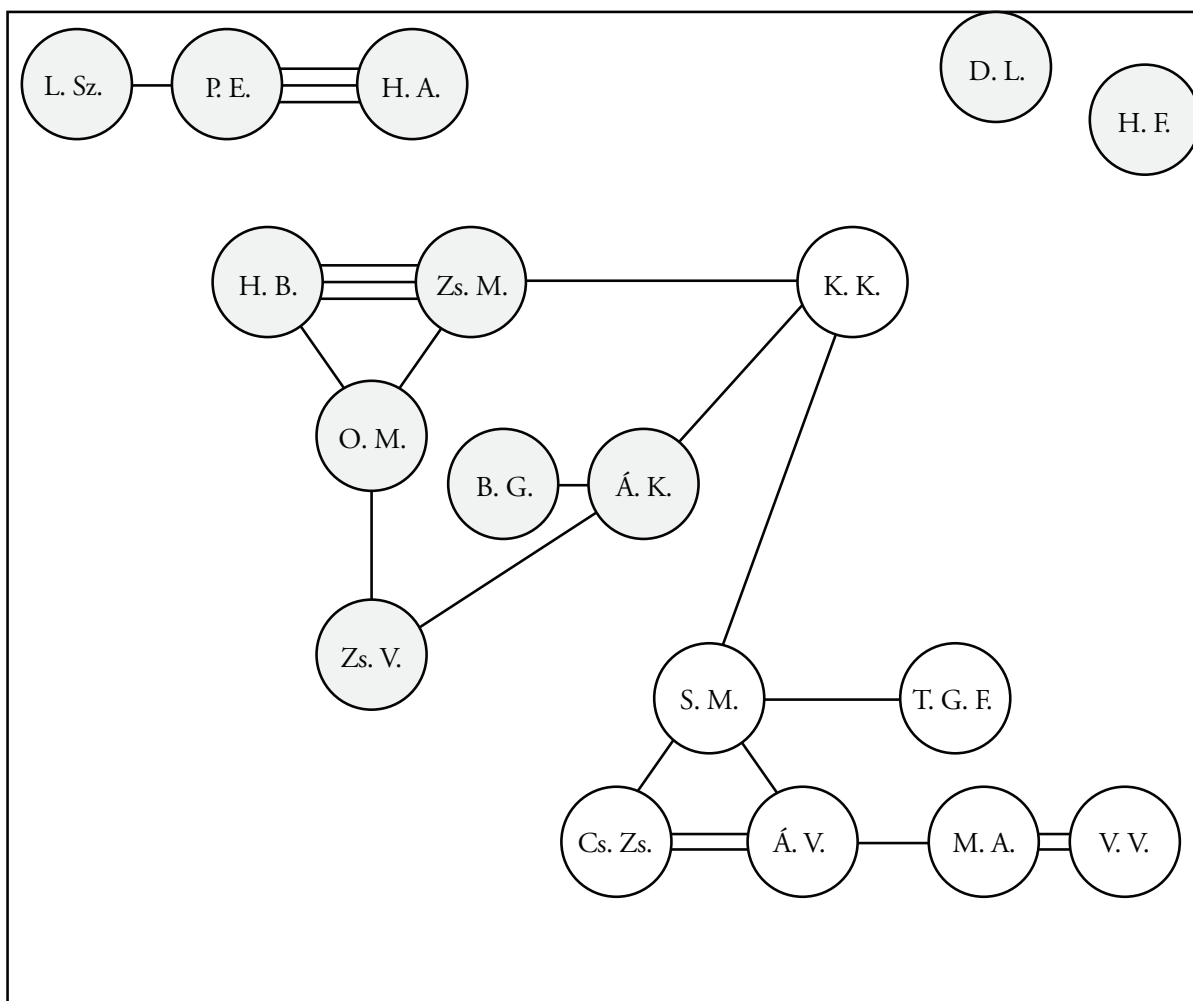
cserélődtek – egyetlen barátság sem maradt fenn a tanév teljes hosszában. A közösség egymással kapcsolatot nem tartó, nem barátkozó klikkek, párok halmazaként működött, melyben a klikkeken belül is gyorsan erodálódtak a kapcsolatok.

A 2. számú osztály

A második vizsgált osztály ugyancsak a huszártelepi szegregátumban élő roma gyermekek befogadjaként vett részt a programban, ahová, az előzőhöz hasonlóan, év közben is került újabb gyerek. A két új osztálytárs azonban egy szervezettebb, közösségként jobban funkcionáló csoportba került. Egy központi szerepet betöltő tanuló időközben távozott a közösségből.

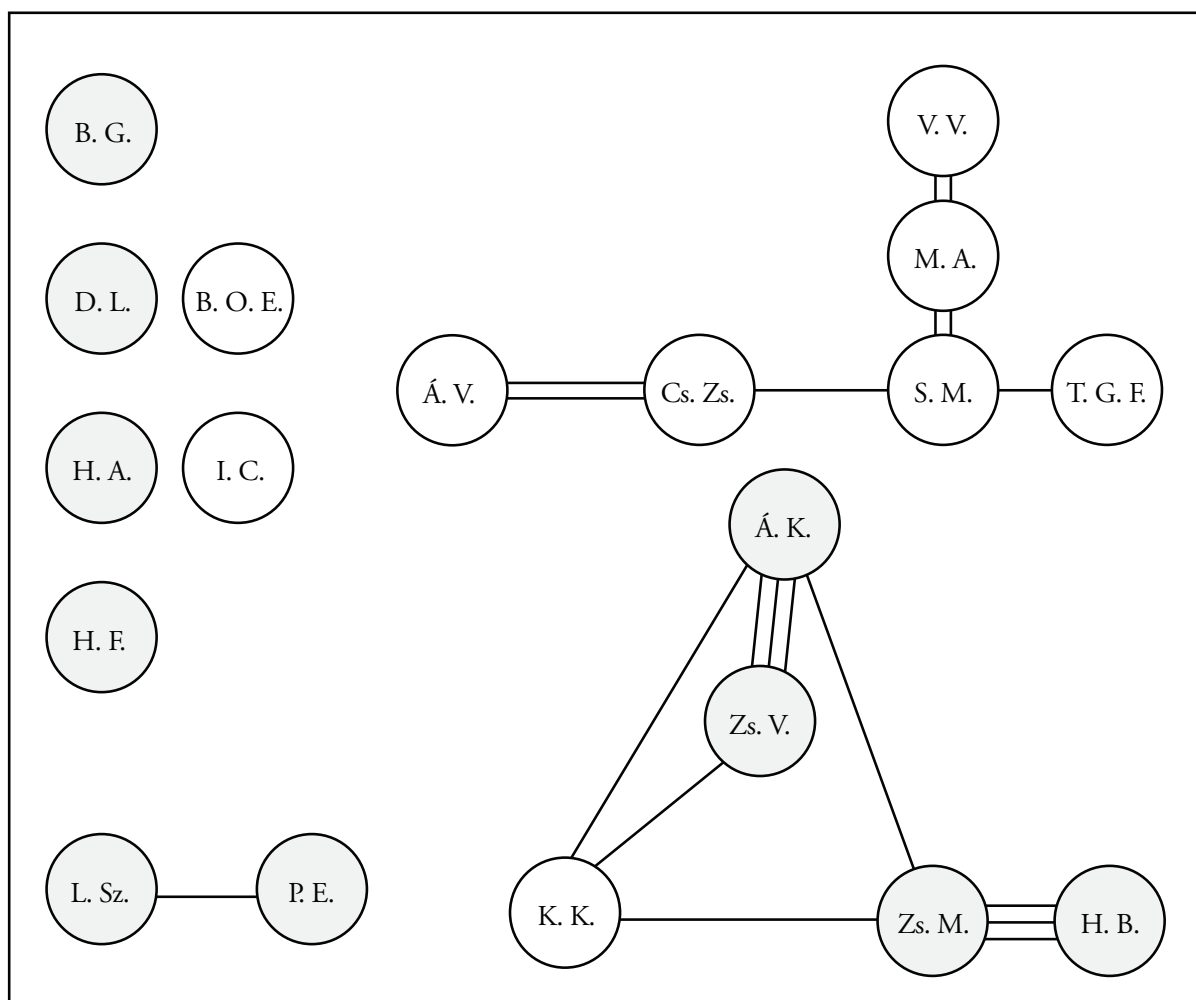
3. ábra

A 2. számú osztály őszi (kezdő) szociogramja

4. ábra

A 2. számú osztály nyári (záró) szociogramja

Az őszi szociogram csoportstruktúrájára jellemző a tömbszerkezet, kevés a magányos, peremhelyzetben lévő fiatal. Ezzel szemben a második adatfelvétel szociogramja jellemzően egy központú, széles peremű, melyben a magányosok száma megnőtt. Több gyermek között felbomlottak a korábbi kapcsolatok, az erősebb kapcsolatok gyengültek, egyes kapcsolatok viszont egy fokkal erősödtek. Több gyengébb, új kapcsolat is kialakult. A korábbi erőteljes, stabil láncot alkotó kapcsolatrendszer felbomlott. A közösségben két láncolatot alkotó kapcsolatrendszer alakult ki.

Ebben az időszakban észrevehető, hogy a nagyon kedvelt csoporttárs (O. M.) távozásának hatására az eredeti csoport egysége felbomlott, több csoportra tagolódott. Ezek a csoportok kevésbé stabil, erős egységet alkotnak, viszont az

előzőekhez képest előny, hogy a kapcsolatok száma nőtt, még ha ezek egyszeres, gyenge kapcsolatok is. A csoport a folyamat során stabilitást mutatott, bár a két új gyermek nem illeszkedett be a közösségbe.

A magányosok aránya ebben az osztályban is viszonylag magas volt az első felmérés idején is (11,1%), bár ez adódhatott az alacsony osztálylétszámból is, hiszen ez két magányos gyereket jelentett, akik közül az egyik a *nem választott* kategóriába is bekerült. Ugyanakkor az év végére a magányosok aránya megháromszorozódott (31,5%), egyúttal mindannyian nem választottak is voltak.

A párok aránya enyhe növekedést mutatott – a program elején 27,8%, a program végén 31,5% –, a láncok aránya erőteljesebb csökkenést – a program elején 27,8%, a program végén 15,0%.

4. táblázat**Kölcsönös választások a 2. számú osztályban**

Választások	Első felmérés (2009. szeptember 25.)	Második felmérés (2010. június 11.)
3x-os kölcsönös választás	4 tanuló	4 tanuló
2x-es kölcsönös választás	4 tanuló	5 tanuló
1x-es kölcsönös választás	14 tanuló	9 tanuló
Összes kölcsönös választás	23 db	19 db

A zárt alakzatokban lévő tanulók aránya is csökkent. A program elején még a gyerekek 50,0%-a állt valamilyen alakzatban, a végére ez az arány lecsökkent 21,1%-ra. A zárt alakzat/lánc hányados ennek megfelelően 9/5, illetve 4/3 lett.

A csoportnak jól körvonalazott központja van, amely a tanév során elvesztette strukturáltságát. A központban lévők aránya 72,2%-ról 26,3%-ra változott, ezzel párhuzamosan a peremre szorult tanulók aránya 27,8%-ról 73,7%-ra nőtt.

A kölcsönösségi index 89%-ról 68 %-ra csökkent, a sűrűségi mutató 1,89 pontról 1,36 pontra.

A szociometriai felmérés tapasztalatai alapján úgy tűnik, hogy ebben az osztályban sem sikerült a „Kedves iskolám” pedagógiai programjának növelnie a csoportkohéziót, illetve támogatni az újonnan bekerülő gyerekek beilleszkedését.

A 3. számú osztály

Ez az osztály Nyíregyháza agglomerációjának egyik településén található iskola alsós osztálya, ahová a beiskolázás óta járnak a falusi szóróványban élő cigány tanulók. Az iskolát nem érintette a város deszegregációs programja, bár a faluban élő, de a városban dolgozó közép- és felsőosztálybeli családok gyermekei esetében érvényesül a város közelségéből eredő szívóhatás, azaz ők a lakossági arányukhoz képest alulreprezentáltak.

Az első vizsgálat a csoportszerkezetet tekintve egy több központú társaságot mutatott, tagjai több mint 50%-a zárt alakzatban látható. Ez a második felmérés során teljesen átalakult. Az év folyamán két diák elhagyta az intézményt. A két gyermek központi szerepet töltött be, s miután kikerültek az osztályközösségből, felbomlott az az erős kapcsolat, amely addig jellemezte a csoportot. Laza, láncszerű kapcsolatok alakultak ki, nemek

szerint is megoszlanak a kapcsolatok. A fiúk közössége egy csoportot alkot, amelyhez egy lány is kapcsolódik. A többszörös kapcsolatok nagy része megmaradt, de már nem képeznek zárt alakzatot.

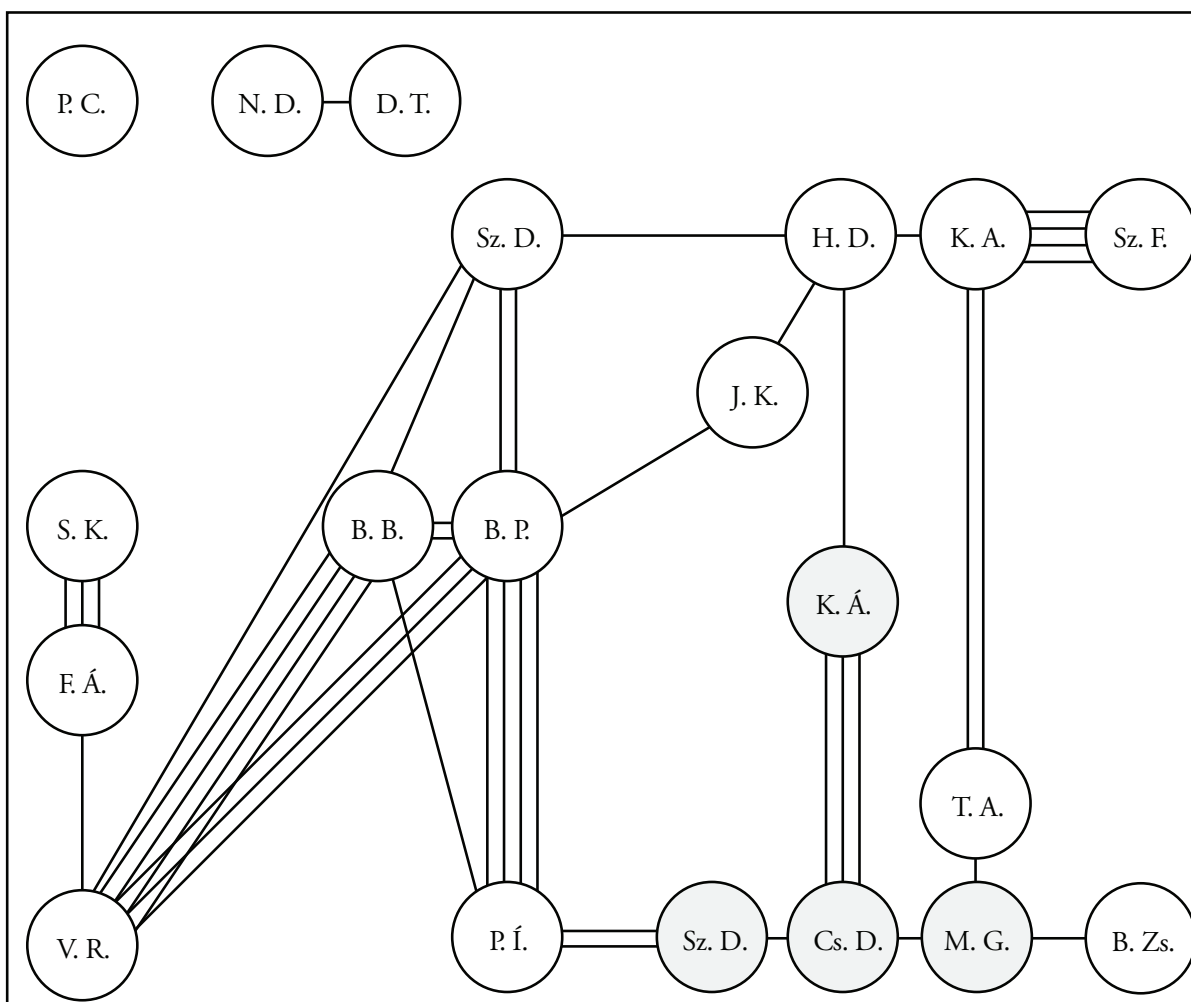
A magányosok és nem választottak aránya ebben az osztályban eleve igen alacsony volt (1 fő magányos, 0 fő nem választott), a program végére pedig mindkét kategória „kiürült” – minden tanuló legalább egy kölcsönös választással kötődött egy másik tanulóhoz.

Az első adatfelvétel eredménye több személy kölcsönös kapcsolatát, zárt alakzatát mutatja. Az alakzaton belül a tagok között többszörös kölcsönös kapcsolat alakult ki, ami igen erős kötődést jelez (a csoport 65%-a áll zárt alakzatban). Ebben az esetben központi pozíciók is megjelennek, a háromszög egyik tagja egyszersmind a négytagú csillag alakzat „szárhelyzetű” egyéne is. A csillag azt jelenti, hogy egy személynek (B. P.) több kölcsönös kapcsolata van, de akikhez ő kötődik, azok között nincs kapcsolat. Mérei a zárt alakzathoz tapadó csillagot áttételi gócnak nevezi, melynek elágazása több irányba viszi tovább a központi zárt alakzat véleményét, hiedelmeit, így alakítja a közvéleményt (Mérei 1996). A csillag biztosítja a hírek áramlását a centrumból a periféria felé. Ez a csillag a második felmérés idejére felbomlott, ahogy felbomlott a zárt alakzatok zöme is, 16,7%-ra csökkentve a benne részt vevő tanulók arányát.

Igen komoly csökkenés tapasztalható a deklarált – nem kölcsönös – választások számában. A kezdeti igen nagy számú jelölés normál mértékűre csökkent, 9,15 gyermek/főről 3,67 gyermek/főre, amely még így is magasabb kapcsolati mutató, mint amit a program másik két osztályában mértünk. Ezzel párhuzamosan csökkent a központban lévők aránya is, 85%-ról 50%-ra. Miután a kezdeti zárt alakzat rövid láncokká töredezett, a peremen lévők aránya kifejezetten megnőtt, 15%-ról 50%-ra.

5. ábra

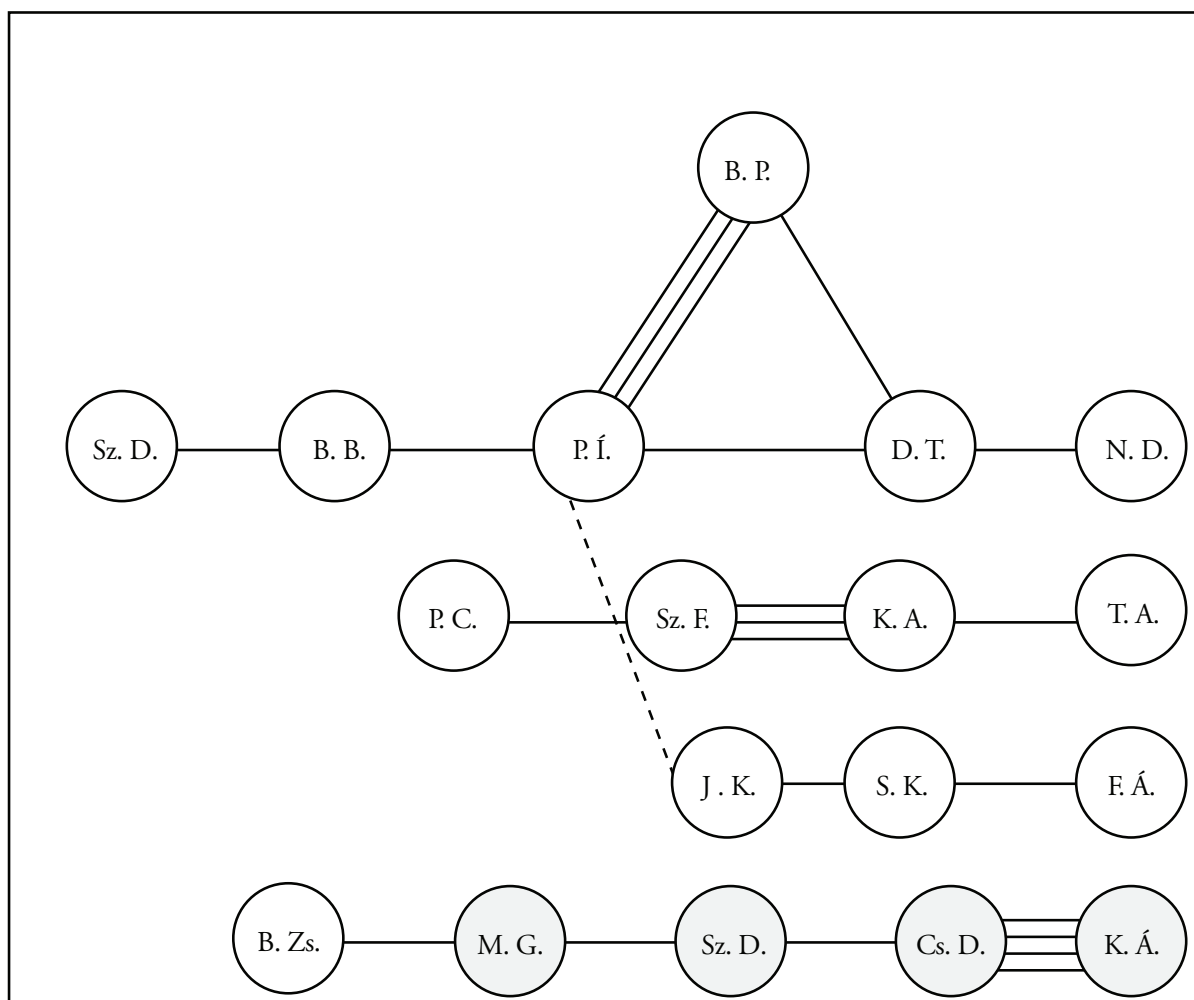
A 3. számú osztály őszi (kezdő) szociogramja

5. táblázat

Kölcsönös választások a 3. számú osztályban

Választás	Első felmérés (2009. szeptember 25.)	Második felmérés (2010. június 11.)
4x-es vagy többszörös k.v.	6 tanuló	2 tanuló
3x-os kölcsönös választás	6 tanuló	4 tanuló
2x-es kölcsönös választás	7 tanuló	0 tanuló
1x-es kölcsönös választás	15 tanuló	17 tanuló
Összes kölcsönös választás	45 db	23 db

6. ábra**A 3. számú osztály nyári (záró) szociogramja**

A kölcsönösségi kapcsolatok elterjedtségén alapuló kölcsönösségi index a két felmérés között minimális javulást mutatott, 95%-ról a lehetséges maximumra, 100%-ra nőtt, miután a tanév végi felmérés időpontjában egyetlen gyermek sem volt az osztályban, aki legalább egy társához kölcsönösen ne kapcsolódott volna. Az osztály társas kapcsolatainak átstrukturálódása, a kölcsönös kapcsolatok számának csökkenése inkább a sűrűségi mutatóban jelenik meg, amely a kezdeti, kifejezetten magas 4,7-ről az átlagosnak tekinthető 1,6-ra csökkent.

Összegzés

A huszár-telepi szegregált iskola jogutód nélküli megszüntetését követően Nyíregyháza önkormányzata széleskörű, oktatási és szociális intézményeket, valamint civil szervezeteket összefogó deszegregációs programba kezdett, hogy a telepen élő cigány gyermekek sikerrel illeszkedhessenek be a város iskoláiba. E törekvés egyik elemeként valósult meg a „Kedves iskolám” projekt is, amelybe három iskola, illetve azok egy-egy osztálya, csoportja kapcsolódott be. A projekt a részt vevő osztályközösségek erősítését, a gyerekek önismertetének és önértékelésének fejlesztését, a tanulási motiváció támogatását, valamint a szociális készségek és a társas kapcsolatok erősítését tűzte ki célul.

A „Kedves iskolám” projekt kezdetén és végén minden részt vevő osztályban több szempontú szociometriai kérdőívet vettünk fel a program hatásvizsgálata céljából. Feltételeztük, hogy a csoportok belső szerkezetének, a csoporttagok kapcsolatainak feltárására kidolgozott mérési technika kifejezetten alkalmas lehet a befogadást, szociális kohéziót erősíteni kívánó „Kedves iskolám” program hatásának kimutatására is.

A szociometriai felmérések az integrációs program hatékonyságának szempontjából elszenvedett eredményeket hoztak. Az 1. számú osztály – valójában két kis létszámú, gyógypedagógiai osztályból alkalmasszerűen összehívott csoport – rendkívül rossz szociometriai állapota a program során nem javult, sőt, bizonyos elemeiben (pl. a párok cserélődése) még romlott is. A csoport ilyen mértékű töredezettségéhez elsősorban a csoport „művisége”, alkalmasszerűsége, másodsorban a magasabb életkor (túlkoros 6. és 7. osztályosok vettek részt a csoportban), és talán az alacsony IQ-jú, tanulásukban akadályozott gyerekek szociális kompetenciáinak kevésbé fejlett volta járult hozzá. A 2. számú osztály átlagosnak tekinthető kapcsolati hálóját a két vizsgálat között eltelt időben gyengült, szétszakadozott. Az eleve az osztályban tanuló huszár-telepi gyere-

kek mellé mindkét esetben év közben is érkeztek tanulók, akik szociometriai helyzetüket tekintve magányosok maradtak a csoportban még a tanév végén is. Az eredeti kohézió gyengülése talán még pozitív eredményként is felfogható lenne, miszerint a szoros kohéziójú csoportok zártabbak a kívülről jövő hatásokkal (illetve tagjelöltekkel) szemben, így szükségszerűen gyengül a kohézió az új tagok befogadása során – ugyanakkor az új tagok a program végére sem kerültek kölcsönös kapcsolatba az osztály régi tagjaival, így a csoportkohézió gyengülése az elvárt eredmény elérése nélkül jött létre. A 3. számú osztály – amely kontrollcsoportként került a programba, miután az oda járó gyerekek egyike sem a Huszár-telep családjából került ki – kimagaslóan erős kapcsolati hálóját a tanév során gyengült kissé, egy, a programtól teljesen független esemény miatt: központi helyzetű tanulók távoztak. Ez a gyengülés egy kifejezetten erős csoportkohézióval rendelkező osztály esetében azt jelentette, hogy a szociometriai mutatóik átlagosak lettek.

Ugyanakkor a programban részt vevő pedagógusok beszámolója alapján a szociometriai vizsgálattal gyökeresen ellentmondó kép rajzolódott ki. Eszerint a „Kedves iskolám” program nagy

segítséget jelentett a pedagógiai, szakmai munkában. A közös együttlétek jó alkalmat teremtettek arra, hogy az egyén és a csoport együtt fejlesztése párhuzamosan valósuljon meg. A tanulók együttműködésében és kommunikációjában minőségi javulást észleltek tanáraik, akik emellett arról is beszámoltak, hogy a foglalkozások során a csoportok a szemük láttára formálódtak egységes csapattá.

A gyermekek is szerették, élvezték a „Kedves iskolám” foglalkozásait. Mindhárom iskola jelezte, hogy voltak olyan tanulók, akik a közösségben feloldódtak, illetve jelentős fejlődést mutattak a kommunikáció és az együttműködés terén. A diákok türelmesebbek, készségebbek lettek a társaikkal.

Az ellentmondás feloldása érdekében megvizsgáltuk azt a lehetőséget, hogy a részt vevő szakemberek talán a külső vagy belső elvárásoknak megfelelően módosították véleményüket a programról. Talán mert az önkormányzat deszegregációs törekvéseit támogató programnak az elvárások szerint „sikeresnek kell lennie”, a programot megvalósító pedagógusok hatékonyak és eredményesnek látták azt, ami nem volt az?

Az eredmények torzítására számos empirikus tapasztalat áll rendelkezésünkre, kezdve Aronson és Mills (1959) frappáns kísérletével, amely bizonyította, hogy az egyének hajlamosak felülértékelni azokat az eredményeket, amelyekért nagyobb áldozatot kellett hozniuk, mint azokat, amelyek eléréséért kevésbé kellett megszenvedniük. Ugyanabban az évben Festinger és Carlsmith (1959) kimutatta, hogy a névleges, szimbolikus külső megerősítés hatására jobban felértékelik az egyének az általuk végzett tevékenységet, illetve mélyebb, belső meggyőződéssé alakul ez a magas érték, ezzel szemben a magasabb, számottevő külső megerősítés – a tevékenység mások által magasabbra szabott „külső ára” – leértékeli a tevékenységet végző személy szemében annak „belső értékét”. Ezt követően az eredménytorzítással kapcsolatos vizsgálatok és kísérletek reneszánsza következett, melyek a legkülönbözőbb helyzetekben vizsgálták ezt az alapvető, emberi sajátosságot.

A „Kedves iskolám” program hatásainak értékelésekor felvetődött bennünk, hogy a pedagógusok beszámolóiban az utólagos eredménytorzítás jelensége lépett fel. Ezért a program során nyert szociometriai ábrákra alapozva, előre manipulált feltételek mellett eredményértékelési kísérletet végzett el a jelen tanulmány egyik szerzője 205

alapszakos (BA) hallgató bevonásával. Bizonyos, az elvárásokra és az érzelmekre ható előhangolást² követően a kísérletben részt vevő hallgatóknak a 3. számú osztályban zajló program hatásvizsgálataként elkészített két szociogramot tanulmányozva kellett értékelést adniuk arról, hogy szerintük a csoportban lezajló változás pozitív, illetve negatív volt-e. Az eredménytorzítás szempontjából az elvárások előhangolásának volt nagyobb jelentősége: a kísérleti személyek felének az az információ állt rendelkezésére, hogy a vizsgált ábrák „egy integrációs, fejlesztő program során készültek”, mely azt az elvárást generálhatja, hogy „a fejlesztő programnak fejleszteni kell”; a másik fele úgy tudta, hogy a vizsgált ábrák csupán „egy osztályfőnök kérésére készültek, a tanév során”, ami nem gerjesztett pozitív elvárásokat a program hatékonyságát illetően. Akár az értékelők érzelmeit, akár az elvárásaikat manipuláltuk előzetesen, a kísérleti csoportok eredményértékelése között csupán enyhe, nem szignifikáns különbség jött létre. Azaz az elvárások hatnak ugyan a program eredményének értékelésére, de közel sem olyan mértékben, hogy az 1. és 2. számú osztály szociometriai állapotának szinte tragikusnak mondható, valamint a 3. számú osztály ugyancsak gyengülő kohéziót magába foglaló változásairól a pedagógusok olyan mértékű – ezek szerint indokolatlanul elfogult? – pozitív véleményt fogalmazzanak meg, mint amilyen a beszámolókból napvilágra került. Ez még azt figyelembe véve is valószínűtlen, hogy a kísérleti személyekhez képest a programban részt vevő pedagógusok érintettségé lényegesen intenzívebb.³

Amennyiben viszont a szélsőséges eredménytorzítás jelenségével nem magyarázhatjuk a „Kedves iskolám” program hatásvizsgálata során felmerült anomáliát, akkor arra a következtetésre kell jutnunk, hogy *a szociometriai felmérés nem azt mérte, mint amire a pedagógusok figyeltek a csoportokkal való munka során*. Miközben a szociometriai elemzés gyengülő csoportkohéziót mutatott, valamint az időközben az osztályba érkező tanulók beilleszkedésének elmaradását, addig a pedagógusok javuló önértékelést, fejlődő kommunikációs készségeket és elmélyülő toleranciát tapasztaltak minden egyes csoportban – bár az 1. számú osztály esetében lényegesen gyengébben, mint a másik két osztálynál. Tény, hogy a szociometria eszköze rendkívül érzékeny az olyan, nem tervezhető, és a program szempontjából egyébként irreleváns

hatásokra, mint a családok költözése, és az ennek nyomán változó csoportösszetétel. A szociometria eszközével pillanatfelvételeket készíthetünk, amelyek kiéleltetik a csoporttagok közötti vonzódások és taszítások spektrumát. A program résztvevőinek benyomásain alapuló beszámolók – módszertanilag interjúk – viszont folyamatosan alakuló, érelődő, a csoport működésének számos spektrumára érzékeny (pl. értékek, normák, moralitás, önkifejezés, együttműködés) képet tárnak elénk.

Úgy véljük, egy iskolai program hatását legalább két, de inkább három szempontból érdemes megvizsgálni. Hogyan látják a tanárok, hogyan látják a diákok, és, harmadikként, hogyan látják a szülők? Elképzelhető, hogy a program mindenki számára „egy nyelvet beszél”, de az is lehet, hogy mást jelent a pedagógus, és mást a diák számára. A „Kedves iskolám” program esetében kevésbé feltehető ez a kétarcúság – az eltérő eredmények inkább az alkalmazott módszerek inkompatibilitása vagy inkompetenciája miatt születtek (pillanatfelvétel vs. folyamatos benyomásgyűjtés, illetve más mér, másra érzékeny a szociometria, valamint a résztvevő megfigyelés mint módszer). Talán azt sem túlzás kijelenteni – bár bizonyára érdemes lenne alaposabban megvizsgálni a kérdést –, hogy egy iskolai deszegregációs program hatását a szociometria módszerével kevésbé jól tudjuk mérni, mint más módszerekkel. A két vizsgálati módszer eredményei között feszülő ellentmondásra választ keresve ugyanakkor az is felmerült bennünk – ellentmondva a fentieknek –, hogy hatásvizsgálatunk talán egy régóta axiómaként kezelt téziszre mutatott rá, nevezetesen, hogy az integráció nem csupán az integrált kevesek, hanem a befogadó, befogadóbbá váló többség számára is pozitív hozadékot jelent. Sőt, igazán számukra nyereséges, hiszen egy-egy ilyen program olyan társas közeget alakít ki, amelyből a szociális erőforrásokkal, készségekkel jobban ellátott többségi tagok többet képesek meríteni. Természetesen a korábban kirekesztett, immár többé-kevésbé befogadott tagok is nyernek a folyamaton, ám csoporton kívüliségüket inkább a csoporton belüli peremhelyzetek elfoglalására váltják, és nem tudnak – legalábbis rövid időn belül – központi helyzetekbe jutni. Ezek a gondolatok – inkább dilemmák – egyike sem bizonyítható a hatásvizsgálat és az ahhoz kapcsolódó kísérletek adataival úgy, hogy a többi lehetőségét egyúttal kizárjuk, ezért óvakodnánk bármelyiket is valószínűbbnek tekinteni a többinél.

A valóban releváns hatásvizsgálathoz természetesen tisztázni kell azt is, hogy mit várunk el az adott programtól, az integrált gyerektől, a befogadó osztálytól, a tanároktól. Csak az integrált gyerek szempontjából végiggondolva: segítse a beillesztett gyerek szociális készségeinek fejlődését? Támogassa tanulási motivációját? Előzze meg a kirotálódását? Konzolidálja az osztályban elfoglalt helyzetét? Támogassa őt abban, hogy barátokat szerezzen? Ezek – és még sok már hasonló kérdés – megfogalmazása és megválaszolása feltétlenül részét kell hogy képezze a program tervezésének, a megvalósításra való felkészülésnek. Bizonyos célok esetében jó mérési módszer lehet a szociometria (lettek-e barátaik), más célok esetében pedig bizonyosan nem (nőtt-e a tanulási motivációjuk).

Irodalomjegyzék

- Aronson, E. – Mills, J. (1959): The effect of severity of initiation on liking for a group. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 58: 177–181. p.
- Bordács M.: A pedagógusok előítéletességének vizsgálata roma gyerekeket is tanító pedagógusok körében. *Új Pedagógiai Szemle*, 2001. 2. sz. 70–90. p.
- Bordács M. – Lázár P. (2002): *Kedveskönyv. Módszerek, gyakorlatok a Kedvesház-pedagógia tapasztalatai alapján roma és/vagy hátrányos helyzetű gyermekeket nevelő pedagógusok számára*. Budapest, Gyermekéért SOS '90 Alapítvány – Dinasztia Tankönyvkiadó.
- Festinger, L. – Carlsmith, J. M. (1959): Cognitive consequences of forced compliance. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 58: 203–210.
- Kertesi G. (2005): *A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*. Budapest, Osiris.
- Kertesi G. – Kézdi G.: Általános iskolai szegregáció – okok és következmények. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek* 2007/4. Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- Kerülő J. (2006): Kitorési esélyek egy nyomortelepről. In Fónai M. – Péntes M. – Vitál A. (szerk.): *Etnikai szegénység, etnikai egészségi állapot? – A cigány népesség élethelyzete és kitorési lehetőségei Északkelet-Magyarországon*. Nyíregyháza, Krúdy Könyvkiadó – Szocio East Egyesület.
- Kerülő J.: Az integráció és a szegregáció kérdése egy iskolabezárás kapcsán. *Új Pedagógiai Szemle*, 2008/2. 12–29. p.
- Martonné T. M. – Sallay H. – Perge J. (2007): Pályaválasztás és szelekció. A szociometriai módszer alkalmazása alsó- és középfokú oktatási intézményekben. *Iskolapszichológia* 12. Budapest, ELTE PPK.

Mérei F. (1996): *Közösségek rejtett hálózata*. Budapest, Osiris Kiadó.

efficiency of negotiating benefits and burdens. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 91: 269–279. p.

Okhuysen, G. A. – Galinsky, A. D. – Uptigrove, T. A. (2003): Saving the worst for last: The effect of time horizon ont he

Szatmáriné B. M. – Járó K. (2000): *A csoport megismerése és fejlesztése*. Debrecen, Debreceni Egyetem.

Jegyzetek

- 1 A projekt és annak hatásvizsgálata az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg, a TÁMOP-5.2.5-08/1-2008-0131 számú pályázat keretén belül.
- 2 Az előhangolás – vagy *priming* – során azt vizsgáljuk, hogy egy korábban érzett inger befolyásolja-e a később észlelt inger feldolgozását. A szociálpszichológiai kísérletekben ez az inger lehet bármilyen információ, helyzet, érzelmet kiváltó hatás (akár tudatküszöb alatti is), amely – várhatóan – befolyásolja a kísérleti személyek észlelését, információfeldolgozását, viselkedését stb. A kísérlet során a pozitív, illetve negatív hangulatot, érzelmet pozitív, illetve negatív érzelmi töltetű szavakat alkalmazó szóasszociációs gyakorlattal, az elvárásokat pedig a szociometriai helyzetkép háttérére vonatkozó információ átadásával hangoltam elő, kétszer kettős kísérleti elrendezésben.
- 3 Annak megállapítására, hogy az érintettség milyen befolyást gyakorol az utólagos eredménytorzításra, ebben az évben a szociálpszichológiában gyakran alkalmazott kétszemélyes alkuhelyzetek megrendezésével (v.ö.: Okhuysen, Galinsky és Uptigrove 2003) további kísérletre kerítünk sort.

Gyarmati Andrea

Demens betegek ellátásának körülményei, módszerei

– egy kérdőíves kutatás eredményeinek tükrében

2011 szeptemberében online kérdőívvel kerestük meg az idősök otthonait és időskorúak gondozóházait abból a célból, hogy adatokat gyűjtsünk a demenciával küzdő betegek ellátásának körülményeiről. Célunk az volt, hogy az utóbbi időben megszületett irányelvekhez, protokollokhoz kapcsolódva képet kapjunk az otthonokban alkalmazott módszerekről, a fizikai-technikai környezetről, az attitűdökről, problémákról, és összesítsük a szakemberek megoldási javaslatait. A kutatás fontosabb megállapítása, hogy a demensek egy intézményre jutó átlagos száma rohamosan nő. Az intézményi kultúrára jelenleg ugyan még az őrző-ápoló szemlélet jellemző, de egyre többen vesznek át korszerű megoldásokat, módszereket, amelyek ha lassan is, és alulról jövő kezdeményezések formájában, de átforgalmazzák az intézményi kultúrát. Fontos lenne döntéshozói részről is felismerni és elismerni, hogy a demensek ellátása más körülményeket, gondozói attitűdöt kíván, mint a demencia által nem érintett idősök ellátása.

Háttér

A demenciának sok oka különíthető el. Ezek közül a legismertebb és legelterjedtebb az Alzheimer-kór. A demencia nem egy konkrét betegségnek a neve, hanem sokkal inkább egy olyan tünetegyüttes, mely magában foglalja az agy fokozatos károsodását és ennek következményeként a funkcionális kapacitás romlását, a szerepek, felelőségek és társas kapcsolatok változását. Mindezek a változások és veszteségek érintik a demenciában szenvedő személy identitását, önérzetét, méltóságát. A betegen kívül azonban a demencia tünetegyüttes hatással van a kapcsolati háló¹ szereplőire (családtagok, gondozók stb.) is, hiszen a betegség előrehaladtával a demenciában szenvedő személy egyre inkább mások segítségére és támogatására szorul (Alzheimer Europe 2008).

Jelenleg az Európai Unióban több mint 7 millió ember szenved demenciában, az előrejelzések szerint ez a szám a következő 20 évben meg fog duplázódni. Emellett a demencia azt a több millió gondozót is érinti, akik akár otthon informális módon, akár professzionálisan az ellátórendszer intézményeiben a demensek ellátását végzik. Róluk még számszerű adat sincsen. A demensekkel kapcsolatos ellátások nagyon különbözőek az unió egyes tagállamaiban. Ezeket,

illetve a tagállami jó gyakorlatokat az Alzheimer Europe jelentései részletesen bemutatják minden évben.² Általános trendként határozható meg az idősellátás egészében, így a demensek ellátásában is, hogy a tartós bentlakást biztosító ellátásformák fejlesztése helyett egyre nagyobb figyelem esik az otthoni (családtagok általi, illetve professzionális segítséggel támogatott) és a nappali (semi-residential care) ellátásokra.

Egységes, ágazatközi rendszert alkotó demensellátás Magyarországon még stratégia szinten sincs. Ez abból is adódhat, hogy a közpolitikai döntéshozók nincsenek tisztában a demencia előfordulásának, növekedési ütemének mértékével, illetve az ellátórendszereket és a családokat érintő következményeivel. A témában alig készülnek kutatások, a központi adatgyűjtések pedig az eltérő módszertan miatt ellentmondásos eredményekhez vezetnek (vö. Gyarmati 2010). A több forrásból, különféle célokkal készülő adatgyűjtések alapján annyi valószínűsíthető, hogy Magyarországon jelenleg 100 ezer és 500 ezer fő közé tehető a különféle eredetű és súlyosságú demenciában szenvedők száma (Érsek et al. 2010). A növekedés ütemére vonatkozóan csak becslések állnak rendelkezésre.

A szociális ellátórendszeren belül a demensellátás nem nevezhető korszerűnek. Az ellátórendszer elemei nem épülnek egymásra, a gondozási kultúrát a személyközpontú gondozás helyett egy őrző-gondozó szemlélet határozza meg, nem megfelelőek a tárgyi, személyi, finanszírozási feltételek (Szabó 2009). Az utóbbi években azonban születtek olyan, a személyközpontú demensellátással foglalkozó, a működést szabályozni hivatott módszertani kiadványok (ld. irodalomlista), melyek segítséget nyújtottak számunkra a kutatásunk megtervezése során. Így az itt szereplő kutatás fókuszában a demensek ellátásával kapcsolatos intézményi környezet, az alkalmazott gyakorlatok, módszerek, problémák állnak.

A kutatás célja, módszere

Jelen tanulmány a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet keretein belül működő idősgügi munkacsoport³ által koordinált kutatás eredményeit összegzi.

Kutatásunk célja az volt, hogy képet kapjunk a szociális ellátórendszer két szegmensében (tartós és átmeneti ellátás) a demens betegek ellátásának körülményeiről, különösen az intézményekben alkalmazott módszerekről, a felmerülő problémákról és ezek megoldásának lehetőségeiről. A kutatás kapcsolódik a 2009-ben végzett, hasonló témájú és célú kutatásunkhoz (vö. Gyarmati 2010).⁴ 2011 szeptemberében online kérdőívvel kerestük meg az idősek otthonait, időskorúak gondozóházait.⁵ A kérdőívben rákérdeztünk a demens ellátottak számára, a fizikai-technikai környezet jellemzőire, az alkalmazott módszerekre, a humán-erőforrás-kapacitásra,⁶ attitűdökre, s a válaszadók észrevételeket, javaslatokat is közölhettek.

A minta jellemzői

A kérdőív kiküldésére szolgáló címlistát a regionális módszertani intézmények munkatársai állították össze. A címlista csak a székhelyek adatait tartalmazta, mivel azt szerettük volna, ha a székhelyek töltik ki az adatokat a telephelyeikre vonatkozóan is (így kiküszöbölve a többes visszaküldést, illetve az internet-hozzáféréssel kapcsolatos esetleges nehézségeket).

Összesen 761 székhely címére ment ki a felhívás, ebből 271 kérdőív jött vissza, illetve ennyi volt értékelhető (ez 35%-os visszaküldési aránynak felel meg). Mivel az általunk használt lista csak székhelyeket tartalmazott, így a működési engedélyes szintű⁷ minta megoszlását a Nemzeti Szociális és Rehabilitációs Hivatal (NRSZH) regiszterének engedélyes szintű alapsokasági megoszlásával vetettük össze. Ez alapján azt mondhatjuk, hogy a mintánk országosan jól reprezentálja az alapsokaságot, súlyozásra nem volt szükség (1. táblázat).

A mintánk szolgáltatástípusonkénti megoszlásról azt mondhatjuk, hogy az intézmények 94%-a idősek otthona, 6%-a pedig időskorúak gondozóháza. Az alapsokaságban ugyanez az arány 79% és 21%, tehát az időskorúak gondozóházai alulreprezentáltak a mintában.

A mintába került működési engedéllyel rendelkező szolgáltatások 24%-át települési önkormányzat tartja fenn, 19%-át egyház, egyházi intézmény, 16%-át megyei (fővárosi) önkormányzat, 14%-át pedig többcélú kistérségi társulás. A nonprofit kft-k (Nkft) aránya 7%, az önkormányzati intézményfenntartós társulás által fenntartott szolgáltatások aránya 6%. Kevesebb, mint 5 százalékot tesz ki az alapítványi, a társas és az egyéni vállalkozásban működő, és az egyéb kategória. Legkisebb arányban kisebbségi önkormányzat, egyesület, közalapítvány szerepel a mintánkban. Az alapsokasággal való összevetésre ennél a változónál nem volt lehetőség, mivel a fenntartóra vonatkozóan az NRSZH adatbázisának publikus felülete nem tartalmazott adatot. Ha a korábbi kutatásunk adataival vetjük össze a fenntartói adatokat, akkor azt találjuk, hogy a sorrend ugyan hasonló, *de az arányokban elmozdulást látunk a települési önkormányzatok rovására: itt több mint 10%-os a csökkenés.* Ez egyfajta fenntartói átrendeződésre utal az idősellátásban.

1. táblázat
A minta megoszlása megyénként

Megye	Minta		NRSZH-s alapsokaság	
	N	%	N	%
Bács-Kiskun megye	15	5,54	52	4,82
Baranya megye	11	4,06	38	3,53
Békés megye	29	10,70	87	8,07
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	16	5,90	62	5,75
Budapest	25	9,23	118	10,95
Csongrád megye	10	3,69	35	3,25
Fejér megye	15	5,54	44	4,08
Győr-Moson-Sopron megye	16	5,90	48	4,45
Hajdú-Bihar megye	7	2,58	56	5,19
Heves megye	10	3,69	32	2,97
Jász-Nagykun-Szolnok megye	8	2,95	46	4,27
Komárom-Esztergom megye	12	4,43	33	3,06
Nógrád megye	5	1,85	18	1,67
Pest megye	32	11,81	137	12,71
Somogy megye	12	4,43	38	3,53
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	18	6,64	104	9,65
Tolna megye	4	1,48	32	2,97
Vas megye	9	3,32	24	2,23
Veszprém megye	9	3,32	39	3,62
Zala megye	8	2,95	35	3,25
Összesen	271	100	1 078	100

Forrás: NCSSZI, 2011.

2. táblázat
Fenntartótípus szerinti megoszlás

Fenntartótípus	N	%
Települési önkormányzat	66	24,35
Egyház, egyházi intézmény	51	18,82
Megyei (fővárosi) önkormányzat	43	15,87
Többcélú kistérségi társulás	39	14,39
Nkft	19	7,01
Önkormányzati intézményfenntartó társulás	16	5,90
Alapítvány	10	3,69
Társas vállalkozás	9	3,32
Egyéb, be nem sorolható	7	2,58
Egyéni vállalkozás	4	1,48
Egyesület	3	1,11
Közalapítvány	3	1,11
Kisebbségi önkormányzat	1	0,37
Összesen	271	100

Forrás: NCSSZI, 2011.

Eredmények

Az ellátottak száma

Az alábbiakban a kiküldött kérdőívekre adott válaszokat összegezzük. Fontosnak tartottuk a kutatás során annak megismerését, hogy milyen számarányt képviselnek a tartós bentlakásos és az átmeneti időellátásban a demens lakók, hogyan alakul a demencia különböző mértékével diagnosztizáltak száma. Szakmailag jól értékelhető információ nyerhető abból is, hogy önállóan, külön gondozási egységekben, vagy a többi lakóval integráltan történik az ellátásuk, illetve milyen speciális teszt alapján kerül sor leggyakrabban a diagnózis felállítására.

A megkérdezett intézmények 17,4%-ában (N = 45) nem volt demens ellátott. A demens ellátottak előfordulásának gyakorisága statisztikailag szignifikánsan összefügg a szolgáltatás típusával: időskorúak gondozóházában 67%-ban nincs demens ellátott, míg idősek otthonában ugyanez az arány mindössze 14%. A 2009-es kutatásunkból szintén az derült ki, hogy időskorúak gondozóházában alulreprezentáltak a demensek. A miéltre leginkább a normatíva igényelhetőségnek tisztázatlansága ad magyarázatot, méghozzá

kétféle módon. Vagy arról van szó, hogy ezek az intézmények eleve nem vesznek fel demens ellátottakat, vagy pedig arról, hogy mivel nem kapnak a demensek után magasabb összegű normatívát, nem áll érdekükben dokumentálni sem az eseteket (vö. Gyarmati 2010, 10). Mivel ez az összefüggés – bármi legyen is az oka – súlyos ellátási aránytalanságokat tükröz, ezért az ellenérdekeltség megszüntetése érdekében jogszabályi módosításokra lenne szükség.

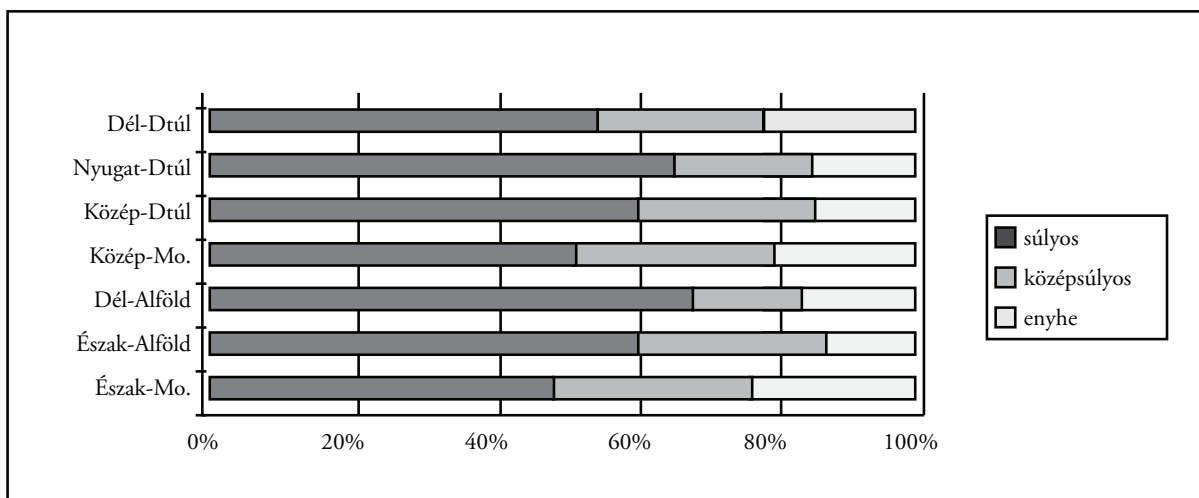
Súlyos demencia kórképet igazoló diagnózissal összesen 4215 fő rendelkezett a megkérdezett intézményekben 2010. december 31-én. Egy szolgáltatásra vonatkozóan ez átlagosan 16 főt jelent. Középsúlyos demencia diagnózissal összesen 1716 ellátott rendelkezett, ez átlagosan hét főt jelent szolgáltatásonként. Ugyanez enyhe demencia diagnózisnál összesen 1243 főt jelent (átlagosan öt fő). A demencia kórkép súlyos fokozatát igazoló szakvéleménnyel rendelkezők esetén összesen 3 968 fő (94%) után hívtak le a szolgáltatások magasabb összegű normatívát. A súlyos demencia kórképpel rendelkezők közül 946 fő (22%-os arány) állt gondnokság alatt a vizsgált időszakban. A szórás mindenhol magas, ami az intézmények közti nagy aránytalanságokra utal (3. táblázat).

3. táblázat

Létszámadatok a demens ellátottakra vonatkozóan

Létszámadatokra vonatkozó kérdések	N	Range	Összesen	Átlag	Szórás
Hány fő rendelkezett súlyos demencia kórképet igazoló diagnózissal 2010. december 31-én?	269	0 – 100	4215	15,67	16,017
Hány fő rendelkezett középsúlyos demencia kórképet igazoló diagnózissal 2010. december 31-én?	261	0 – 98	1716	6,57	10,724
Hány fő rendelkezett enyhe demencia kórképet igazoló diagnózissal 2010. december 31-én?	253	0 – 100	1243	4,91	9,601
Hány demencia kórkép súlyos fokozatát igazoló szakvéleménnyel rendelkező demens lakója után hívta le a költségvetési törvényben meghatározott normatívát?	259	0 – 86	3968	15,32	16,269
A súlyos demencia kórképet igazoló diagnózissal rendelkezők közül hány fő állt gondnokság alatt 2010. december 31-én?	245	0 – 49	946	3,86	6,460

Forrás: NCSSZI, 2011. Megjegyzés: Range: az adatok minimuma és maximuma.

1. ábra**Demens ellátottak régióisan a demencia fokozata szerint**

Forrás: NCSSZI, 2011.

Regionálisan nincsenek nagy eltérések a súlyosság fokozata szerinti arányokban, azonban az jól látszik, hogy *Észak- és Közép-Magyarországot kivéve a demens ellátottak több mint fele súlyos demens* (1. ábra).

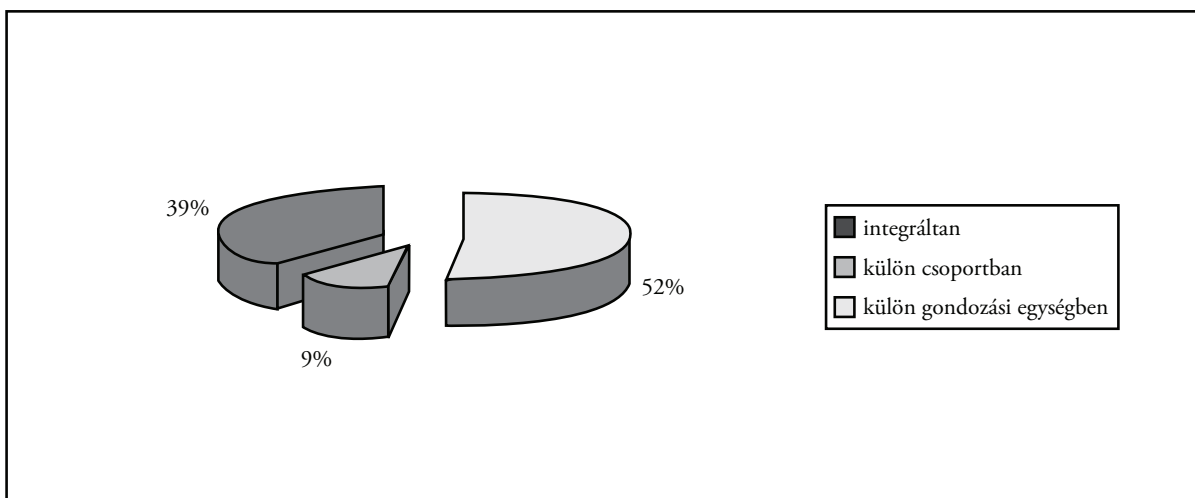
Ha a létszámokra vonatkozó adatokat összesítjük a 2009-es létszámadatokkal, az találjuk,

hogy az egy intézményre jutó átlagok a súlyos és közép-súlyos diagnózissal rendelkező ellátottak esetén két év alatt közel megduplázódtak! A szórás szintén növekedést mutat, azaz növekszik az egyenlőtlenség az intézmények között. (Emlékeztetőül a 4. táblázatban mutatjuk be a 2009-es ellátotti létszámadatokat.)

4. táblázat**A 2009-es kutatás demens ellátottak létszámára vonatkozó adatai**

Férőhelyek, ellátottak	Range	Összesen	Átlag	Szórás
Engedélyezett férőhely száma	0 – 646	34 661	71,32	84,56
Betöltött férőhelyek száma 2009. július 31-én	0 – 626	31 392	64,59	76,340
Kihasználtság mutató	0 – 150	-	89,42	20,67
Várakozók száma 2009. július 31-én	0 – 267	6 132	12,70	32,15
Várakozók közül demencia diagnózissal rendelkező	0 – 118	793	1,68	8,17
Demens ellátottak száma 2009. július 31-én	0 – 247	5 644	11,83	22,19
Középsúlyos demencia diagnózissal rendelkező	0 – 86	1 715	3,60	8,59
Súlyos demencia diagnózissal rendelkező	0 – 93	4 202	8,85	15,74
Demens aránya (betöltött férőhelyszámán belül, %-ban)	0 – 100	-	16,56	22,33
2008. évre hány fő után igényelt lehívható demensnormatívát?	0 – 362	3 794	8,14	21,83
2009. I. félévben hány főre változott a demensnormatíva-igény?	0 – 92	3 912	8,45	15,99

Forrás: NCSSZI, 2011. Megjegyzés: Range: az adatok minimuma és maximuma.

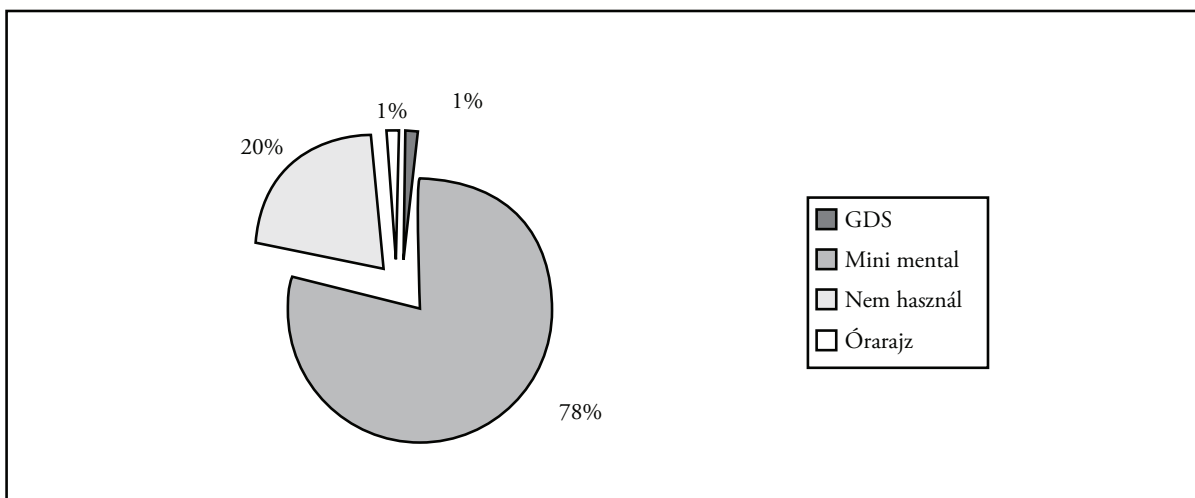
2. ábra**Milyen formában történik a demens betegek ellátása?**

Forrás: NCSSZI, 2011.

Az 1993. évi III. tv. (szociális törvény) 68. §-a értelmében „az idősek otthonán belül külön gondozási egységben vagy csoportban kell ellátni azt a személyt, akinél a külön jogszabályban meghatározott szerv a demencia körébe tartozó közepsúlyos vagy súlyos kórképet állapít meg”. Az adataink szerint viszont a demens betegek ellátása az esetek több mint felében integráltan történik. Közel 40%-ban külön

gondozási egységben, 9%-ban pedig külön csoportban látják el a demenciában szenvedőket (2. ábra).

A használt demenciatesztek közül egyértelműen a mini mentál teszt a legnépszerűbb – ezt az intézmények 78%-a használja. Mindössze 1-1%-uk használ órarajzot, illetve GDS-t. *Elgondolkodtató azonban, hogy 20%-uk semmilyen demenciatesztet nem használ* (3. ábra).

3. ábra**Milyen demenciatesztet használ az intézmény?**

Forrás: NCSSZI, 2011. Megjegyzés: GDS = Globális deteriorizációs skála

Gondozási környezet

A demens betegek ellátásában különösen nagy a jelentősége a fizikai környezet kialakításának. Fontos, hogy az a beteg számára pozitív (érzelmet stimuláló, stresszmentes) és biztonságos legyen. Így a kérdőívben részletesen rákérdeztünk a fizikai-technikai feltételek biztosítottaságára (bár erre vonatkozóan központi elvárás nem létezik). Az 5. táblázatban részletezett válaszok alapján azt mondhatjuk, hogy az intézményekben leginkább biztosított a csendes, nyugodt légkör; az udvar; a külső környezet akadálymentes megközelíthetősége; a hozzátartozók számára az intézményben való tájékozódás; a lakoszobák otthonos kialakítása és ennek korosztályi szükségletekhez igazítása (a vonatkozó kérdésekre 90% fölötti igen válaszokat kaptunk). 70-80%-ban biztosított a közösségi helyiségek, illetve az ápoló-gondozó helyiségek akadálymen-

tesítése, a lakók számára a megfelelő intézményen belüli tájékozódás elősegítése, az átlátható/funkcionális terek kialakítása. A közösségi terek használata az intézmények 72%-ában szabályozott, szintén ugyanilyen arányban rendelkeznek veszélyeztető állapot fennállásának esetére a demens betegek korlátozására vonatkozó szabállyal. Az eligazodást segítő jeleket az intézmények 61%-ában alkalmazzák. A közösségi és az ápoló-gondozó helyiségek infokommunikációs akadálymentesítése 54%-uk esetén történt meg. Emellett az intézmények 27%-a télikerttel is rendelkezik, mely a demens betegek mozgásigényének kielégítése szempontjából jó megoldás. A tárgyi-technikai környezettel kapcsolatos speciális szakmai elvárások tehát nagyrészt teljesülnek az adataink szerint. Azonban itt hangsúlyozni szeretnénk, hogy ezek „csupán” vélemények, az összevetés a valós állapotokkal nem ennek a kutatásnak a feladata.

5. táblázat

A demensellátás intézményi-fizikai jellemzői

Kérdések	Igen válaszok %-os megoszlása
Biztosított-e az intézményben a csendes, nyugodt légkör?	95,94
Biztosított-e a szabadtéri programok megvalósítására is alkalmas udvar?	94,83
Megközelíthető-e akadálymentesen az intézmény külső környezete ?	94,46
Az intézményben való tájékozódás, eligazodás megfelelő módon biztosított-e a hozzátartozók számára?	92,99
A lakoszobák otthonosra vannak-e kialakítva?	91,51
A lakoszobák megfelelnek-e a korosztályi szükségleteknek?	91,14
Megtörtént-e a közösségi helyiségek közlekedési akadálymentesítése?	88,19
Megtörtént-e a gondozást-ápolást segítő helyiségek közlekedési akadálymentesítése?	87,45
Az intézményben való tájékozódás, eligazodás megfelelő módon biztosított-e a lakók számára?	85,24
Megtörtént-e az intézményben átlátható, funkcionális terek kialakítása?	78,60
Szabályozott-e a közösségi helyiségek használata?	72,32
Veszélyeztető állapot fennállásának esetére rendelkeznek-e a demens betegek korlátozására vonatkozó szabállyal?	71,96
Biztonságos sétakert kialakítása megtörtént-e?	70,11
Alkalmazzák-e segítő jeleket az eligazodáshoz?	60,52
Megtörtént-e a közösségi helyiségek infokommunikációs akadálymentesítése?	53,87
Megtörtént-e a gondozást-ápolást segítő helyiségek infokommunikációs akadálymentesítése?	53,14
Biztonságos télikert kialakítása megtörtént-e?	26,57

Forrás: NCSSZI, 2011.

Intézményi gyakorlatok

Az „elkóborlás” megakadályozása

Négy esetben azért döntöttünk a nyitott kérdések alkalmazása mellett, mert a konkrét intézményi gyakorlatokra voltunk kíváncsiak. Az első ezek közül az „elkóborlás” megakadályozására vonatkozott, s így hangzott: *Térben, időben dezorientált ellátott közlekedésben való tájékozódására, elkóborlás megakadályozására milyen módszert alkalmaznak?* A bolyongás a demencia egyik jellemző tünete, mely nem ártalmas, ha az elkóborlás veszélyét kiküszöbölő biztonságos környezetben történik. Az elkóborlást ma már indirekt módszerekkel – segítő jelekkel, parkokkal, télikerttel – is meg lehet akadályozni.⁸ A válaszok nagyon változatosak voltak, de csoportokba tudtuk őket rendezni, így öt típust különítettünk el (természetesen ezek egymás mellett is előfordulhattak).

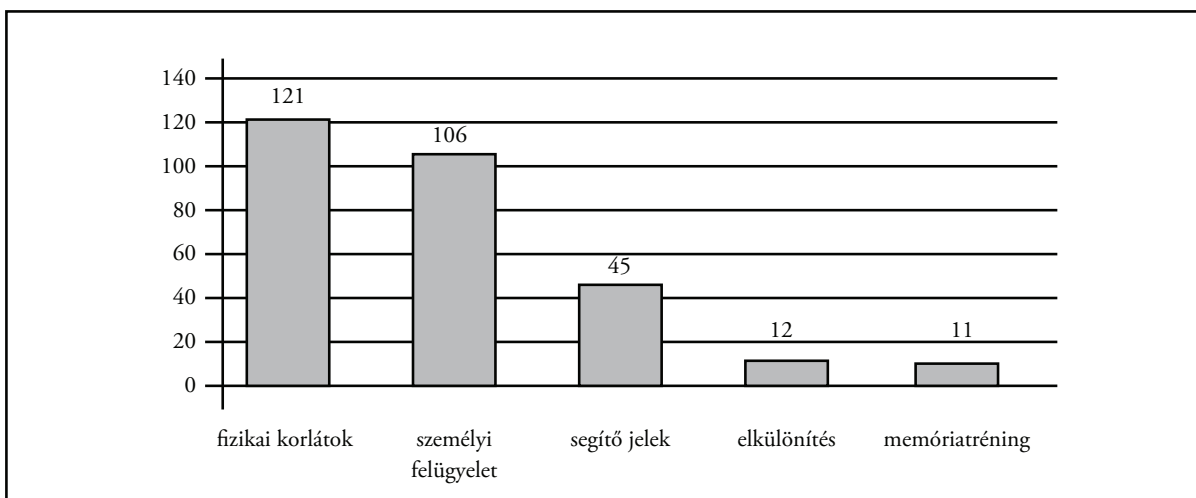
- 1) *személyi felügyelet* (ide tartozott a portaszolgálat, az ápolói-gondozói felügyelet, illetve a többi ellátott bevonása a demensek mozgásának figyelésére)
- 2) *fizikai korlátozás* (ide tartozott a kapuk zárása, különféle elektronikus megoldások, karszalagok, mágneses derékrögzítő, szögesdrótos kerítés (!), demenskapu stb. alkalmazása)
- 3) *kockázatcsökkentő környezeti feltételek biztosítása* (ilyen a zárt, megfelelő módon bejárható kert, a segítő jelek, piktogramok alkalmazása).
- 4) *tréningek, foglalkozások* (pl. memóriatréningek, foglalkozások, az ápolók orientálódást segítő kommunikációja)
- 5) *szegregáció* (a demensek külön részlegbe való elkülönítése).

segítő jelek, piktogramok alkalmazása). Az egyik válaszadó intézmény megfogalmazásában:

„Az épület kialakításánál fokozottan figyeltek, hogy a terek jól átláthatóak, fizikálisan és infokommunikációs szempontból is akadálymentesek legyenek. A tereket a szolgáltatást igénybe vevők speciális igényeihez alakították. Az átlátható terek biztonságosak. Infokommunikációs táblák találhatóak, a padlózat mintája vált a különböző funkciójú terekben, ezáltal jól elkülönülnek. A szobák ajtaján valamilyen kommunikációs eszköz található, amit beköltözéskor általában a lakó választ ki (matricák). A telephely kis létszámából adódóan (50 férőhely) a munkatársak jobban ismerik a szolgáltatást igénybe vevőket, a demenciában szenvedőket. Így lehetőség van arra, hogy az épületen belül fizikai korlátozás nélkül éljenek a demenciában szenvedők. A szakemberi gárda a lakó aktuális állapotának megfelelő visszacsatolást ad. Ha nyugtalan, megnyugtadják, ha zavart, beszélgetés közben elkísérik a lakó által megjelölt helyre (társalgó, saját szoba). A beavatkozás mindig a lakó aktuális állapotához mérten, méltósága maximális tiszteletben tartásával történik.”

4. ábra

Az „elkóborlás” megakadályozására használt módszerek

Forrás: NCSSZI, 2011.

Az öt módszer megoszlását mutatja a 4. ábra. Ebből jól látszik, hogy a leggyakoribb az intézményekben a fizikai korlátozás (121 említés), illetve a személyi felügyelet (106). 45 esetben fordult elő a kockázatcsökkentő fizikai környezet kialakítása, 12 esetben említették a demens részlegbe való elkülönítést, illetve 11 esetben a különböző tréningek alkalmazását. *Mondhatjuk tehát azt, hogy az intézmények ma még zömében az őrző-felügyelő gyakorlatot valósítják meg az elköborlás magakadályozása során.*

Családtagoknak nyújtott szolgáltatások

A szakmai ajánlások szerint azért különösen fontos a családtagokkal való kapcsolat, mert ők tudják a legtöbbet a betegről, az általuk nyújtott információ segíti a beteg megismerését, ellátását. Másrészt a beteghez hozzátartozik a családja, így velük is tördődni kell. A második nyitott kérdésünk így a családtagoknak nyújtott szolgáltatásokra vonatkozott (nyújtanak-e ilyet, ha igen, mi az). *Az intézmények 77%-a mondta azt, hogy nyújt ilyen szolgáltatást.*

Akik nem érzik a fontosságát a hozzátartozók bevonásának, a következőkkel indokolták ezt:

„A családtagok nem nagyon foglalkoznak demens hozzátartozóikkal.”

„Rendszeres kapcsolattartás mellett egyéb szolgáltatást nem igényelnek.”

„A családtagokkal szerződéses jogviszonyban nem állunk, így részükre hivatalosan szolgáltatást nem tudunk nyújtani.”

„Az ellátottak személyes szükségleteit maximálisan biztosítjuk, a hozzátartozóra igazából »csak« a kapcsolattartás háruul.”

A többség azonban fontosnak tartja, hogy ne szakadjanak meg a családi kapcsolatok, így különféle módon próbálják meg ezt elősegíteni:

- 1) egyszerű kapcsolattartással, információnyújtással a beteg állapotáról, segítséget nyújtanak ügyintézésben, tájékoztató füzeteket adnak ki a betegségről, intézményi hírlevelet küldenek ki, weblapot működtetnek,

- 2) különféle rendezvényeket, foglalkozásokat szerveznek (pl. ünnepek, nyílt napok),
- 3) biztosítják szakemberek segítségének igénybevétele (lelkigondozás, pszichológus, jogsegély),
- 4) lehetőséget nyújtanak egyéni esetkezelésre, csoportos esetmegbeszélésre, ezeken való részvételre, a családtagot bevonják a gondozásba (ez történhet a bekerüléskor, de később is, folyamatosan)
- 5) természetbeni támogatást nyújtanak (ebéd, vendégszoba, utazási kedvezmény),
- 6) hozzátartozói, érdekképviseleti fórumot, önszorgító csoportot működtetnek.

A kategóriákba tartozó elemszámokat mutatja az 5. ábra. Ez alapján a legtöbb említést az esetkezelés kapta (ez leggyakrabban egyéni beszélgetéseket jelent), ezt követi az egyszerű kapcsolattartás (82), a természetbeni támogatás 51 említéssel a harmadik, 46 esetben említették a rendezvényeken való részvétel lehetőségét, 25 esetben a hozzátartozói fórumot, és 11 esetben szakember igénybevételenek biztosítását.

Az alábbiakban kiemelünk az intézményi válaszokból néhány jó gyakorlatot. Az első a tudatos kapcsolatépítés elemeit részletezi:

„A beteg családból történő kirekesztésének megelőzése érdekében lényeges a kapcsolatfelvétel a családtagokkal, rendszeres tájékoztatás, a családon belüli kapcsolattartás elősegítése, ami nagymértékben hozzájárul a konfliktushelyzetek megelőzéséhez, amelyek többnyire a család lelkiismeret-furdalásából adódnak.

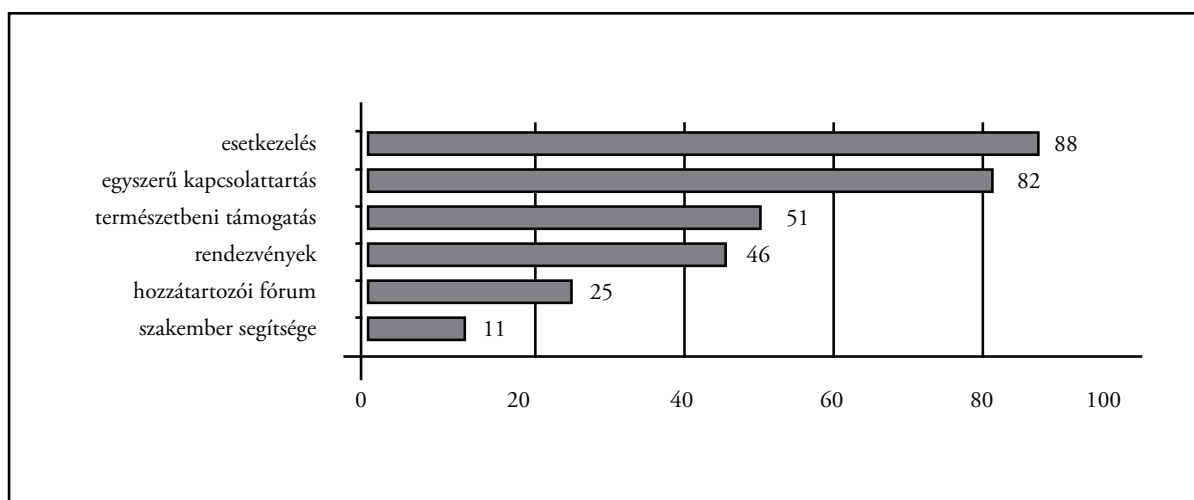
Módszerek:

- a család pszichoedukációja a betegség lefolyásáról, várható kimeneteléről,
- tájékoztatást adunk a beteg aktuális állapotáról, kezeléséről,
- rendszeres visszajelzéseket kérünk a hozzátartozóktól, és támogatjuk őket a betegséggel kapcsolatos elfogadó magatartás kialakításában.

A hozzátartozókkal tudatosan kialakított kapcsolataink eredményeként elmondhatjuk, hogy együttműködésük segíti a mentálisan sérült hozzátartozók beilleszkedését, rendszeresen látogatják őket, közösségi programokon részt vesznek. Igényüknek megfelelően lehetőséget adunk arra, hogy hozzátartozóikkal utolsó óráikban együtt legyenek, s ezt követően mentálhigiénés munkatársaink segítenek a gyász feldolgozásában. Az elhunytat a lakótársaikkal együtt utolsó útjára elkísérik.”

5. ábra

Családtagoknak nyújtott szolgáltatások

Forrás: NCSSZI, 2011.

A második jó gyakorlatban külön szakember foglalkozik a hozzátartozói kapcsolattartással.

„Az ún. személyi gondozó, kijelölt ápoló-gondozó minden lakó közvetlen hozzátartozójával tartja a kapcsolatot, tájékoztatja a lakó aktuális állapotáról, az otthonban történt fontosabb eseményekről, rendezvényekről. Az évente több alkalommal megrendezett, ünnepekhez kötődő rendezvényeken (karácsony, Gizella napi majális) hozzátartozók is részt vesznek. Demens lakók hozzátartozói számára öngyógyító csoport (pszichológusi konzultációval) szervezése folyamatban van.”

A harmadik esetben pedig a hozzátartozót a tájékoztatáson túl a mentális munkába is igyekeznek bevonni.

„Segítő beszélgetés. Folyamatos kapcsolattartás a hozzátartozóval, tájékoztatása az ellátott mentális és egészségi állapotáról. Demencia esetén fokozott tájékozódás a hozzátartozótól, közvetlen családtagoktól az egyénre szabott mentális gondozás érdekében. Lehetőség szerint bevonásuk a mentális munkába (pl. kapcsolatjavítás, látogatások gyakoriságának növelése, konfliktusoldás stb.).”

Speciális módszerek, gondozási elvek

Mivel a demensek ellátása más hozzáállást, módszereket igényel, mint az időskorúaké, így az intézményekben alkalmazott módszertanra, ennek elemeire különösen kíváncsiak voltunk. A megkérdezett intézmények közel 2/3-a (62%) alkalmaz saját bevallása szerint valamilyen speciális módszert a demensek ellátása során.

A speciális módszerek között szerepeltek különféle terápiák (zene-, fény-, asszisztált állat-, illat-, légzés- stb. terápiák), tréningek (memóriatréning, orientációs tréning), különböző készségfejlesztő, szocioterápiás foglalkozások, melyeknek célja a betegek szinten tartása. A demensellátás filozófiájaként ismert, Virginia Bell nevéhez kötődő „Legjobb barát” szemléletet is alkalmaznak néhányan a megkérdezett intézmények közül.⁹ Az egyik komplexebb intézményi programot érdemes itt részletesebben is idézni:

„Személyre szabott készségfejlesztő, szinten tartó programunk a következő szakmai tevékenységekből épül fel:

- a) realitás orientációs tréning
 - helyzetfelismerő gyakorlatok
- b) memóriajavító egyéni és csoportos foglalkozások
 - emlékképek előhívását elősegítő foglalkozások az emlékek megőrzése és újrateremtése céljából,
 - vizuális emlékezet edzése

6. táblázat
Elégedettségi pontszámok

Mennyire tartja megfelelőnek...	Átlag	Szórás
a hozzátartozói kapcsolattartást?	3,12	0,951
a gondozók képzettségét?	2,75	0,871
a tárgyi, technikai feltételek biztosítottságát?	2,52	0,873
a gondozók számát?	2,36	1,03
a finanszírozást?	1,86	0,845

Forrás: NCSSZI, 2011.

c) érzékszervi fnoimitás (látás, hallás, ízlelés, szaglás, tapintás)

d) beszédjavító és nyelvi kifejezést erősítő egyéni foglalkozások

e) manuális készségek fejlesztése a mentális állapot javítása vagy szinten tartása érdekében

f) emóciókat mozgósító foglalkozások

- szorongást oldó zenés-manuális csoportos foglalkozások,
- zeneterápia,
- állatterápia,
- intézményen kívüli programok rendszeres szervezése, a kevésbé megszokott külső ingerek elfogadásával és befogadásával a régi emlékek felidézése által előhívott érzelmek megélése érdekében.

g) demenstorna napi rendszerességgel:

időskori mentális hanyatlásban szenvedő lakóink körében a speciális csoportfoglalkozások mellett nagy hangsúlyt kap a rendszeres testmozgás, melyet kötetlen, játékos formában tartunk. A kis létszámú csoportban a mozgás során nem csak az általános fizikai állapot fejlődik, de javulhatnak a társas kapcsolatok, javul a verbális és nonverbális kommunikáció. A tornát, valamint a figyelem felkeltését segítik a különböző eszközök, mint például a színes tárgyak, a játékos és egyben ütemes, esetleg mondókéval egybekötött mozgásfejlesztő játékok (pl. labdajátékok), valamint ügyességi játékok (teke, célba dobás, különféle egyensúlyozó játékok). Ki kell emelni a rendszerességet és a fokozatosságot. Fontos, hogy a torna során nem korrigálunk manuálisan, hanem inkább rávezetjük a lakót a helyes gyakorlat kivitelezésére.”

Értékelés, elégedettség

A kérdőív „értékelés” részében arra kértük a válaszadókat, hogy minősítsék, „osztályozzák” (1-től 4-ig) az intézményükben a hozzátartozói kapcsolattartást, a finanszírozást, a tárgyi/technikai feltételeket, a gondozók számát és képzettségét. Ez alapján azt mondhatjuk, hogy a megkérdezettek a demens betegek ellátása szempontjából nézve a leginkább a hozzátartozói kapcsolattartással voltak elégedettek, de a gondozók képzettsége és a tárgyi, technikai környezet milyensége is 2-es fölötti értéket hozott ki átlagban. Legkevésbé a finanszírozással és a gondozók számával voltak elégedettek, azaz ez utóbbi kettő akadályozza leginkább a megfelelő színvonalú ellátás biztosítását (6. táblázat).

Külön kérdés vonatkozott arra, hogy a személyzet tagjai közül az elmúlt 5 évben hány fő vett részt olyan képzésen, ahol a demens ellátottak speciális szükségleteiről tanulhattak. A kérdésre válaszoló 244 intézményben összesen 1629 fő vett részt ilyen képzésen, ami egy intézményre vetítve átlagosan 7 főt jelent, amely véleményünk szerint a probléma fontosságának felismerését tükrözi.

Jogszabályi észrevételek, javaslatok

Végezetül a kutatás nem nélkülözheti annak összefoglalását sem, hogy a szakemberek részéről milyen észrevételek, javaslatok fogalmazódnak meg egyrészt a finanszírozás mértékének és módjának, másrészt a szakember-ellátottság elemzésén túl a

szabályozás, szakmai útmutatók hiányára vonatkozóan. Szakmai körökben régóta kardinális kérdésként merül fel az egészségügyi ellátással való kapcsolat rendezetlensége, de ugyanígy a gondnokság alá helyezés nem kiforrott szabályozása is.

Finanszírozás

Többen kiemelték a finanszírozással kapcsolatos nehézségeket. Itt egyrészt a normatívacsökkenést említették, amely nem fedezi a kiadásokat, másrészt többen megjegyezték, hogy a magasabb összegű normatíva nem vonatkozik a középsúlyos demensekre, pedig ők ugyanakkora, illetve nagyobb gondozási és egyéb kapacitásokat igényelnek, mint a súlyos demensek.

„A finanszírozásnál is csak a súlyos demenciát veszik figyelembe, a középsúlyos demencia eszköz- és humán erőforrás-igénye is nagyobb.”

Továbbá az intézmények nem érdekeltek a demensek felvételében, mert: *„hiába magasabb összegű a normatíva, az intézménynél ebből nem marad több, mivel a térítési díj a kiadás és a normatíva különbözete. Az azonban üdvözlendő, hogy a személyi térítési díj emiatt kevesebb, de az intézmény nincs érdekelve, hogy több demenst lásson el”.*

A finanszírozási problémák megoldására több javaslatot is kaptunk. A tárgyi feltételek biztosításához, az akadálymentesítéshez, a demensférőhelyek kialakításához, képzéseken való részvételhez jónak tartanának pályázati lehetőségeket a megkérdezettek. Bizonyos gondozási eszközök (pl. inkontinenciabetét) biztosítása érdekében egy kérdezett ajánlotta a hozzátartozó tartási kötelezettségének visszaállítását. A normatíva átalakítására is született javaslat: eszerint az intézmény normatíváját fel kellene szorozni egy számmal annak megfelelően, hogy mekkora a demensek aránya a nem demensekhez viszonyítva.

Szakember-ellátottság

A válaszokból az tűnik ki, hogy a szakemberhiány nagyon súlyos probléma, szinte mindenki megemlítette. A megkérdezettek véleménye szerint kevés az ápoló-gondozó személyzet, nincsenek kötelező létszámnormák (illetve ugyanaz vonatkozik a de-

menseket is ellátó intézményekre, mint a nem demensekre), pedig a demensek ellátása bizonyítottan jóval nagyobb humán erőforrás-kapacitást igényel).

„A demens ellátottakkal foglalkozó személyzetet külön szabályok szerint kellene bérezni, valamint az átlagos ápolási igényű ellátottakra jutó kötelezően előírt létszámot csökkenteni kellene a súlyos demensek javára. A gyakorlatban egyébként is így van.”

Különösen fájlják, hogy a hatályos 1/2000-es SZCSM-rendeletben a szakmai létszámban a mozgásterapeuta és foglalkozásszervező alkalmazása nem kötelező, csak ajánlott. Probléma a leterheltség, a kiegészítés, a szupervízió hiánya. Többen megemlítették, hogy a szakemberek alapképzésébe is be kellene építeni a demensellátással kapcsolatos ismereteket. A kiegészítés szupervízióval és munkaidő-kedvezményel lehetne megelőzni. Fontosnak tartanak a létszámnormák újragondolását.

„A demens betegek magasabb szintű ellátásához szükség lenne nagyobb számú személyzetre, illetve a mai kornak megfelelő tárgyi feltételekre, ehhez azonban nagyobb finanszírozás lenne szükséges, valamint az 1/2000 SZCSM-rendelet mellékletében szereplő gondozó személyzet számát hozzá kellene alakítani a 4 órás gondozási szükséglettel rendelkező ellátottakhoz, illetve a magas számú demens betegekhez.”

„Javasoljuk a szükségletekhez igazodó létszámnorma megállapítását, valamint azt, hogy a speciális részlegen több ápoló és szociális és mentálhigiénés munkatárs legyen.”

Szabályozás hiánya

Többen hiányolták a szakmai szabályokat, módszertani leveleket, ajánlásokat, jó gyakorlatokat, melyek segítenék a munkájukat. A meglévő jogszabályok nem rendelkeznek külön a demensek ellátásának feltételeiről.

„Az 1/2000 (I. 7.) SZCSM-rendelet nem tartalmazza a tartós bentlakásos szociális ellátást biztosító otthonok részére a demensellátással kapcsolatos jogszabályi útmutatást.”

„Nincs egységes szakmai irányelv, nincs módszertan, nincs jogszabályi háttere, kevés a szakirodalma.”

Az egészségügyi ellátással való kapcsolat tisztázatlansága

Az intézményeknek problémát okoz, hogy növekszik az ápolási-, azon belül pedig különösen a szakápolási igény. Mindez újabb pénzügyi kihívást jelent számukra, mely nem csak a demensellátást, de az időotthonok összes lakóját érinti.

„Az 1993. évi III. törvény módosítása következtében megnövekedtek a szakápolási feladatok. Az intézmények, a demens ellátottak biztonságos ápolása érdekében, a törvénymódosítást követően továbbra is végzik a szakápolási feladatokat, ami jelentős költségnövekedést mutat egészségügyi anyagfelhasználás területén is.”

Másrészt a demenseket ellátó intézmények úgy érzékelik, hogy a kórházaktól kevés segítséget kapnak.

„Kevés külső támogatást kapunk. A kórházak nem szeretik, ha demens beteget kórházba utalunk, igyekeznek hamar visszaküldeni az intézménybe. Nincsenek felkészülve demens beteg ápolására.”

Gondnokság alá helyezés szabályozása

Sok nehézséget okoz az intézményeknek a gondnokság alá helyezés jelenlegi gyakorlata. Véleményük szerint a hozzátartozók ezt nem fogadják el, az eljárás pedig hosszú és bürokratikus.

„A demens ellátott legtöbb esetben képtelen aláírni a megállapodást, térítésszabályozást stb. Ugyanakkor a hozzátartozó nem szeretné cselekvőkép-telenné nyilvánítani a demens ellátottat, mert ez lelkiismereti konfliktust jelent legtöbbször számára. Ebből az következik a mindennapokban, hogy a hozzátartozó ír alá a demens ellátott nevében. Ez jogilag helytelen, de nincs más választás. Ezt a helyzetet kellene jogszabályilag valamilyen módon legalizálni, hogy a gyámság alá helyezés folyamatától megkíméljük az általában egyébként is mentálhigiénésen megterhelt hozzátartozót, de törvényes módon aláírhatta a különböző iratokat az ellátott helyett.”

Javaslatként fogalmazódik meg a kötelező gondnokság bevezetése súlyos demensek esetén.

„A betegjogi és ellátottjogi törvény bevezetése szükségessé tenné, hogy a gondozó számára egyértelművé tegyék, hogy a beteg helyett ki nyilatkozhat, kivéve a vitális indikációk esetét.

Ki dönthet: az állampolgári jogok gyakorlásáról, intézményi elhelyezésekről, az ellátás visszautasításáról, egészségügyi beavatkozásokról, a pénzkezelésről, korlátozó intézkedések bevezetéséről? A súlyos demensek érdekeinek védelmében azért is indokolt lenne a kötelező gondnokság alá helyezés, hogy megóvjuk őket az anyagi jellegű károkozás lehetőségétől (hitelfelveletek, bankszámla-manipuláció, ingatlanok elajándékozása).”

„A gondnokság intézménye gyakran megnehezíti a lakók ügyeinek intézését, előfordul, hogy a hivatásos gondnok – véleményünk szerint – nem megfelelően képviseli az ellátott érdekeit. Bentlakásos intézmények esetében átlátható, elszámoltatható módon az ellátott képviseletét, érdekképviseletét, pénzügyeinek kezelését intézményi hatáskörbe kellene/lehetne átadni.”

A demensellátás komplex kezelése

Többek véleménye szerint a demensek növekvő létszámára az intézmények már középtávon sincsenek felkészülve. Ezért javasolták a rendszeres demensszűrést, a családtagok anyagi és szolgáltatásszintű támogatását, a nappali ellátás fejlesztését. A jelenlegi szabályozásból a demensrészlegek kialakítását, működtetését az általunk megkérdeztettek inkább nem jó megoldásnak tartják.

„Demensrészlegek kialakítása csak szegregálja a betegeket, sokkal inkább élhet emberibb életet, kaphat megfelelő gondozást integrált környezetben. A szegregált körülmények között megszűnnek az intézményi vidámabb események, közösségi rendezvények, a dolgozók sokkal előbb kiégnek.”

„A demencia kórképével rendelkező ellátottak teljes elkülönítését nem tartom szerencsésnek. Ahogy a normál életben a társadalom tagjai különböző adottságokkal bírnak, úgy az intézmény falai között is elfogadhatónak érzem az együttélést.”

Azonban a demensrészlegek kialakítása mellett is felhozhatók szakmai érvek (a betegek nem kallódnak el, kevesebb a konfliktus a demens és

nem demens lakók között, stb.). Hosszú távon azonban a jövő útját az integrált kis intézmények jelentenék. „A nagy intézményekbe bezsúfolt demensrészlegek helyett a jövő útját a demensellátást szolgáló integrált kis intézmény jelenti, amelyben együtt található a területi ellátást biztosító team – tanácsadó és támogató szolgálattal – speciális nappali ellátással, átmeneti gondozó egységgel és 50-60 főt befogadó tartós bentlakásos egységgel” (Szabó 2009, 12).

Főbb megállapítások és a továbblépés irányai

Kutatásunk során online kérdőíves vizsgálatot végeztünk a tartós bentlakásos és az átmeneti ellátást nyújtó intézmények megkeresésével. A minta elemszáma 271 (35%-os visszaküldési arány), mely arányaiban jól reprezentálta az országos alapsokaságot.

A jelenlegi kutatás megerősítette, hogy az átmeneti ellátást nyújtó időskorúak gondozóházában alulreprezentáltak a demencia diagnózissal rendelkezők.

A megkérdezett intézmények 17,4%-ában nem volt demens ellátott. Súlyos demencia kórképet igazoló diagnózissal összesen 4215 fő rendelkezett 2010. december 31-én, ami egy szolgáltatásra vonatkozóan átlagosan 16 főt jelent. Középsúlyos demencia diagnózissal összesen 1716 ellátott rendelkezett, ez átlagosan 7 főt jelent szolgáltatásonként. Ugyanez enyhe demencia diagnózissal összesen 1243 főt jelent (átlagosan 5 fő). Ha ezeket az adatokat összevetjük a 2009-es adatokkal, az találjuk, hogy az egy intézményre jutó ellátotti arányok a súlyos és középsúlyos diagnózissal rendelkező ellátottak esetén két év alatt közel megduplázódtak.

A demens betegek ellátása az esetek több mint felében integráltan történik, közel 40%-ban külön gondozási egységben, 9%-ban pedig külön csoportban.

A használt demenciatesztek közül a mini mentál teszt a legnépszerűbb – ezt az intézmények 78%-a alkalmazza, 20%-uk azonban semmilyen demenciatesztet nem használ.

A tárgyi-technikai környezettel kapcsolatos speciális elvárások nagyrészt teljesülnek az intézmények véleménye szerint.

Az „elkőborlásnak” leginkább a fizikai korlátozással, illetve a személyi felügyelettel igyekeznek elejét venni. Azt mondhatjuk, hogy az intézmények ma még zömében őrző-felügyelő gyakorlatot valósítanak meg a demensek elkőborlásának megakadályozására. Hogy ez az attitűd mennyire nyomja rá a bélyegét az ellátás többi aspektusára, az további kutatást igényelne.

A családtagokkal való kapcsolattartást az intézmények fontosnak tartják a demensek ellátásában: 77%-uk mondta azt, hogy nyújt külön szolgáltatást családtagok számára. Ennek a módja nagyon változatos. Lehet egyszerű kapcsolattartás, ügyintézésben való segítség, különféle rendezvények szervezése, szakemberek általi segítségnyújtás igénybevételének biztosítása, természetbeni támogatás és hozzátartozói érdekképviseleti fórum működtetése.

Az intézmények 2/3-a alkalmaz valamilyen speciális módszert a demens betegek ellátásában. Ezek között szerepeltek különféle terápiák (zene-, fény-, asszisztált állat-, illat- stb. terápia), tréningek (memóriatréning, orientációs tréning), különböző készségfejlesztő, szocioterápiás foglalkozások, melyeknek a célja a betegek szinten tartása. A demensellátás filozófiájaként ismert, Virginia Bell nevéhez kötődő „Legjobb barát” elvet is alkalmazzák már néhányan a megkérdezett intézmények közül.

Ami a gondozási feltételekkel, körülményekkel való elégedettséget illeti, a megkérdezettek a demens betegek ellátásának szempontjából leginkább a hozzátartozói kapcsolattartással voltak elégedettek, de a gondozók képzettsége és a tárgyi, technikai környezet milyensége is egy 4-es fokozatú skálán 2-es fölötti értéket hozott ki átlagban. A megkérdezettek legkevésbé a finanszírozással és a gondozók számával voltak elégedettek.

A válaszoló 244 intézményben a munkatársak közül összesen 1629 fő vett részt demenciával kapcsolatos képzésen az utóbbi öt évben, ami egy intézményre vetítve átlagosan 7 főt jelent. Ez véleményünk szerint egyértelműen a probléma fontosságának felismerését jelzi.

A legfontosabb intézményi problémák és konkrét javaslatok a következő területeket érintették: finanszírozás, szakember-ellátottság, szakmai szabályozás hiánya, egészségüggyel való kapcsolat rendezetlensége, a gondnokság alá helyezés szabályozása, illetve a demensellátás komplexen való kezelése a jelenlegi szétdarabolt gyakorlat helyett.

Végül álljon itt néhány, a kutatás továbbvitelének lehetséges irányait kijelölő felvetés. Újra kellene gondolnunk az ápoló-gondozó személyzetre vonatkozó adatgyűjtést, illetve érdemes gondolkodni egy olyan indikátoron, amely az intézmények humán erőforrás-kapacitását, ennek minőségét méri. Másrészt jó lenne választ kapni arra a kérdésre, hogy mi lehetne a szerepe az átmeneti gondozásnak a demensek ellátásában. Valóban kevesebb a demens beteg, vagy csupán nem tartják őket nyilván? Mindkét eset számtalan ellátásszervezési, adminisztrációs és módszertani problémát vet fel. Harmadrészt érdemes lenne tágabban, akár közvélemény-kutatás szinten is foglalkozni az idősödéssel, a demenciával, a demens betegek ellátásának társadalmi, szakmai, családi érintettségével, elvárásaival. Ez ugyanis előrevetíthetné, megjósolhatóvá tenné a későbbi kapacitásproblémákat, számszerűsítené a direkt és indirekt költségeket, mely a tervezésben is elengedhetetlen.

Irodalom

Alzheimer Europe (2008). Dementia in Europe Yearbook. Letölthető: http://ec.europa.eu/health/ph_information/reporting/docs/2008_dementiayearbook_en.pdf

Csoó Lászlóné (2002): Alzheimer-kórban szenvedők gondozási módszerei. In Kovács Ibolya (szerk.): Új terápiás programok. *Periféria Füzetek* IX. évf. 2-3. szám. Budapest, NCSSZI-SZCSM.

Demenciában szenvedő idősök személyközpontú ellátása. TÁMOP 5.4.1. modernizációs projekt, 7. sz. tenderd. Letölthető: <http://www.modernizacio.hu/index.php?page=dokumentum&piller=23&dokid=571>

Demens betegek jogsérelmei és jogvédelme (2009). *Jogvédelmi füzetek sorozat* 6. szám, második kiadás. Budapest, Betegjogi, Ellátottjogi és Gyermekjogi Közalapítvány.

Érsek Katalin et al. (2010): *A demencia epidemiológiája Magyarországon*. http://elitmed.hu/upload/pdf/a_dementia_epidemiologiaja_magyarorszagon-5711.pdf. (Letöltve: 2011. 01. 21.)

Fehérné Németh Ildikó – Heidl Beáta – dr. Takácsné Szabó Ilona (2010): Idősök – demens betegek helyzete Magyarországon, jó gyakorlatok, modellkísérletek a demens betegek ellátásában. In Kovács Ibolya – Heidl Beáta (szerk.): Örökség a múltból, érték a jövőnek – szociális munka régen és ma. TÁMOP 5.4.2. Központi szociális információs fejlesztések. *Szociális füzetek* 3. szám, 22–33. p.

Gyarmati Andrea (2010): Demensek a szociális ellátó rendszerben. In *Kapocs*, 45. szám, 36–47. p.

Pálfi Éva, dr. (2010): Az Alzheimer-kór kezelésének egyik módja – A „legjobb barát” modell. In Kovács Ibolya – Heidl Beáta (szerk.): Örökség a múltból, érték a jövőnek – szociális munka régen és ma. TÁMOP 5.4.2. Központi szociális információs fejlesztések. *Szociális füzetek* 3. szám. 33–38. p.

Szabó Lajos (2009): Az időskori demencia, mint ellátási kihívás. *Szociális Menedzser*, 2009/5. 9–12. p.

Jegyzetek

- 1 Itt jegyezzük meg, hogy fontos eredményekkel szolgálhatna a későbbiekben egy, a demencia kialakulása és a kapcsolatháló (social network) nagysága, milyensége közti ok-okozati viszonyt feltáró kutatás.
- 2 Vö. *Dementia in Europe Yearbook*.
- 3 A kutatásban részt vettek, illetve megjegyzéseikkel hozzájárultak a tanulmányhoz: Léránt Xénia, Rózsavölgyi Anna, Kecskés Andrea, Beszterczey András, Kun Gábor. Ezúton is köszönöm a segítségüket.
- 4 A 2009-es kutatás fókuszában inkább a kvantitatív adatokra fókuszáltunk, azaz elsősorban arra, hogy az ellátórendszerben hol, hány, milyen típusú demenciában szenvedő beteg ellátása történik. A továbbiakban ez a kutatás az eredmények összehasonlításának alapja.
- 5 A nappali ellátást nyújtó intézmények technikai problémák miatt maradtak ki a kutatásból.
- 6 Mivel a gondozószemélyzet munkaidejére vonatkozó adatok megadását a válaszadók meglehetősen szabadon értelmezték, így ezeknek a feldolgozásától jelen elemzésben eltekintettünk.
- 7 Engedélyes: egy adott szolgáltatástípusra vonatkozó működési engedéllyel rendelkező szolgáltatás.
- 8 Erre egy jó gyakorlat a dabasi intézményé, vö. Csoó 2002.
- 9 „Legjobb barát” elv: egy olyan ápolói-gondozói attitűd, amely a beteg egyéniségét, egyénként való kezelését hangsúlyozza (vö. Pálfi 2010).

Galambos Adorján

„Jövet-menet pénzügyek”

Társadalmi felelősségvállalás a fiatalok, ifjúsági közösségek pénzügyi ismeretei és pénzügyi kultúrájának fejlesztése terén

A hazánkban 2008 ősz óta tartó pénzügyi válság egyik fontos tanulsága – bizonyos vélemények szerint súlyosbító tényezője –, hogy a magyar fiatalok meglehetősen tájékozatlanok a pénzügyek területén, és nehezen igazodnak el a pénzügyi fogalmak között. Míg az Európai Unió országaiban már számos program indult el a pénzügyi ismeretek mind szélesebb körben való megismertetésére, addig hazánkban a 14–35 éves korcsoportba tartozó fiatalok, ifjúsági közösségek ezen irányú ismereteinek fejlesztésére még kevés kezdeményezés látott napvilágot. Ebben a tanulmányban a témával kapcsolatos korábbi és aktuális kutatások eredményeinek összegzésén túl azt a mintaértékű programot kívánom bemutatni, melynek köszönhetően a fiatalok pénzügyi kultúráját, ismereteit fejlesztő tréningek valósultak meg az elmúlt évben, az ország valamennyi régiójában.

Az ifjúságkutatások már 2000-ben rámutattak arra, hogy a fiatalok számára fontos dolgok sorrendjében ugyan első és második helyen a család és a barátok szerepelnek, harmadikként azonban megjelent a jövedelem, negyedikként pedig konkrétan a pénz. A korosztály célrendszere is átalakult. A felmérések tanúsága szerint a 15–29 évesek elsők között említik az anyagi biztonságot, a karriert és a szakmai eredmények eléréséhez vezető széles körű kapcsolatrendszer kialakítását. Megváltozni látszik a korosztály azon vélekedése is, hogy a sikerhez – ami nem feltétlenül egyenlő a gazdagsággal – főként a kemény munkán és a szorgalmon keresztül lehet eljutni. A középiskolások igen nagy százaléka szerint megtanulható a tisztességes „meggazdagodás fortély”, de ehhez a munkán, akaraterőn és szorgalmon kívül biztos, támogató családi háttérre és egyéb – sokuk szerint előlük mindezidáig rejtett – tényezőkre is szükség lesz.

A fiatalok több mint fele úgy véli, hogy a kreativitás és a tudatos pénzkézelés a két legfontosabb komponense a meggazdagodásnak. Figyelemre méltó, hogy a diákok nemcsak sóhajtoznak a meggazdagodás után, de tennének is annak érdekében,

hogy valóra váltsák álmaikat. A felmérések szerint ugyanis a tanulók mintegy kétharmada szívesen fogadná, ha iskolájában lenne pénzgazdálkodással kapcsolatos oktatás, függetlenül attól, hogy milyen mértékben tartják tanulással elsajátíthatónak a pénzcsinálás fortélyát. A tudásvágy ugyanakkor nem merül ki itt: a diákok nagy része – körülbelül háromnegyede – akár szabadidejéből áldozna arra, hogy például egy szakkör keretében közelebbről megismerkedjen olyan praktikus dolgokkal, mint egy saját vállalkozás beindítása vagy menedzselése.

Az „Ifjúság 2008”-kutatás számolt be elsőként arról, hogy a rendszerváltoztatást követően megváltozott a családok és a fiatalok felhalmozáshoz, a jövő anyagi megalapozásához való viszonya. Előtérbe került az azonnali fogyasztás és az ehhez kapcsolódó státuszszimbólumokká váló tárgyak birtoklása. Ezt 2000-ben a dvd-lejátszó, 2004-ben a légkondicionáló berendezés és a plazmatévé jelenítette meg. 2008-ra ezek a tárgyak is mindennapossá váltak. A leginkább elgondolkodtató az a tény, hogy a státuszszimbólumok megszerzésének forrása a fiatalok szerint nem a félretett és megspórolt jövedelem, hanem az időközben felvett hitelek. Ezt jelzik a vizsgálatokban látható adatok is, amelyek szerint folyamatosan és jelentős mértékben csökkent a pénzt félretevők aránya, és növekedett a hitellel rendelkezők.

A pénzügyek iránti nyitottságot nagyon befolyásolja az is, hogy a diákok mit tapasztalnak saját családjukban, illetve milyen mértékben vonják be őket a családi büdzsével kapcsolatos beszélgetésekbe. Hasonlóan a 2004-ben mért szubjektív anyagi helyzethez, a 15–29 éves fiatalok közel fele vélekedik úgy, hogy háztartása anyagi helyzetét legpontosabban a „jövedelmeikből beosztással jól kijönnek” kijelentés írja le. Ugyanakkor a háztartásukat a „gond nélkül élők” közé soroló fiatalok aránya évről-évre 6-7%-kal csökkenő tendenciát mutat.

A legfrissebb és egyben a legnagyobb mintavétellel lezajlott kutatás, amely a fiatalok pénzügyi kultúrájára irányult, a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar kutatócsoportjának

vizsgálata, amely 2011-ben került bemutatásra. A felmérésben 62 magyar középiskola közel 5734 diákjának segítségével szerettek volna a kutatók választ kapni arra, hogy a fiatalok pénzügyekhez való hozzáállása mellett milyenek a konkrét pénzügyi termékekre vonatkozó ismereteik. Az eredmények elszomorítóak! Figyelemre méltó az is, hogy alig négy év alatt épp az ellenkezőjére változtak a fiatalok vagyonszerzéssel, karrierrel kapcsolatos attitűdjei. A szegedi kutatók az „Ifjúság 2000, 2004”-kutatásban leírtaknak éppen az ellenkezőjét bizonyították, azaz a középiskolások több mint fele úgy gondolja, hogy Magyarországon nem lehet tisztességesen meggazdagodni. Ha valaki vinni akarja valamire itthon, akkor bizonyos szabályokat meg kell szegnie. A fiataloknak kevesebb mint a fele gondolja úgy, hogy hosszabb távon egy stabil munkahely vagy saját vállalkozás jelenthet kiszámíthatóbb anyagi háttérrel. Ugyan döntő többségüket érdeklik a pénzügyi világ hírei (70%), fontosnak tartják a pénzügyi termékekkel, szolgáltatásokkal kapcsolatos információk ismeretét (80%), viszont a válaszadóknak csak kevesebb mint fele tartja magát tájékozottnak a pénzügyi termékekkel, szolgáltatásokkal kapcsolatban.

Hosszú ideig úgy tűnt – és ezt bizonyították a korábbi nagymintás ifjúságkutatások is –, hogy az új generáció tagjai már felhagytak nagyszüleik pénzkezelési szokásaival, és nem értenek egyet azzal, hogy legideálisabb a párna alatt vagy a befőttesüvegben tárolni a vagyont. A gazdasági válság, továbbá a bankszektorban megrendült bizalom lehet annak az okozója, hogy ezen a téren is meglepő eredményeket olvashatunk a kutatási beszámolóban. A válaszadók többsége (64%) a pénzt készpénzben otthon tartja, és csak kevesebb mint egyharmaduk bankszámlán. A megtakarítási formák aránya is csekély, ha mégis valamilyen befektetés mellett szeretnének dönteni, akkor sem a saját ismereteikre, hanem banki tanácsadók véleményére támaszkodnak. Felmerülhet a kérdés, hogy milyen forrásokból gazdálkodnak a fiatalok, egyáltalán van-e relevanciája az önálló gazdálkodás kérdésének. A fent említett kutatás adatai szerint a fiataloknak három főbb saját pénzforrása a zsebpénz, az ajándékként kapott pénz, illetve a munkából származó jövedelem.

A felmérésben az előzőekben bemutatott általános pénzügyi attitűd vizsgálata mellett egy tudásteszt is szerepelt, mely segítségével a fiatalok pénzügyi tudását ellenőrizték. A toplistás kérdések között csupán hat olyan volt, melyre döntő

többségben helyes válaszok érkeztek. Ezen blokk alapján azt mondhatjuk, hogy a középiskolások tudják többek között, hogy mi volt a forint előtti pénzünk, hogy a magánnyugdíj-pénztárakat átalakították, illetve hogy a tőzsde közvetett hatással van a gazdaságra. A válaszadók azonban abszolút nincsenek tisztában azzal, hogy mennyi szolgálati idővel mehetnek majd nyugdíjba, vagy például, hogy egy 10 000 forintos cipő árában mennyi az adótartalom. Problémát jelentettek a hitelkártya használathoz kötődő kérdések is. Az átlagos kérdések kategóriában a diákok fele van tisztában azzal, hogy 1 dollár, 1 euró, 1 svájci frank közül jelenleg forintban melyik ér többet, hogy Magyarországon mennyi jelenleg az SZJA-kulcs, és hogy a lakáshitel felvételéhez kereskedelmi bankhoz kell fordulni.

A tájékozatlanság egyik oka a gazdasági-pénzügyi nevelés hiányossága a közoktatásban, amit a jogalkotók is felismertek. Ennek köszönhető, hogy a 2012-es Nemzeti Alaptanterv már egyértelműen megfogalmazza azt az elvárást, miszerint a felnövekvő nemzedéknek hasznosítható ismeretekkel kell rendelkeznie a világgazdaság, a nemzetgazdaság, a vállalkozások és a háztartások életét meghatározó gazdasági-pénzügyi intézményekről és folyamatokról. Célként jelenik meg annak az igénye is, hogy a fiatalok felismerjék saját felelősségüket az értéktelítő munka, a javakkal való ésszerű gazdálkodás, a pénz világában és a fogyasztás területén. Tudják mérlegelni döntéseik közvetlen és közvetett következményeit és kockázatát. Lássák világosan rövid és hosszú távú céljaik, valamint az erőforrások kapcsolatát, az egyéni és közösségi érdekek összefüggését, egymásra utaltságát. Igaz az is, hogy a készülő új alaptanterv nem írja elő, hogy ezeket önálló tantárgyanként, vagy másik tárgy részeként kell-e oktatni, de mindenképpen fontos felismerés, hogy ezek a készségek az iskola elvégzéséhez szükséges tananyag minimumaként jelennek meg.

A 2000-től napjainkig tartó folyamatokat összegezve megállapíthatjuk, hogy megváltozott a fiatalok (15–29 éves korosztály) hozzáállása a pénzhez, a karrierhez, elvesztették bizalmukat a pénzügyi rendszerben, és csak elenyészően kis százalékuk rendelkezik biztos alapokon nyugvó, használható pénzügyi ismeretekkel. A probléma tehát a felszínen van, és arra vonatkozóan már születtek intézkedések, hogy az iskolarendszeren belül hogyan szerezhetnek ismereteket a diákok, és miként fejlesztik ezen kompetenciájukat.

De mi a helyzet az iskolarendszeren kívül maradó (vagy az iskolapadokból már kikerült), illetve a formális pedagógiai módszerekkel átadott ismereteket csak nehezen befogadni képes fiatalokkal? Erre a kérdésre próbáltunk választ adni és megszólítani a fiatalokat azzal a projekttel, amely az NCSSZI Mobilitás Országos Ifjúsági Igazgatósága kezdeményezésére és szakmai koordinálásával valósult meg 2011 október–december között. A Mobilitásnak, mint a magyarországi ifjúsági munka innovációs és kompetenciaközpontjának kiemelt feladata, hogy figyelemmel kísérje és gyorsan reagáljon azokra a folyamatokra, amelyek a magyar fiatalok életét, jövőjét befolyásolják. Ha életszerű példát szeretnénk hozni, úgy kell működni, mint egy GPS-készülék folyamatosan frissülő szoftverének. A rendelkezésre álló információk, a hosszú idő alatt felhalmozott szakmai tudás segítségével kell megmutatnunk a leggazdaságosabb, a legrövidebb vagy éppen a leggyorsabb utat a fiataloknak és a velük foglalkozó szervezeteknek, szakembereknek (amelyek a GPS-hardvert szimbolizálják), hogy az általuk „betáplált” opciókkal érik el céljaikat, és szükség esetén az „újratervezésben” is segítségükre kell lennünk.

A példánál maradva, a civil szervezetek által szimbolizált GPS-készülékekben ezúttal a pénzügyi ismeretek fejlesztését célzó programot szerettük volna frissíteni, viszont a megvalósításhoz támogatóra, pénzügyi forrásra volt szükségünk. Több pénzügyi szervezet, pénzügyi szervezetet is megkerestünk az ötlettel, és mindössze egyetlen olyan támogató akadt az Országos Takarékszervezeti Szövetség (OTSZ) vezetőjének személyében, aki azonnal a jó ügy mellé állt, és hajlandó volt a fenti program megvalósítására – társadalmi felelősségvállalásként (CSR) – komoly összeget, közel 7 millió forintot áldozni. Így született meg a gyermek- és ifjúsági közösségek pénzügyi ismereteit és pénzügyi kultúráját fejlesztő képzések támogatására kiírt pályázat. Mivel a program célcsoportjaként elsősorban azokat a fiatalokat jelöltük meg, akiknél a formális módszerekkel csak nehezen lehet eredményt elérni, ráadásul ez a nehéz téma is könnyebben feldolgozható nem formális módon, így a pályázatban is kikötésként szerepelt, hogy nem a formális tanulás módszereire épülő képzési programok támogatása a cél, kiemelt figyelmet fordítva a hétköznapi tudás megszerzésére.

De mit tekintünk nem-formális módszereknek? A nem formális, és még inkább az informális tanulás kifejezést alig néhány évtizede

alkalmazzuk, ugyanakkor az ifjúsági munkának ez az egyetlen nemzetközi szinten is elismert és eredményekhez vezető módszertana, noha a nem formalizált keretek között történő tanulás a tanulás leginkább hagyományos alapformájának nevezhető. Az utóbbi években egyre szélesebb körben használják mindkét kifejezést, értelmezésüket illetően azonban korántsem beszélhetünk igazi közmegegyezésről. Alapvetően nem tudományos fogalmakról van szó. (Előfordul, hogy kétségbe vonják azt is, lehetséges-e egyáltalán pontos definíciójukat adni, sőt, akad olyan vélemény is, amely szerint ezek csupán metaforák, amelyek általános képzéspolitikai törekvések azonosítására szolgálnak.) A jelenleg „hivatalosnak” tekintett definíció is több ponton kritizálható. Az Európai Bizottság által 2001-ben megfogalmazott – és azóta a témával foglalkozó legtöbb írásban hivatkozott, általában kiindulópontként használt – meghatározás szerint a formális tanulás (formal learning) tipikusan képzőintézményekhez kapcsolódik, és a tanulás célját, idejét és a tanuló támogatásának módját illetően strukturált, valamint végzettség megszerzéséhez vezet. Emellett az is jellemzi, hogy a tanuló nézőpontjából szándékolt tevékenységről van szó. A nem formális tanulás ezzel szemben nem kötődik képzőintézményhez, és rendszerint nem eredményezi végzettség megszerzését. Az informális tanulás – az idézett meghatározás szerint – a munkához, a családi élethez és a szabadidős tevékenységekhez kapcsolódik, nem strukturált tevékenység, és nem vezet valamilyen elismert végzettség megszerzéséhez. A képzések minden esetben úgy kerültek összeállításra, hogy a célcsoport előzetes ismereteire és valós szükségleteire támaszkodtak. A programot megvalósító civil szervezetnek külön fejezetben ki kellett térni az előzetes szükségletfelmérés módszerére, eredményére, valamint a képzés résztvevői értékelésének, utómunkálatainak, nyomon követésének és dokumentálásának tervezett módszereire.

A program – bár ezen a téren és főleg ebben a konstrukcióban első fecskeként jelent meg – mindenképpen eredményesnek mondható, hiszen a pályázó 35 szervezet közül összesen 9 nyertes szervezet tudta lebonyolítani a képzéseket az országban, mellyel a pénzügyi ismeretek körülbelül 300 fiatalhoz jutottak el.

A képzéseken alkalmazott módszerek nagyon sokszínűek voltak, és minden esetben a célcsoport előzetesen felmért igényeire támaszkodtak.

A tréningek során egyaránt megtalálhatóak voltak az interaktív prezentációk, a szituációs és szerepjátékok, az irányított beszélgetések, egyéni feladatok és konzultációk, a strukturált páros és csoportmunka, valamint a tematikus műhelymunka.

A feldolgozott témakörök is nagyon változatosra sikerültek, hiszen a pályázó szervezet erőforrásaihoz és a programban részt vevő szakemberek ismereteihez is igazodni kellett. Megjelent a palettán az alapvető pénzügyi termékek és szolgáltatások ismertetése, az ezek gyakorlati használatát bemutató tréningek, a különböző befektetési lehetőségek, pénzügyi modellek megismerését, mérlegelését és a közöttük való választás képességének a kialakítását, a vállalkozói kultúrát megalapozó, fejlesztő foglalkozások, de több alkalommal olvashattuk a beszámolókból, hogy az egyéni és családi háztartási gazdálkodás és a perspektivikus életpálya-építés, a racionális döntéshozatali kompetenciák fejlesztését célzó tréningben vehettek részt a fiatalok.

Talán az egyik legérdekesebb tréning volt a Família Nagycsaládosok Egyesülete „Gazdálkodj okosan” címmel megvalósult képzése. A szervezet célja az volt, hogy a tréningben részt vevő hátrányos helyzetű családok gyermekei általános gyakorlati pénzügyi és családi életre való felkészülés gazdasági részét érintő ismereteket szerezzenek. A résztvevőkkel már a projekt kezdete előtt sokat foglalkoztak, a tréningfolyamatot megelőzően is feladatokat kaptak, amit a képzésen dolgoztak fel. A képzési tematika nagyon sokrétű, a valós, praktikus kérdésekre épülő, a mindennapokban használható ismereteket tartalmazott három fő témakörben:

- pénzügyi alapok, pénzügyi rendszerek: beruházások és megtakarítások, hitelfelvétel, hitelnyújtás; biztosítások, racionális döntéshozatali kompetenciák – marketing, és ami mögötte van (reklám, támadások a pénztárcák ellen), gyakorlati marketing (árak)
- életpálya tervezése, karrier
- családi gazdálkodás: fogyasztás, megtakarítás, jövedelem; bevételek, kiadások (állandó; rendszeres, de tervezhető; rendkívüli)

A projektet három ütemben valósították meg. Tartottak egy felkészítő, programismertető napot – az itt részt vett fiatalok közül kerültek ki azok a kulcs emberek, akik a további részletes programok előkészítésében, a módszerek kiválasztásában is sze-

repet vállaltak. Ezt követően két hétvégén tartották meg a fiataloknak a vállalt programmodulokat, amelyeken a valós életből származó problémákat dolgozták fel a résztvevőkkel. A projekt során a tudásanyag átadásának hatékonyságmérése és a tudás mélyebb rögződése érdekében a „visszakérdés” játékosan és interaktívan történt, az előadások anyagához köthető fogalmakra épülő activity-típusú játékok segítségével. A játéknak köszönhetően a projekt résztvevőinek fel sem tűnt, hogy gyakorlatilag „felmondták” a szakmai előadások tartalmát.

Különlegességét és egyediségét a programnak főként az adta, hogy az induláskor bevezették a helyi pénzt, a NOERO-t, amelyet a résztvevők egyéni csekkfüzetben kaphattak meg. Itt vezethették a programok, feladatok során szerzett bevételek, kiadások egyenlegét. (Kiadásaik keletkeztek például a feladatokhoz szükséges kellékek beszerzéséből, a nagycsaládosokhoz méltatlan viselkedés esetén, de volt vacsora-, ill. tusolójegy is.) Mivel a csapatok összetételét tudatosan, folyamatosan változtatták, így az csapatban szerzett bevételek és kiadások felosztása a pénzzel való (csoportos, családi) gazdálkodás alapvető ismereteit volt hivatott megismertetni a gyakorlatban. Végül a fennálló egyenleget papír NOERO-ra válthatták, amelyet a záróesten használhattak fel.

Összességként elmondható, hogy a tréningek tapasztalatai összhangban vannak a korábban már ismertett kutatások eredményeivel. A fiatalok egyrészt valóban nem ismerik a pénzügyi élet alapfogalmait és alapvető működését, másrészt nem érzik fontosnak a saját pénzügyi dolgaik tudatos irányítását. A pályázók tapasztalatainak összegzése azt mutatják, hogy a formális oktatás során megszerzhető elméleti ismeretek és a nem formális tanulás eszközrendszerén alapuló interaktív, a résztvevőket fizikailag is megmozgató gyakorlati programok ötvözésével lehet a fiatalok csekély pénzügyi jártasságát kimozdítani a jelenlegi állapotból.

Bízunk abban, hogy a program további folytatására több pénzügyi szolgáltatót, pénzintézetet is meg tudunk nyerni, és hosszú távú eredményként kimutathatjuk, hogy a magyar fiatalok, ifjúsági közösségek ismeretei bővülnek, pénzügyi kultúrájuk, tudatosságuk fejlődik. Ezen túlmutató törekvésként jelenik meg a Mobilitás céljai között, hogy – a nyugat-európai gyakorlatnak megfelelően – az ifjúsági munkában teret nyerjen a pénzügyi kultúra fejlesztése.

2012. január 1-jétől a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi C. törvény szabályozza a magyarországi egyházak jogállását. A törvény Preambulumában megállapítja, hogy „a magyarországi egyházak és vallási közösségek a társadalom kiemelkedő fontosságú érték-hordozó és közösségteremtő tényezői, amelyek hitéleti tevékenységük mellett nevelési, oktatási, felsőoktatási, egészségügyi, karitatív, szociális, család-, gyermek-, és ifjúságvédelmi, valamint kulturális, környezetvédelmi, sport- és más tevékenységükkel, valamint a nemzeti tudat ápolásával is jelentős szerepet töltenek be az ország és a nemzet életében.” Napjainkban valóban egyre többször találkozunk az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek aktív és nyilvános szociális és gyermekvédelmi szerepvállalásával Magyarországon. Keveset tudunk azonban arról, hogy milyen alapokon nyugszik a tevékenységük, milyen tanítást követve munkálkodnak. Úgy véljük, hogy minden segítő foglalkozású számára hasznos lehet mindennapi munkájában, de együttműködésünk és társadalmi összetartozásunk erősítése érdekében is, ha ezt jobban megismerjük. Ebből kiindulva folyóiratunkban szeretnénk lehetővé tenni az erre vonatkozó egyházi tanítás és gyakorlati tevékenység bemutatását, hozzájárulva ezzel is a 2011. évi C. törvény megvalósításához.

Farkas Péter

A katolikus egyház társadalmi tanításának történetéből

Az Egyház társadalmi tanítása nem »harmadik út« a liberális kapitalizmus és a marxista kollektívizmus között, sem pedig egy olyan lehetséges alternatíva, amely más, nem annyira ellentétes megoldások kezelésére nyújt lehetőséget, hanem önálló, minden tekintetben sajátos út. Nem is ideológia, hanem az emberi lét – mind a társadalomban, mind nemzetközi síkon tapasztalható – bonyolult összefüggéseinek szorgos vizsgálatából leszűrt eredmények pontos megfogalmazása a hit és az egyházi hagyomány fényénél.

Legfőbb célja abban rejlik, hogy ezeket a valóságban létező igazságokat értelmezze, azaz megvizsgálja, vajon megfelelnek-e, avagy ellentmondanak az emberről s annak földi és természetfeletti hivatásáról szóló evangéliumi tanításnak, így adva eligazítást a keresztyén ember számára” – fogalmazza meg az egyház társadalmi tanítását II. János Pál.¹

A keresztyénység kétezer éves történetéhez képest mindössze 120 éve teszi közzé a katolikus egyház a társadalomra vonatkozó tételes állításait. 1891. május 15-én jelent meg XIII. Leó enciklikája, a Rerum novorum, me-

lyet azóta is az egyház „közéleti kiáltványaként” tartanak számon. A körlevél az újkori kapitalizmus és a tudományos szocializmus kritikájának alapvető dokumentuma. Korát messze megelőző szemlélettel és tartalommal fejtette ki álláspontját a társadalmi igazságosságról, különösen az ipari forradalom okozta és a nemzetközi munkásmozgalom kialakulását kísérő problémákkal kapcsolatban (Farkas 2011).

Jézus az evangélium tanítása szerint azt mondta, hogy az Ő országa nem e világból való, ám gyakorta szólt a világ dolgairól az elesettek, a szegények érdekében, s amikor az Isten országaról beszélt, akkor sem feledkezett meg az e világi rendjéről, a családokról, a társadalomról, a hatalom és a vagyon buktatóiról. Az Isten előtti egyenlőség és minden ember üdvre rendeltségének gondolata mély gyökeret vert az egyház hitében is, amely – a legkorábbi időktől – kiállt e világi létünk jobbá és igazabbá formálása, a társadalom keresztyén szellemű átalakítása mellett. Igaz ez még akkor is, ha története során maga az egyház is gyakran vált torz politikai, hatalmi érdekek áldozatává vagy haszonélvezőjévé, és néha maga

is megfeledezett arról, hogy e világi létünk emberivé formálásában is krisztusi küldetése van (Horváth 1997).

A szociális enciklikák sorozata

A társadalmi tanítás értékei, elvei, témái és kategóriái némi leegyszerősítéssel három forrásból származnak (ETTK 2007). Az első maga a Szentírás, az evangéliumi hagyomány, Krisztusnak főleg a Hegyi beszédben adott erkölcsi tanítása. A második a katolikus bölcséleti hagyomány, jelesül a tomista-neotomista és a perszonalista társadalomfilozófiák kategória-rendje, a harmadik pedig az a modern gazdasági és politikai szociológia, amely korunk (világ)problémáinak értelmezésében nélkülözhetetlen.

A XIX. századforduló világában a *Rerum novarum* útmutatása feltűnést keltett, a keresztény társadalomelméletre termékenyítően hatott, a modern társadalom számára azonban – az első világháború vagy a bolsevik forradalom rá a bizonyították – pusztába kiáltott szó maradt. Ennek meg tapasztalása ösztönözte XI. Piust, hogy 1931-ben, a gazdasági világválság idején, a *Rerum Novarum* kiadásának 40. évfordulóján újabb társadalmi körlevelet adjon közre: a *Quadragesimo anno* kezdetű – akkor, amikor a liberális kapitalizmus csődje, a nemzetiszocializmusok szociális demagógiája és a bolsevizmus brutalitása egyaránt feladta a leckét a keresztény társadalombölcséletnek.

Az enciklika bevezette a szociális igazságosság fogalmát és a szubszidiaritás elvét. A közjó megvalósításához kevés a törvényhozó igazságosság, olyan elvre van szükség, amely az ember szükségleteit jobban figyelembe veszi. „A szociális igazságosság azt is megköveteli, hogy az elgondolásokat és a célokat a lehetőségek szerint összhangba hozva úgy szabályozzák a béreket, hogy a lehető legtöbbet találjanak munkát és szerezzenek a szükségleteiknek megfelelően elégséges jövedelmet.”²

A szubszidiaritás elvét a pápa az állami diktatúrával állította szembe: „amit egy kisebb és alacsonyabb szinten szerveződött közösség képes végrehajtani és ellátni, azt egy nagyobb és magasabb szinten szerveződött társulásra áthárítani jogszerűtlen, súlyos bűn, és a társadalom rendjének felforgatása. A társadalomnak ugyanis, lényegénél és a benne rejlő képességeinél fogva segíteni (szubszidiálni) kell a társadalom egyes részeit, de sohasem szabad azokat bomlasztania vagy bekebeleznie.”³

Voltak XI. Pius enciklikájának olyan fogalmai, megállapításai, amelyek korhoz kötöttek (Beran–Lenhardt 2003). Így például az enciklika a munkások szervezetben való tömörülését nemcsak szakszervezetekben képzelte el, hanem korporációkban (szakmai testületekben) is, amelyek az egyes szakmákban tevékenykedő munkaadókat is magukban foglalták. Ezzel jelezni akarta, hogy az egyes „osztályok” között nincs antagonisztikus ellentét.

XXIII. János *Pacem in terris* kezdetű enciklikája óta a katolikus egyház párbeszédet folytat a különféle politikai irányzatokkal.

XXIII. János rövid pápasága és a II. vatikáni zsinat összehívása új korszakot nyitott a katolikus egyház életében (Höffner 2002).

Az 1961-ben megjelent *Mater et magistra* kezdetű enciklika az első olyan egyházi dokumentum, amely a világ új, globális rendszereinek létrejötté és a felgyorsult technikai haladás fényében vizsgálta az emberiség társadalmi és szociális bajait – minden jóakarató embert megszólítva.

Az 1963-ban megjelenő újabb enciklika, a *Pacem in terris* beszél elsőként az emberi jogok rendszeréről mint a katolikus társadalmi tanításnak is az alapelvéről, továbbá arról, hogy a társadalom jó rendjének és a közhatalom, az állam működésének nélkülözhetetlen feltétele a világméretű béke, a hitben adott lelki béke és a társadalmi csoportok, valamint az egyes államok közötti kölcsönös kiengesztelődés.

Szinte ezzel a megnyilatkozással párhuzamos a II. vatikáni zsinat *Gaudium et spes* kezdetű konstitúciója, amely 1965-ben már VI. Pál kézjegyével került nyilvánosságra (Tomka F. – Tomka M. 2002). E világszerte nagy figyelmet kiváltott dokumentum az ember személyi méltóságának elvéből bontakoztatja ki a keresztény társadalmi tanítás rendszerét, a szocializmus és a liberalizmus eszméi mögött álló különféle ateizmusokat kárhóztatva azért, hogy a világban igazságtalanság és egyenlőtlenség van, ami az egyének, a családok, a nemzetek és az egész emberiség életét egyaránt megkeseríti.

Ez a dokumentum is kimondja, hogy az egyháznak nem csupán joga és kötelessége hozzájárulni a világ, a társadalom dolgaihoz, hanem azt is, hogy amikor ezt teszi, nem sérti a világ jogos autonómiáját, de nem is valamilyen egyházi ideológiát, zárt eszmerendszert hirdet, hanem egyetemes emberi értékeket óv, és a hit belső moralitása alapján mond véleményt a világot érdeklő megoldhatatlan, nyitott kérdésekről, konfliktusokról.

Ezt a gondolatmenetet viszi tovább VI. Pál 1967-ben megjelent *Populorum progressio* kezdetű enciklikája is, amely már nem csupán a társadalom belső feszültségeiről vagy a nemzetek, politikai rendszerek közötti konfliktusokról, hanem a világ globális problémáiról és az emberiség jövőjéről mond véleményt (Arzenhacker 2001).

Az 1971-ben megjelent *Octogesima adveniensi* kezdetű apostoli levelében a pápa sorra veszi a megoldásra váró világproblémákat, a nyomor, a szegénység, a kirekesztettség és alávetettség jeleit, amelyek egyéneket, tömegeket, társadalmi csoportokat, nemzeteket és régiókat is fenyegetnek.

A keresztény társadalmi tanítás történetében új szakaszt jelentett II. János Pál pápasága. Az új egyházfő első szociális körlevele a *Laborem exercens* kezdetű, melynek legnagyobb újdonsága talán az, hogy igen határozottan a munkának a tökével szembeni elsődlegességét vallja, magát a munkatevékenységet pedig az ember legszebb és legfontosabb antropológiai jegyeként, személy mivoltának centrumaként határozza meg (Beran 2009).

A pápa második társadalmi körlevele, az 1987-es *Sollicitudo rei socialis* kezdetű, egy felgyorsuló világ helyzetét tekinti át, amely nemcsak hogy nem volt képes úrrá lenni a korábbi idők társadalmi bajain, hanem amelyet a gazdagság és szegénység egyre jobban növekvő ellentéte, a világméretű ideológiai és

politikai megosztottság mellett olyan újabb veszélyek is fenyegetnek, mint a demográfiai és ökológiai katasztrófa vagy a morális leépülés (Tomka 2007).

A pápa felhívja a figyelmet arra, hogy az emberiség a bűn által megsebzett világban él. Ezt a helyzetet a „bűn struktúráinak” nevezi. Ebben a világban az igazi fejlődés alapja nem a gazdasági növekedés, hanem az emberi természetből származó etikai elvek tiszteletben tartása.

A világ problémáinak megoldásához – a társadalmi élet minden területén – összefogásra, szolidaritásra van szükség. A szolidaritás nem csupán szánalmat vagy együttérzést jelent, hanem sokkal inkább jóakaratot a közösség javának érdekében. A körlevélben a társadalomról alkotott rendszerező felfogás záró köre a szociális szeretet, a kereszténység e világi társadalmi céljának, a „szerepet civilizációjának” megvalósulása.

1991-ben, a *Rerum novarum* kezdetű enciklika megjelenésének 100. évfordulójára adta közre II. János Pál a *Centesimus annus* kezdetű szociális körlevelét. A pápa felhívja a figyelmet arra, hogy a helytelen antropológiára épülő rendszerek magukban hordozzák bukásukat (Muzslay 1997).

A szocializmus alapvető tévedése az volt, hogy az egyén személyét alárendelte a társadalmi és gazdasági mechanizmus működésének. Az embernek ez a függősége ellentétben áll az ember

alapvető jogaival. A helytelen antropológia másik megnyilvánulási formája az ember transzcendens törekvésének tagadása. Ennek a természetfeletti irányultságnak az elfojtása üressé teszi az embert.

Az enciklika a szocializmus értékelése mellett rámutat a kapitalizmus veszélyeire is (Beran–Lenhardt 2003). Ezek a veszélyek különösen azokban az országokban jelentkeznek, amelyek a szocialista gazdálkodás után a kapitalizmus törvényei szerint akarnak élni. A pápa jogos aggodalmát később az idő igazolta.

2009-ben a jelenlegi pápa, XVI. Benedek megjelentette a *Caritas in veritate* kezdetű körlevélét. Az enciklika megállapítja, hogy a fejlődés a globalitás korában válságban van (Beran 2009). A fejlődés értékrendi kérdés (is). A válságból akkor tudunk kilábalni, ha a szeretet és az igazságosság érvényesül, azaz az értékrend. A szeretet azonban igazságosság nélkül célt téveszthet.

A körlevél elemzi a gazdasági, az ökológiai válságok kérdésköreit, továbbá a globalizáció és a technikai fejlődés bonyolult viszonyait, s rögzíti, hogy a fejlődésnek minden embert és a teljes embert kell szolgálnia.

A társadalmi tanítás rendszere és értékei

A társadalmi tanítás alapértékek és alapelvek összefüggő hierarchikus rendszere. A négy alapérték: az igazság, a szabadság, az igazságosság és a szeretet. A négy alapelv pedig a perszonalitás, a szolidaritás, a szubszidiaritás és a közjó.

Az alapértékek először XXIII. János pápa *Pacem in terris* (*Békét a világnak*) kezdetű szociális enciklikájában jelennek meg összefüggésükben. A pápa az emberi méltóságban gyökerező igazságot, szabadságot, igazságosságot és szeretetet olyan értékeknek tartja, amelyek segítségével helyre lehet állítani az emberi társadalomban a kapcsolatok új rendjét.⁴ A két évvel később megjelenő *Gaudium et spes* zsinati konstitúció pedig így fogalmaz: „szükséges, hogy a társadalmi rend állandóan fejlődjék, alapja az igazság legyen, igazságosságban építsék és szeretettel itassák át; a szabadságban pedig egyre emberibb egyensúlyra felé haladjon.”⁵

A perszonalista szemléletű társadalometika az alapértékek és alapelvek lefektetésekor az emberi személyből indul ki (ETTK 2007).

Az ember mint személy istenképiségből fakadóan képes arra, hogy értelmével segítséggel olyan értéket ismerjen meg, amelyek megfelelnek belső törekvéseinek, a közösség érdekének, és így egyszerre segíti az egyén és a közösség kibontakozását. Az egyház arra indítja a társadalmat, hogy ezeket az értékeket törvényekkel védje, és biztosítsa azokat az alapvető jogokat, amelyek ezek elérhetőségét lehetővé teszik.

A perszonalista, személyközpontú keresztény etika tehát az Isten képmására teremtés és a krisztusi megváltás révén elnyert fogadott fiúságból eredően, a személy méltóságából vezeti le az alapértékek mellett az alapelveit is.

A társadalmi tanítás alapértékeit és alapelveit egységes mivoltukban összefüggésükben és egymáshoz kapcsolódásukban kell szemlélni. „Az értékek megkívánják az alapelvek alkalmazását és az értékeknek megfelelő etikusi magatartásformákat.” (ETTK 2007, 197)

A mai ember – korunkra jellemző szkepticizmussal – megkérdendőt, mint hajdan Pilátus: „Mi az igazság?” (Jn 18,38).

Aquinói Szent Tamás szerint az igazság „nem más, mint az értelem Istentől belénk oltott világossága. Ennek köszönhetően ismerjük meg azt, amit tennünk, illetve kerülnünk kell” (Aquino, Th. 1962, 91).

„Az ember különleges módon van elkötelezve arra, hogy folyamatosan az igazságra irányuljon, tisztelje és felelősen tanúságot tegyen róla. Az emberi létezés értelme ugyanis az igazság szabad keresésében bizonyul olyannak, amely alkalmas arra, hogy az életnek irányt mutasson és irányt adjon.”⁶

„A szabadság emberek közötti kapcsolatokban valósul meg. Minden emberi személynek, mivel Isten képmására teremtett, természetes joga, hogy szabad és felelős lényként ismerjék el; ez mindenkit a másinak kijáró tiszteletre kötelez. A szabadság gyakorlásának joga olyan követelmény, amely elválaszthatatlan az emberi személy méltóságától.” (ETTK 2007, 199)

Az igazság és a szabadság értékei szorosan összefüggnek: „Megismeritek az igazságot, és az igazság szabaddá tesz titeket.” (Jn 8, 32)

A teljes emberi szabadság akkor valósul meg, ha az ember visszautasítja az erkölcsi rosszat, bármilyen formában jelentkezik is, továbbá a hatékony távolságtartásban, mindattól, ami akadályozhatja személyes, családi, közösségi fejlődését. A szabadság teljessége az egyetemes közjó távlatába illeszkedő valódi jóra irányuló önrendelkezés képességében és lehetőségében áll.⁷

Az igazságosság a klasszikus meghatározás szerint „*azt a szilárd, folyamatos elhatározást jelenti, hogy megadjuk Istennek és a felebarátnak azt, ami jár neki*” (Aquino, Th. 1962).

A magyar igazságosság fogalom azt jelzi, hogy az igazságosság és az igazság elválaszthatatlan egymástól. Az igazságos döntés az igazság alapján adja meg mindenkinek azt, ami neki jár. Az igazságosság tehát feltételez egy objektív igazságot, társadalometikai szempontból értékrendet, és értékrendet védő törvényeket.

Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma ezt a fontos elvet így hangsúlyozza: „*Az igazságosság ugyanis eredendően nem valamiféle megállapodás kérdése, mert hogy mi igazságos, azt nem a (z emberi) törvény határozza meg, hanem az ember legmélye.*” (ETTK 2007, 202)

Meg kell jegyeznünk, hogy a latin nyelv az igazságosság fogalmát (iustitia) a joga (ius) vezeti vissza. Ez az összekapcsolás azonban feltételezi azt, hogy a jog az igazságot biztosítja az ember számára. A magyar nyelv tehát közvetlenül az igazságra utal.

Az igazságot ma komolyan fenyegetik azok az irányzatok, melyek kizárólag a hasznosság és a birtoklás szempontjaira szűkítik le. Napjainkban az igazságosság különböző fajtáinak érvényre juttatása mellett különösen hangsúlyt kell hogy kapjon a társadalmi és szociális igazságosság. A szociális igazságosság a társadalmi tanítás szerint a természetjogra épül és a közjóra irányul. A szociális igazságosság a társadalomban élő emberek közös javát szolgálja úgy, hogy benne a szegények iránti elkötelezettség, a nehezebb sorsú emberek érdekeinek védelme nyomatékosan kifejeződik.

A negyedik alapérték a (társadalmi) szeretet. A szociális szeretet szoros kapcsolatban áll a szociális igazságossággal. Az igazságosság az értelem segítségével megadja azt, ami az igazság szerint a másoknak jár. A szeretet inkább törekvést, jóakaratot jelent, amely megelőzi és feltételezi az igazságosságot (Beran 2009, 9.)

A társadalmi tanítás szerint az igazságosság arra való, hogy (értelemmel) döntsön a tárgyi javaknak az emberek közötti elosztásában, a szeretet viszont arra képes, hogy „visszajuttassa az embert önmagához” (ETTK 2007, 206). A szociális szeretet esetében nemcsak embertársi (perszonális) szeretetről beszélünk, ami a személyközi kapcsolatban valósul meg, hanem társadalmi szeretetről, vagyis a társadalom részéről megnyilvánuló szeretetről, amely olyan „*társadalomszervezet és társadalomszervezet létrehozására irányul, amelyben az embertárs nem jut nyomorba*” (ETTK 2007, 208).

A szeretet feltételezi az igazságosságot, egyszersmind meghaladja azt, mert az igazságosság „*a szeretetben találja meg a maga teljességét.*”⁸

Az értékek és elvek között szoros a kapcsolat. Az emberi személyben lévő értékek serkentően hatnak a cselekvésre és a magatartásra. Az értékek, vagyis az igazság ismerete, a szabadság átélése, az igazságosság és a szeretet erénye megkívánja az alapelvek alkalmazását, vagyis a közjóra való törekvést, a szegények melletti elkötelezettséget, a közös munkában való részvételt, mások megsegítését (szubszidiaritás) és a kölcsönös felelősségvállalást (szolidaritás). Az emberben lévő szellemi, lelki értékek a cselekedetekben, viselkedésben is megmutatkoznak.

Tekintsük át ezek után az alapelveket.

A kereszténység társadalmi tanítása a szolidaritás, a szubszidiaritás és a közjó alapelveit is a perszonalitás elvéből vezeti le (Farkas 2006, 140). (Megjegyzés: ezen alapelvekről és gyakorlati szociális vonatkozásairól külön részben írunk, itt csak röviden mutatjuk be azokat.)

A személyiség elv az ember megbecsülése. A személy tisztelete, az emberi méltóság kijár minden embernek (mert Isten teremtménye). Minden ember egyforma Isten szemében. Lezüllött, lecsúszott mind-mind ember, akin segíteni kell.

A másik nagyon fontos alapelv a szolidaritás, vagyis felelősségvállalás a többiekért, hogy nem én vagyok egyedül; segíteni az elesetteket: a közjó szolgálatát jelenti.

A keresztény társadalmi tanítás harmadik oszlopa a szubszidiaritás elve: azaz, hogy minden döntést azon a lehető legalacsonyabb szinten hozni, ahol az optimális informáltság, a döntési felelősség és a döntések hatásainak a következményei a legjobban láthatók és érvényesíthetők.

A közjó elve azt jelenti, hogy senki sem sziget, mert személyes kapcsolatokkal van tele az életünk. Ennek természetes alapstruktúrája a család és a nemzet. A politika feladata pedig a közösség javának szolgálata, „*okos fáradozás a közjó érdekében.*”⁹

A társadalmi tanítás néhány mai kérdése

Az enciklikák mindig a kor problémáiból kiindulva határozták meg a keresztény társadalometikai alapelveket és értékeket. A sok megfogalmazott

probléma közül azokat a témaköröket mutatjuk be röviden, melyek a kezdetek óta viták tárgyai, és ma is a legfeszítőbb gondjaink közé tartoznak.

Tőke és munka

XIII. Leó pápa a *Rerum novarum*-ban kiemelkedő jelentőséget tulajdonított a tőke és a munka modern világunk ellentmondásait is tápláló szembenállásának (Horváth 1997).

A pápa e két fogalom egymásra utaltságát állítja, a kizsákmányolást, a munkának a tőke, a munkásnak a tőkés általi mértéktelen alávetését pedig igazságtalannak és tűrhetetlennek ítéli, amelyen józan önmérséklettel, a tisztas haszon és a méltányos bér kompromisszumával volna kívánatos túllépni. A körlevél szerint az osztályok közötti különbség nem szükségszerű, mivel *„sem a munka tőke nélkül, sem a tőke munka nélkül fenn nem állhat.”*¹⁰

XXIII. János pápa a fentieket megtoldotta a munkavállalóknak szánt tőkejuttatás és a munkások vállalkozásban való részvételének gondolatával.

II. János Pál a tőke és a munka egyensúlyának megteremtése szempontjából a társadalom és az állam szociális gondoskodásának szerepét emeli ki, és a munkásérdekvédelem olyan formáit, mint a szakszervezetek és a munkásszolidaritás.

Végző megoldásnak azonban azt tekinti, ha az emberi munka fokozatosan áthatja az egész társadalmat, a tőkét pedig, amely az emberi munkának nem feltétele, hanem tárgyiasult eredménye, hozadéka, egyben a munkavégzés különös módja is, a közjó megteremtésének eszközéül rendeli, és a lehetőséghez igazodó mértékben társadalmisítja.

A tulajdon kérdése

A *Rerum novarum* korában a magántulajdon a munkás kizsákmányolásának forrása, a munkavállaló tulajdonosi mivolta pusztán munkaerő-tulajdonának értékesítésére korlátozódott.¹¹ Az ebből fakadó bajok orvoslására a szocialista áramlatok magának a tulajdonnak, mint az egyént megillető magántulajdonnak a megszüntetését követelték. A liberális gazdaságpolitika viszont a magántulajdon minden ellenőrzés alóli felszabadításával a vállalkozói tőke korlátlan uralmát szerette volna

érvényesíteni. E nézetekkel szemben XIII. Leó a magántulajdon természetjogi eredetét emeli ki, erőszakos felszámolását elutasítja, a magánvagyonok köztulajdonba vételének eszméjét pedig gazdasági értelemben is károsnak, a társadalom politikai és ökonómiai rendjét szétzilálónak ítéli. Mindemellett nem helyesli a magántulajdonnal együtt járó mértéktelen és korlátlan érdekérvényesítés lehetőségét sem: az államnak kell a közjó érdekében megfelelő módon korlátoznia az ez irányú törekvéseket. Végző megoldásnak a magántulajdonosok körének kiszélesítését tartja, a munkástulajdon megteremtésével.

A későbbi körlevelek a tulajdon közösségi vonásait emelik ki, s a vele járó felelősséget. A Föld közös örökségünk, így a közösségi reláció megelőzi a magánviszonyokat, amelyet használati jogként értelmeznek az enciklikák.

II. János Pál pápa idején egy általános emberjogi szemlélet válik elfogadottá: az ember legalapvetőbb joga az élethez való jog, amelyhez képest más jogok – így a magántulajdonhoz való jog is – viszonylagossá válnak, s csak a közjóért való felelősség mozzanatával együtt, az emberi élet és az emberi munka fogalmának alárendeltségében értelmezhető, igazolható. Öncéllá, önérdékké nem válhat!

A szegénység és gazdagság kérdései

Már XIII. Leó egykori társadalomkritikája is munkástömegek mérhetetlen nyomoráról, az emberi életfeltételek súlyosan egyenlőtlen elosztásáról beszélt (Horváth 1997).

Ezt a helyzetet a pápa annak tulajdonítja, hogy a szociális gondoskodás hagyományos formái elenyésztek, az önmagát tétlenségre kárhóztató állam pedig kiszolgáltatja a munkásokat a tőke mértéktelenül nyereszkeskedő liberalizmusának.

A munkáltatók, a gazdagok erkölcsi alapokon nyugvó önmérséklete és az állam kiegyenlítő szerepének újjáélesztése nélkül a pápa szerint a nyomorban élők gondjai a jövőben sem orvosolhatók, de szerepe lehet ebben a folyamatban a munkások érdekvédelmi szervezeteinek és az egyházaknak is, amelyek a maguk lelki eszközeivel szakadatlanul figyelmeztetnek a javak kiáltoan egyenlőtlen elosztásából fakadó veszélyekre.

Ezt a gondolatot XI. Pius a tisztas megélhetéshez szükséges bérezés megvalósításával, a társadalom, az állam gazdasági szabályzó szerepének növelésével egészíti ki.

XXIII. Jánost is foglalkoztatja az igazságos és méltányos munkabér, a szociális biztonság kérdése, a szegénység ügye azonban egyre inkább egyes társadalmi csoportok és régiók gondjává lesz.

VI. Pál enciklikáiban már a világ két részre szakadásának veszélyeire, a világ éhségövezeteinek kialakulására figyelmeztet, valamint az analfabetizmus és a kulturális leszakadás következményeire. A kedvezőtlen világhelyzet morális következményeire is rámutat: a mértéktelen urbanizáció és a hatalmas migráció, az emberek elmagányosodása és erkölcsi nyomorba sodródása, a veszedelmesen terjedő lelki szegénység visszahat magának a világnak az állapotára is, és egy új, még a réginél is nehezebben orvosolható fizikai szegénységnek is forrásává lesz.¹²

II. János Pál megnyilatkozásaiban is tovább épül, különösen a *Sollicitudo rei socialis* lapjain. A *Centesimus annus* pedig rögzíti, hogy a szegények és elnyomottak melletti kiállás különösen időszerű akkor, amikor végleg bebizonyosodott a fizikai szegénység orvoslását ígérő szocializmus csődje, a fogyasztói társadalom nihilizmusa és magánönzése pedig továbbra is fenyegető akadály a ember rendelkezésére álló javak igazi társadalmi rendeltetésre jutásának (Tomka F. – Tomka M. 2002, 364).

A pápai körlevelek az említetteken túl olyan fontos kérdéseket is tárgyalnak, mint az állam és társadalom viszonya, a közéleti felelősség kérdései vagy a béke. Új szempontok, témák például az ökológiai válság, az alapvető emberi jogok kötelező érvényesítése, vagy a tudományos fejlődés bioetikai vonzatai, összefüggései.

Irodalom

Anzenbacher, Arno (2001): *Keresztény társadalometika*. Budapest, Szent István Társulat.

Aquin, Th. d' (saint) (1962): *Summa Theologiae*. Torino, Marietti, 1962.

Beran Ferenc (2009): *Az Egyház társadalmi tanítása. II.* Budapest, PPKE HTK.

Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos (2003): *Az Egyház társadalmi tanítása*. Budapest, Szent István Társulat.

Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma [ETTK] (2007). Budapest, Szent István Társulat /Szent István Kézírókönyvek/.

Farkas Péter (2006): *A szeretet közössége*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

Farkas Péter: „A telhetetlen bírvágyról”. *Rerum Novarum: százhusz év után is tanulságos*. *Új Ember*, 2011. május 22.

Goják János – Tomka Miklós (szerk.) (1993): *Az Egyház társadalmi tanítása*. Budapest, Szent István Társulat.

Muzslay István (1997): *Az Egyház szociális tanítása*. Budapest, Márton Áron Kiadó.

Tomka Ferenc – Tomka Miklós (2002): *Gaudium et spes*. In *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai negyven év távlatából* (szerk.: Kránitz Mihály). Budapest, Szent István Társulat.

Tomka Miklós (2007): *Egyház a társadalomban*. *Pázmány Társadalomtudomány* 8., Budapest–Piliscsaba.

Jegyzetek

- 1 Sollicitudo rei socialis körlevél, 16. Az enciklikák idézeteinek forrása: Goják János – Tomka Miklós (szerk.) (1993): *Az Egyház társadalmi tanítása*. Budapest, Szent István Társulat; *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma* (2007). Budapest, Szent István Társulat /Szent István Kézírókönyvek/.
- 2 Quadragesimo anno, 74.
- 3 Uo., 76.
- 4 XXIII. János: *Pacem in terris*, 163.
- 5 *Gaudium et spes*, 26.
- 6 *Gaudium et spes*, 39. és 10.
- 7 XXIII. János: *Pacem in terris*, 289–290.
- 8 XXIII. János: *Pacem in terris*, 265–266.
- 9 II. János Pál pápa: *Laborem exercens*, 20, 5.
- 10 XIII. Leó pápa: *Rerum novarum*, 15.
- 11 Farkas Péter: *A szeretet civilizációjáért* (megjelenés alatt)
- 12 VI. Pál: *Octogesima adveniens*, 28.

Tiszai Luca

Munkánk és emberképünk

Találkozásaink súlyosan halmozottan sérült emberekkel

Halmozottan sérült felnőttekkel dolgozom győgyopedagógusként. Csíkszentmihályi Mihály boldogságkutatással foglalkozó pszichológustól azt olvastam, hogy vannak bizonyos szakmák, amelyek autotelikusak, olyanok, amelyekben a művelőik örömeiket lelik: a munkájuk végzése során nagyon sokszor érzik magukat boldognak, sikeresnek. Csíkszentmihályi kutatásai szerint ezt a boldogságot akkor érzjük el, mikor nagy, de testhezálló problémákat próbálunk megoldani, és eközben egyszerűen magával ragad minket az, amit teszünk.

Ebben a leírásban ráismertem arra az öröme, amit gyakran megtapasztalok a munkám során, és elhatároztam, hogy egy kutatási projekt keretében körüljáróm azt a kérdést, vajon mások is gyakran élnek-e át hasonlót a halmozottan sérültekkel való munka során.

Különböző budapesti és vidéki intézményekből 140 kolléga válasza alapján szeretném megosztani a jó hírt, hogy igen, a mi szakmánk legalább annyi örömet ad a művelőinek, mint a legirigyeltebb professziók.

Fontos ezt hangsúlyozni, mert amikor elmondom, mivel foglalkozom, gyakran érkeznek ilyen reakciók: „minden tisztelem”, vagy: „én ezt nem tudnám csinálni”, esetleg: „erre születni kell”. Sokak története cáfolja ezeket az előítéleteket.

Az egyik legnagyobb meglepetés akkor ért, amikor egy olyan gondozótól hallottam hasonlót, akiről valóban azt hittem, hogy erre született, és sosem csinált mást. Elmondta, hogy azért került ide, mert bezárták a gyárat, ahol dolgozott. Az első három hónapban sem enni, sem aludni nem tudott, 15 kilót fogyott, és azt gondolta, soha nem lesz képes ezt a feladatot ellátni. Látva, hogy elképedek, megjegyezte: nem megszokjuk, hanem megszeretjük. Azt már csak én teszem hozzá, hogy csak akkor, ha van elég bátorságunk maradni.

A találkozás zavarba hoz

A halmozottan sérültek nemcsak az átlagembereket hozzák zavarba, gyakran a szakembereknek is nehéz ez a találkozás. Ennek egyik oka, hogy a fejünkben nagyon egyszerű séma uralkodik az emberről. Egy néhány vonalból álló pálcikarajzról azonnal tudjuk, hogy embert ábrázol, de ha meglátunk egy súlyosan mozgássérült embert, ellentmondásba kerülünk ezzel a sémával, ami zavart kelt bennünk. Már néhány hónaposan felismerjük az emberi arc sémáját, s amikor egy eltorzult arcot látunk, feszélyezettek leszünk. Ez természetes reakció, amit azonban a legtöbb ember, különösen a szakemberek, nagyon gyakran szégyellnek, és inkább kilépnek a kapcsolatból.

Az értelmi sérültekkel, halmozottan sérültekkel való első találkozásra emlékezve sokaknak elsőként az rémlik fel, mennyire zavarban voltak. Magam is átéltem hasonlót, mikor 16 évesen életemben először találkoztam egy Down-szindrómás fiatalemberrel, aki azonnal átölelt, és úgy mutatott be a többieknek, mint feleségét.

Emberi kapcsolatainkban rendszerint meghatározott társadalmi szerepek alapján veszünk részt. Ezek a szerepek megkönnyítik a találkozást, a kapcsolatfelvételt. Tudjuk, hogy egy adott kultúrában elfogadott normák szerint az aktuális találkozásban szakemberként, ügyfélként, eladóként, vásárlóként, szomszédként stb. hogyan szokás viselkedni. Teljesen ismeretlen személyek találkozása esetén is megvannak minden társadalomnak a megfelelő kapcsolatfelvételi normái. Az értelmi sérültek gyakran nem tudnak, vagy nem akarnak ezekhez a szerepekhez alkalmazkodni, és ez kizökkent minket magabiztosságunkból, zavarba jövünk. A későbbiek során ezek a váratlan helyzetek a humor forrásává válnak.

A súlyosan halmozottan sérültek gyakran egyáltalán nem tudnak beszélni, és a verbális kommunikáció hiánya még inkább bizonytalanná tesz bennünket. A zavaron túl a másik legáltalánosabb

reakció, hogy sajnálatot érzünk. A sajnálat mögött leggyakrabban az a feltételezés húzódik meg, hogy ez a személy nem lehet boldog. (Tapasztalatom szerint azok, akik a boldogságot mint tudatlanságot írják le: „szegény úgysem fogja fel”, az ilyen élet értékét, értelmét kérdőjelezzik meg.)

Emberképünk

A súlyosan halmozottan sérült emberekkel való találkozás elvezet minket ahhoz az alapvető kérdéshez, hogy ki az ember.

Egy fiatal lánnyal beszélgettem egyszer, aki jogászként dolgozik egy cégnél. Megkérdezte, hogy én mivel foglalkozom. Válaszomra szokatlan őszinteséggel reagált: „Mi értelme van az életüknek?” Magamat is meglepve hasonló tömörséggel feleltem: „Az, ami a tiédnek.”

Néhány másodpercnyi csend után azt mondta: „Milyen érdekes! Jogászként azt mondjuk, hogy az embernek nem azért vannak jogai, mert tud valamit, hanem mert ember. Aztán mégsem gondoljuk komolyan.”

Valami hasonló történik bennünk, amikor súlyosan halmozottan sérültekkel találkozunk. Általában kevésbé nyíltan történik ez a szembesülés, mint az imént említett példában, de van egy általános és nagyon szép elgondolásunk arról, hogy ki az ember. Lehet ez szakmai ars poetica, hitbéli meggyőződés vagy humanisztikus filozófia, a halmozottan sérültekkel való találkozásban olyan határterületen találjuk magunkat, ami jó esetben szembesít bennünket azzal, hogy mit is gondolunk az emberről *valójában*. És a kettő gyakran igen különböző.

Ki az ember, ha nem lát, ha nem hall, ha nem tud mozogni, ha nem tud kommunikálni, ha nem tud mások segítségére lenni, ha nem tud családot alapítani, ha másokra szorul, ha nem keres pénzt?

Folytathatnám a sort, de kérdezzük meg magunktól: nekem mi a legijesztőbb? Én miért sajnálom? Ha őszintén merünk válaszolni erre a kérdésre, akkor kiderül, mit tartunk az emberi méltóság kritériumának, vagy a boldogság feltételének. Szembesülünk azzal, hogy gyakran azt gondoljuk, a munkánk, a jó cselekedeteink vagy a logikus gondolkodás képessége tesz minket emberré.

Ha erre rájöttünk, akkor vagy gyökeresen megváltoztatjuk az elgondolásainkat, vagy zárójelbe tesszük ezt a találkozást, mert az egész világképünket veszélyesen megváltoztatná.

Hogyan szoktuk zárójelbe tenni ezt a találkozást?

Az egyik elkerülési mód, amikor azt mondjuk a sérült emberekre, hogy nem olyanok, mint mi vagyunk: többet, vagy kevesebbet érnek.

A történelemben sok példát találunk arra, hogy különbnek, kiválasztottnak tartották őket (pl. az ókori görögök a vakságot a láthatatlan világban való jártasság jelének tekintették, az epilepszia orvosi neve pedig ma is morbus sacer, „szent betegség”). Ez ma is elterjedt gyakorlat, például amikor olyanokat állítunk, hogy jobbak nálunk, ártatlanok, szentek, kiválasztottak.

Gyakoribb, hogy a sérülteket magunknál kevesebbre tartjuk: sokszor hallom lelkes önkéntesektől, hogy „olyan kis édesek”, de a felnőttek tegezése, gyerekként való kezelése is nagyon gyakori jelenség. A bennünk levő segítő szeretet az, ami miatt kedvesnek látjuk a törekeny, kiszolgáltatót embert. Ez természetes, és jó. Örömmel tölt el minket, ha segíthetünk, de ha meglegszünk ezzel, könnyen lehet, hogy a kapcsolatunk elszemélytelenedik, és a másik egész egyszerűen a segítségnyújtásunk tárgyává vagy szakértelmünk élő bizonyítékává válik.

A munkánk csak akkor válhat hosszú távon eredményessé, ha egyenrangú személyként fogadjuk el a ránk bízottakat.

A halmozottan sérült emberekkel való kapcsolat különleges jegyei

Elengedhetetlenül szükséges, hogy kommunikáció alakuljon ki az intézményben lakók és a velük foglalkozó dolgozók között. Kapcsolatot teremteni velük komoly feladat, nemcsak valamilyen képességünket vetjük latba, hanem a teljes személyiségünket.

Mivel a többszörös sérülés speciális képet hoz létre, a halmozottan sérült emberek egymástól is jelentős mértékben különböznek, tehát nehéz velük személytelenül dolgozni. Utat találni hozzájuk kihívást jelent, s a velük dolgozóknak sok-sok új ötletre van szüksége a megközelítésükhöz. Jól alkalmazható sztereotípiák híján mindenki a saját stílusában, esz-közrendszerével, élettapasztalatával közelíti meg őket.

Gyakori, hogy egészen különböző oldalról ismerjük meg ugyanazt a lakót: egyik dolgozó szerint mindentől fél, a másik szerint minden kalandra nyitott. Mindkettő lehet igaz, mert a személyes

kapcsolatokban hatunk egymásra, s mindenki, aki kapcsolatba kerül egy adott lakóval, valami olyan egyedi oldaláról ismeri meg, ami nélküle sosem bontakozna ki. Ez elvileg minden kapcsolatunkban így van, gyakorlatilag azonban szerepeink, társadalmi sztereotípiáink megvédenek minket attól, hogy valóban személyessé váljanak a találkozásaink.

Ezeket a kapcsolatokat nemcsak a személyesség, hanem a másakra való odafigyeléssel eltöltött, befektetett idő és energia is fontossá teszi számunkra. Sokszor látom az örömet egy-egy új dolgozó arcán, mikor elújságolja, hogy valamelyik lakó, akiből eddig semmiféle reakciót nem sikerült kiváltania, először mosolygott rá. Örömteli pillanat, mikor a lakók megtisztelnek a bizalmukkal.

A kapcsolataink tehát a segítő-rászorult modell felől elmozdulnak az egyenrangú barátság felé: megismerjük a másik korlátait, ítélkezés nélkül elfogadjuk, hogy ő ilyen, így fejezi ki az érzelmeit, és ebben egy idő múlva semmi megbotránkoztatót vagy furcsát nem találunk. Ezt a jelenséget úgy hívjuk, hogy a fogyatékoság megszűnik a kapcsolatban, hiszen többé nem az a fontos, hogy mit nem tud, hanem hogy ki ő. A kezdetben jellemző segítő gögőt lassan felváltja az alázat: megtanuljuk, hogy nem feltétlenül tudjuk rávenni a ránk bízottakat arra, amit mi fontosnak tartunk. Egy idő múlva arra is rájövünk, hogy ez jó így.

És magánemberként?

Pszichológiai kutatások igazolják, hogy könnyebben fogadjuk el az átlagostól nagyon különbözőt, de irritál, ami csak egy kicsit tér el a normáinktól. Így előbb-utóbb szembesülünk azzal a paradoxonnal, hogy sokkal természetesebben fogadjuk el a ránk bízottak furcsaságait, mint barátaink, kollégáink, családtagjaink korlátait. S ha azzal védekezünk, hogy „nekik megvan a mentségük, de egy normális felnőtt embertől elvárnánk...”, akkor megint azon kapjuk magunkat, hogy külön kategóriát nyitottunk a sérült és az ép embereknek, egészen eltérő szabályokkal. Ezen a ponton vagy félbehagyjuk az elveink és a cselekedeteink összehangolását, és megmaradunk ezeknél a kategóriáknál, vagy vállaljuk azt a kemény és életre szóló munkát, hogy a szakemberként tanultak alapján átértékeljük a kapcsolatainkat. Kivétel nélkül mindegyiket.

Ez rám is igaz?

Ha hagyjuk, hogy a találkozás a súlyosan halmozottan sérült emberekkel felforgassa az életünket, még mindig hátravan a legnehezebb feladat. A velük való kapcsolat már mindenestől megcáfolta az élet értelméről alkotott felfogásunkat, megismertünk a számunkra legfontosabbnak tartott dolgok nélkül is boldog embereket, megszerettünk olyan személyeket, akikkel kezdetben semmiféle kapcsolatot nem tudtunk létesíteni. De most mi jövünk.

Sokszor azonosulunk a teljesítményünkkel, a munkánkkal, a tulajdonságainkkal, ami olyankor válik világossá, amikor egy váratlan betegség, baleset, vagy egyszerűen megszégyenülés miatt elveszítjük ezeket, és elkezdünk kételkedni abban, hogy értékesek, szerethetők maradtunk-e. Egyáltalán nem könnyű szívből jövő igennel válaszolni arra az elméletben evidens kérdésre, hogy azok az alapelvek, amelyeket igaznak tartok a szakmámban s akár már a többi kapcsolatomban, igazak-e rám is.

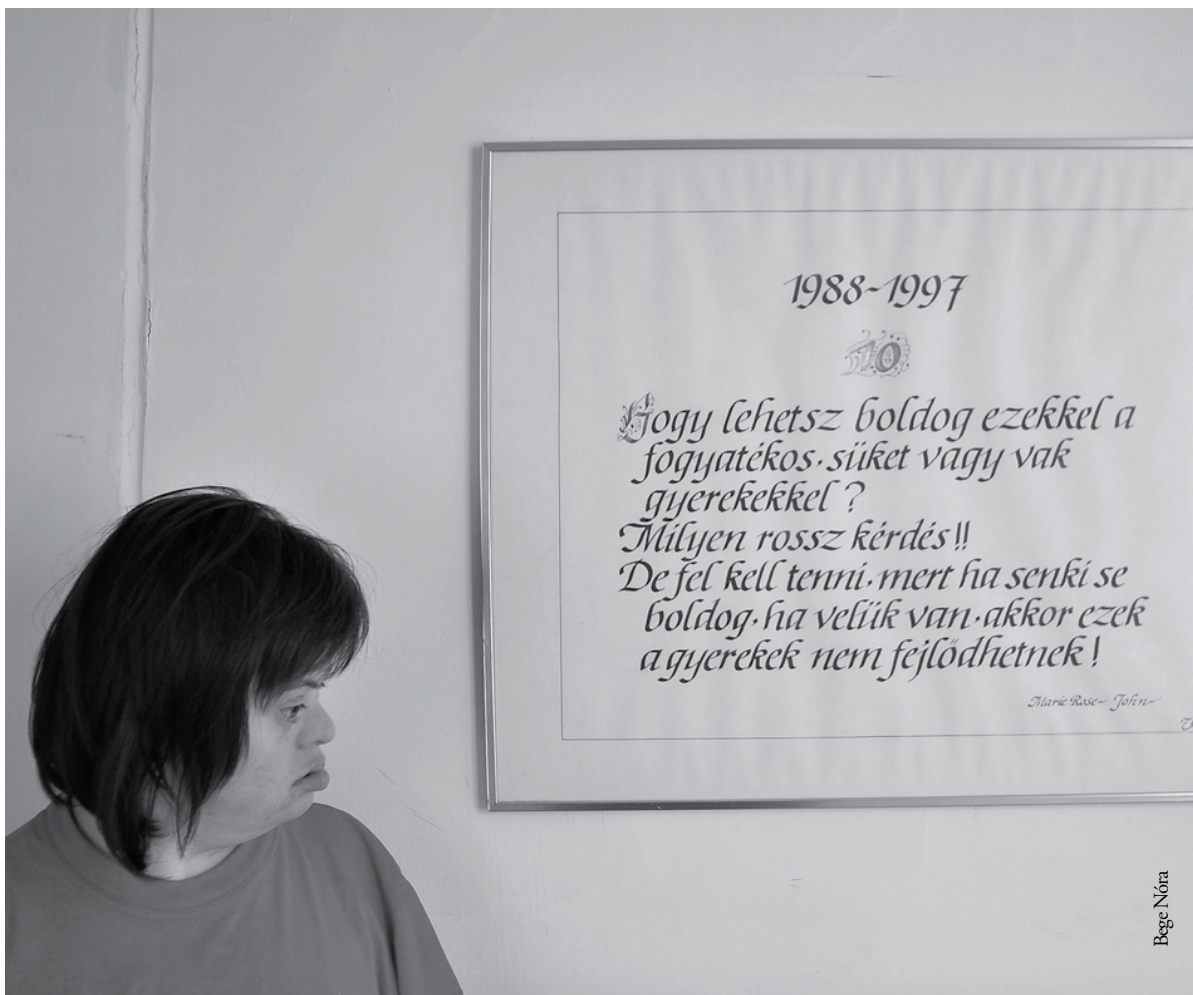
De ha hagyjuk, hogy ezek a kérdések a napi találkozásaink során megérintsenek minket, boldogabb, szabadabb, kiegyensúlyozottabb emberré válunk. Mivel nemcsak egyes képességeinket, hanem a teljes személyiségünket használjuk ebben a munkában, jobb szakemberré lehetünk, amitől boldogabb emberré leszünk, ettől azután jobb szakemberré, és így tovább.

A sérült emberek értéke a társadalomban: értékünk a társadalomban?

Talán apróságnak látszik, hogy milyen szemlélettel közelítünk a sérültekhez, de nagyon fontos társadalmi üzenete is van.

Az alábbi hirdetést egy Down-szűrést végző laboratórium honlapján találtam: „A *Down-kóros* ... megszülető gyermek pedig speciális gondozást, nevelést igényel, néha egy életen át. Mindez komoly terhet ró a családra, ezért nagy jelentősége van a Down-kór szűrésének, vagyis a betegség felderítésének még magzati korban.”

Csak játszunk el egy pillanatra a gondolattal, hogy mi mindent tudunk beilleszteni a Down-kór helyére: krónikus betegségeket, egész-

séggkárosodást, életkorból, szociális helyzetből eredő hátrányokat, számos olyan állapotot, ami bármelyikünkkel előfordulhat. Hangsúlyozni szeretném, hogy egyetlen mércénk lehet hiteles az emberi élet értékességének kérdésében. Ha nem tartunk értékesnek egy kiszolgáltatott életet, azaz ítéletet mondunk a saját értékességünk felett is. Olyan társadalmat hozunk létre magunknak, ahol a produktivitásban mérjük az emberséget, ahol értékességünk megkérdőjelezhető. A személy csak addig értékes, amíg egészséges, produktív és hasznos, de mindez elveszíthető. Ha erre rendezkedünk be, mindent megteszünk, hogy ilyennek látsszunk, a veszteség lehetősége versengésre indít, vagy szorongással tölt el.

De gondolkodhatunk egészen más módon is: ha az életet feltétel nélkül értéként fogadjuk el, az avval a biztonsággal tölt el minket, hogy a teljesítményemtől, egészségemtől függetle-

nül értékes a személyem, az életem. Csak így van esélyünk arra, hogy a többiekben partnert, és ne vetélytársat lássunk, hogy képesek legyünk segítséget kérni és kapni nehézségeinkben.

Végezetül szeretnék egy kisebb csokrot összeszedni abból, mit tanulhatunk a súlyosan halmozottan sérültekkel való kapcsolatból, ha vesszük a bátorságot ahhoz, hogy szembenézzünk azokkal a kérdésekkel, amelyek őket megismerve felkavarodnak bennünk.

- Felismerjük, hogy boldogságra képesek – számos nélkülözhetetlennek tűnő dolog híján is.
- Magunk is tudunk a korlátainkkal élni, és nevetni magunkon.
- Leckét kapunk az emberi kapcsolatokból.
- Ha megértjük az üzenetet az emberről, boldogabbak lehetünk, egymást is jobban tudjuk szeretni – jobb társadalmat építünk.

„A betű öl, a lélek, ami életet”

Magyarországon a demensekkel végzett szociális, ápolási-gondozási munka nem nevezhető korszerűnek. Ennek oka a jogszabályi környezet rugalmatlansága, a képzés hiányosságai, de talán a legfontosabb az a gondozási kultúra vagy szemlélet, amely a betegségre, és nem a gondozott személyre koncentrál. Az alábbi, Kovacsics Zsuzsával, a Római Katolikus Szeretetszolgálat munkatársával készített interjúban egy olyan módszerről, ellátási kultúráról lesz szó, mely intézményes környezetben (vagy azon kívül is) forradalmasíthatná a demensekkel való foglalkozást.

Kapocs: Hogyan került kapcsolatba a demensek ellátásával?

K. Zs.: Annak, hogy én a segítő foglalkozás felé fordultam, személyes indíttatása volt. Korábban műszaki pályán dolgoztam, rendszerszervező voltam, tehát egészen más területről jöttem. Elmúltam már 30 éves, amikor tagja lettem egy szerzetesrendnek. Később lehetőségem nyílt arra, hogy az USA-ban tanuljak szociális munkát, négy és fél évet kint voltam New York államban. Engem a tanulmányaim során elsősorban a törekeny idősokkal való foglalkozás vonzott: a kutatásaimat, a gyakorlatokat ezen a területen végeztem. Mikor hazajöttem, átkerültem a Római Katolikus Szeretetszolgálathoz. Az itteni kollégákkal és a főnökömmel együtt arra jutottunk, hogy az idősellátáson belül is azoknak van legnagyobb szükségük a segítségre, akik szellemi leépülésben szenvednek. Egyre többen voltak demensek az otthonainkban is, ekkor már hozzám tartozott a dabasi Zárdakert otthon, ahol több mint 20 éve külön demens-részleget alakítottak ki.

Kapocs: Milyen új módszerekkel találkozott munkája, kutatásai során?

K. ZS.: A demensekkel kapcsolatos kutatásaim során találkoztam a Best friend approach, „Legjobb barát” modellel, amely Virginia Bell nevéhez kötődik. Ez egy erősen humanista szemléletű megközelítés, vagyis nemcsak egy modell, hanem értékrend, kultúra is. Bellel felvettük személyesen is a kapcsolatot, így a meghívásunkra járt nálunk. Aztán a további kutatásaim során találkoztam a Naomi Feil-féle validációs technikával, ami szintén csak nevében technika. Ez arról szól, hogy hogyan kommunikálok, hogyan veszem fel a kapcsolatot azzal, aki nem tud beszélni, nincs tudatában annak, hogy hol van, ki ő. Ez a technika, amelyet a gondozók-ápolók alkalmaznak, abban segít, hogy a demenciában szenvedő újra értékeseknek érezhesse magát. Összességében azt találtam, hogy két dolog lényeges: egyrészt mit tehet a segítő, másrészt mit tehet a környezet, hogyan tudjuk a megfelelő kommunikációval és tárgyi környezettel csökkenteni a zavaró viselkedést.

Kapocs: Az ön véleménye szerint mi a demensek ellátásának a célja?

K. ZS.: Sokszor szerveznek konferenciákat arról, hogy milyen foglalkozásokkal lehet szinten tartani

ni a demensek képességeit. Véleményem szerint nem lehet. A képességek óhatatlanul csökkennek, hullámzóak, sok mindentől függenek. Minél súlyosabb a demenciája egy személynek, annál kevésbé lehet szinten tartani. Nem ez az út. A kérdést úgy kell feltenni: mitől függ a demensek jólléte? Valamelyik Alzheimer-konferencián prezentáltak egy erre irányuló kutatást. Ennek a kutatásnak az lett az eredménye, hogy a demensek jólléte nem a képességeiktől függ, hanem attól, hogy hogyan állnak hozzájuk, milyen környezetben élnek, megkapják-e az alapvető fizikai segítséget, amire szükségük van, és hogy kapcsolatban tudnak-e lenni másokkal. Tehát személyektől és a környezettől függ. Ez pedig nagyon egybecseng azzal, amit Virginia Bell úgy fogalmaz, hogy jelen kell lenni a másik számára. Olyan kapcsolatot kell kialakítani, amiben a demenciában szenvedő azt érzi, hogy te vagy a legjobb barátja. Konkrét tapasztalatom ezzel kapcsolatban egy gondozóknak szóló tréning, ahol a résztvevőket megkértük, gondoljanak a legjobb barátjukra, és gyűjtsük össze együtt a tulajdonságokat. Ilyenek voltak például, hogy őszinte, számíthatok rá, tudunk együtt nevetni. Utána feltettük azt a kérdést: ha a demens szempontjából nézed, akkor milyen tulajdonságokat tudsz te gyakorolni, mint szakember? Kiderült, hogy a tulajdonságok 90%-a azonos. Ebből lehet arra következtetni, hogy szakemberként is gyakorolhatod ezt.

Kapocs: Mi a DCM-módszer lényege?

K. ZS.: Tom Kitwood munkáinak a megismerése kapcsán jutottam el ehhez a módszerhez vagy modellhez, amit Dementia Care Mappingnek (demensellátás feltérképezése) neveznek. Egyre több otthonban van már minőségbiztosítás, ennek keretében mérik a lakók elégedettségét. Demenseknél viszont ezek a mérőeszközök nem használhatók. Az sem elég biztos mérce, ha a hozzátartozót kérdezik, hiszen neki mások a szempontjai. Kitwood a bradfordi egyetemen alakított egy munkacsoportot, amely arra kereste a választ, hogyan lehetne mérni a demenciában szenvedők jóllétét. Mi határozza meg a jóllétet? Ezt egy kis virággal szokták szemléltetni, ahol az egyes szirmok mutatják a szempontokat. Ilyen a fontosság, a folytonosság, a biztonság, a valahová tartozás, az eredmény, a virág középpontjában pedig a szeretet. A segítő ezeket a hozzáállásával vagy támogatja, vagy rombolja.

Kitwoodék megfigyeléseinek az volt az eredménye, hogy a segítők nagyon sokszor nincsenek is tudatában annak, hogy amikor kapcsolatba lépnek a segítettrel, akkor romboló a hozzáállásuk. Megálapították továbbá, hogy amikor azt mondjuk, ok nélkül agresszív egy beteg, akkor az agressziót igen gyakran mi magunk váltjuk ki, vagy valami olyan dolog, amire nem figyeltünk oda, amit nem vetünk észre. A javaslatuk az, hogy végezzünk megfigyeléseket. A módszer lényege, hogy megfigyeljük a lakókat, és ötpercenként előre meghatározott kategóriák segítségével leködoljuk a viselkedést és a modalitást, vagyis azt, hogy mit csinál a beteg, és hogy abban vajon hogyan érzi magát. Optimális esetben két megfigyelőnek kellene működnie, és csak azokat a kódokat lehetne elfogadni, amelyeket mindkettő bejelöltek. Én azonban részt vettem egy ilyen bradfordi tanfolyamon, ami után levelezéseken keresztül engedték, hogy egyedül is végezzem a megfigyeléseket. Különböző otthonokban próbáltuk ki a módszert: a dabasi otthonban, Jászberényben, Verőcén, Fehérváron, Tiszaalpäron.

Kapocs: Mi az oka annak, hogy a DCM-es megfigyeléseket egyedül végezte?

K. ZS.: Ez a módszer nagyon szigorú szabályok szerint működik. Én csak arra kaptam jogosítványt, hogy alkalmazhatom. De ha egyszer ebbe az irányba indulna el a hazai demensellátás, akkor nagyon szívesen részt vennék a módszer magyarországi adaptációjában. Az NCSSZI jó terep lenne erre, mert még feladata is az új módszerek kidolgozása, terjesztése.

Kapocs: Mik a módszer hátrányai?

K. ZS.: Nagyon nagy a humánenergia-igénye. Sok órán keresztül kell hat kiválasztott embert megfigyelni, de van ott további legalább 15 ember, akinél fontos lenne a megfigyelés. Azóta egyébként olvastam, hogy leegyszerűsítették, célirányosabbá tették a módszert.

Kapocs: Milyen tapasztalatokat gyűjtött a megfigyelések során?

K. ZS.: Egyrészt azt tapasztaltam, hogy a dolgozók tudatosabbak lettek a munkavégzés során. Amikor a megfigyeléseimet visszajelezttem, többször kiderült,

hogy ők nem is gondoltak arra, hogy amit csinálnak, az az adott lakónak nem jó. Volt olyan tapasztalatom is, hogy amikor egy lakó az étkezés után nekiállt rendezni az asztalokat és teljes erővel húzni kezdte őket a folyosón – én nem avatkozhattam közbe –, a megérkező nővér jól leszidta. A nővér szempontjából ez teljesen negatív viselkedés volt. Amikor visszajeleztem, hogy a néni jól érezte magát, amikor ezt csinálta, mert el volt foglalva, akkor ez meglepő volt a számára. Azt kell megerősíteni, hogy a demens lakóknak tevékenységekre van szükségük. Az otthonokban van egy szigorú napirend, és a dolgozók úgy gondolják, hogy akkor teljesítik jól a feladatukat, ha ezt szigorúan betartják. A DCM-módszer segít abban, hogy az ellátás hangsúlya a napirendről átkerüljön az ellátottakra, az ő jóllétükre.

Amikor a mérések után visszajelek, gyakran kapom reakcióként, hogy „de hát én nem tehetek semmit”, „nem rajtam múlik”. Sokszor tényleg nem, de az a pici, amit én ott, akkor megtehetek, az azért rajtam múlik. Fel szoktam tenni a kérdést, hogy megvalósítható-e ez a szemlélet a gyakorlatban. Erre az szokott lenni a válasz, hogy „nincsen rá időnk”. Beszélgetések során aztán mégis előjön, hogy „azt az időt, amink van”, csak lehet erre hasznosítani. Mert segíti a demenciával küzdő személyt, de jó a gondozónak is – szívesebben, nagyobb kedvvel dolgozik.

Fontos, hogy a dolgozók egymást is erősítik ebben a szemléletben. Egy ideális munkaközösségben együttműködés van, nem verseny. Én csak annyiban tudok jó gondozó lenni, amennyiben a többiekkel is együtt tudok működni. Fel szoktam hívni a figyelmet a gondozók egymással való kommunikációjára. Arra, hogy észre sem vesszük, amikor például két gondozó átkiabál egymásnak a betegek feje fölött. Akik ott ülnek, vajon hogyan érzik közben magukat? A beteg csak a feszültséget érzékeli egy ilyen helyzetben. Nem lehet azt mondani, hogy mert kevesen vagyunk, azért kell egymással kiabálnunk. Ilyenkor elmondom, hogy ha bármi konfliktus adódik, a nővérszobában beszéljék meg, ne a lakók előtt. Ha pedig egy lakóról beszélnek az ő jelenlétében, akkor vonják be, mert ő nem tárgy, hanem személy, aki rész vesz ebben. Azt is el szoktam mondani, hogy a mindennapi élet pont nem erről szól. Mert bennünket is letaposnak az utcán, elnyomnak, nem vesznek ember-számba, és akkor jó érzés bemenni a munkahelyre és azt mondani: na, ezt itt nem tesszük. Másként viszonyulunk egymáshoz és a lakókhoz is.

Persze nem mindenki képes erre. Van, akinek a mentalitása nem illeszkedik ehhez a szemlélethez, őt nem is kell erőltetni, hogy demensekkel foglalkozzon. A DCM arra jó, hogy felhívja a figyelmet arra: nem a feladat az első, hanem a személy. Ez megerősítheti a dolgozókat a maguk hozzáállásában. Viszont a másik tapasztalatom az, hogy ha az intézményvezető nem osztja ezt a szemléletet, akkor ez a kultúra nem tud kialakulni az intézményben.

Kapocs: A visszajelzések után van-e mód a hibák orvoslására?

K. ZS.: Igen. A módszer továbbfejlesztett változatában azt is kielemezzük, amikor a dolgozó jó hatású, és amikor rossz hatású kapcsolatot teremtett. Előfordul, hogy a lakók egymás közötti kapcsolatának van jó vagy rossz hatása. Igazából több jó szándékú megnyilvánulást láttam a dolgozóktól, mint a lakók egymás közötti viszonyában. Ebből a megfigyelésből például kiderül, hogy kik azok, akik esetében nem szerencsés, ha együtt vannak. Amennyiben konfliktusok támadnak, egy-egy ilyen méréssel következtetni lehet arra, hogy hol kellene beavatkozni. Ez arra is jó, hogy ne a dolgozó hibáztassa magát, vagy a dolgozók egymást. Az intézményvezetésben is nagyon jól lehet alkalmazni a metódust. Amikor kint jártam Bradforban a tréningen, többekkel találkoztam, akiket az intézményük küldött. Kiderült, hogy más országban is nagy probléma, hogy sok mindent titokban lehet tartani. Fennáll a veszély, hogy a lakókat elhanyagolják és bántalmazzák. Egy-egy ilyen mérésnél ezt ki lehet szűrni. Fontos, hogy a DCM eredményei bizalmasak, nem lehet őket publikálni, nem marketing célokra szolgálnak. A jelenlegi jogszabályi környezet nem nyújt garanciát arra, hogy egy intézményben kialakuljon a személyközpontú gondozás. A DCM igen. Egy mérés után is meg lehet mondani, hogy komolyan veszik-e az intézményben lakókat.

Kapocs: A dolgozók kapnak valamilyen képzést erre?

K. ZS.: Akik nálunk demensekkel dolgoznak, azok igen. Az 1/2000-es SZCSM rendelet [a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük fel-

tételeiről] meghatározza, hogy ki a szakképzett, és ennek alapján a salgótarjáni képzési központ eldönti, hogy egy adott dolgozónak lehet-e adni nyilvántartási számot, vagy nem. Aki 8 általános után pár hónapos szociális gondozó-ápoló OKJ-s képzésen részt vett, az szakképzettnek számít. De az a tapasztalat, hogy nem tud semmit. Viszont ennél a fajta demensgondozásnál nem is kell tudni semmit, hanem a szemléletet kellene elsajátítani. Ezért mi a belépő dolgozóknak három hónap után szervezünk orientációs képzést, tréninget, mert az a célunk, hogy minden dolgozó ismerje és gyakorolja ezt a szemléletet. A képzéseink akkreditált képzések, meghirdettük kifelé is.

Kapocs: Milyen jogszabályi és strukturális akadályai vannak ma Magyarországon annak, hogy a DCM szélesebb körben is elterjedjen?

K. ZS.: Ma a jogszabály túlzottan aprólékos és az inputot szabályozza, tehát a tárgyi-személyi feltételeket. De azt nem szabályozza semmi, hogy milyen a szemlélet, hogyan bánnak a lakókkal. Én azt tartanám jónak, ha a jogszabály csak keretet szabna, és lenne olyan intézmény, szervezet, amely protokollokat, irányelveket fogalmazna meg. Ez a szerv minősítené is az intézményeket, az alapján, hogy megfelelnek-e pl. a DCM-nek, vagy sem. Nem a jogszabály és ennek az állandó ellenőrzése lenne a garancia a megfelelő működésre, hanem ennek a szakmai szervezetnek a minősítő eljárása. Eleve ezek a jogszabályok nem jók, és akkor jön a hivatal, és szó szerint a jogszabályt kéri számon. Néha ezt elmondom szakmai fórumokon, de annyira idegennek hangzik. Maguk a döntéshozók sincsenek tisztában azzal, hogy melyek a jó, a korszerű módszerek, és ez sajnos a pályázati értékelésekben

is visszaköszön. Mi a Szeretetszolgálatnál bozótharcosok vagyunk.

Kapocs: Fontos a vallásosság a DCM-szemléletnek az elsajátításához?

K. ZS.: Nem. Én azt gondolom, hogy minden emberben mélyen benne van, hogy szeretné, ha szeretnék. Ez a fajta hozzáállás a tiszteleten alapul. Tisztellek téged, mert vagy. És nem kell ezért semmi különöset tenned. Ha ez bennem van, akkor bármi történik, megvéd engem attól, hogy olyat tegyek, ami téged megbánt. Viszont nekem fontos, hogy ez a hitemből fakad. Az alap mindegy, a végeredmény ugyanaz.

Az interjút készítette: Gy. A.

Ajánlott irodalom

- Bell, V. – Troxel, D. (2003): *The best friend approach to Alzheimer's care*. Baltimore, Health Profession Press.
- Cars, J. – Zander, B. (2009): *Szemlelileg leépült idősök gondozása*. Budapest, Animus.
- Feil, N. (1992): *VIF Validation: The Feil method* (Red. Ed.) Feil Productions, Cleveland, OH.
- Jónyer Lné – Kovacsics Zs. – Kovács K. – Szabó L. (2010): Munkaanyag ellátási szttenderdek kidolgozásához demens részlegek számára. Kézirat. Budapest, SZMI.
- Kitwood, T. (1997): *Dementia reconsidered: the person comes first*. Norfolk, Open University Press.
- Szabó L. (2011): *Időskori demenciák családi, társadalmi és pszichológiai vonatkozásai*. Budapest, Akadémia kiadó.

Krízisvonal IV!

Esettanulmányok, esetleírások

Nagy Gábor

Az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat 2005. április 1-jén kezdte meg működését a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet főosztályaként. A telefonszolgálat az egész ország területéről mobil és vezetékes telefonról egyaránt ingyenes zöldszámon, a nap 24 órájában, a hét minden napján elérhető. A beérkezett hívásokat, a kliensekre vonatkozó leglényegesebb információkat a telefonos segítők az ügynevezett hívásnaplóban rögzítik, amely egy Microsoft Access adatbázis-kezelő rendszer, programozott kezelőfelülettel. Az itt szereplő esetekből az OKIT munkatársai havi rendszerességgel készítenek esetleírásokat. Ezekből közlünk szemelvényeket a Kapocs egymást követő számaiban, abban a formában, ahogyan a beszélgetések zajlottak, a „mese”, a „bulvár”, a „sztorizás” látszatát is kerülve.

Enyém a vár, tied a lekvár!

Kapcsolatfelvétel

Az anonim hölgytől 2012. február 12-én, 13 óra 8 perckor érkezett hívás az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálathoz

A probléma leírása és a problémamegoldás

– Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat, jó napot kívánok!
 – Jó napot kívánok, segítséget szeretnék kérni!
 – Üdvözlöm, hallgatom.
 – Az élettársamról van szó. Eltűnt a gyerekemmel, elvitte az anyjához (...) megyébe, miközben fenyegetőzik, hogy ha bármit csinálok, megöl! Eddig is borzasztó volt a viselkedése, sajnos meg is vert, régebben már el is hagytam ezért, de aztán csak visszamentem hozzá, hogy adjak neki egy utolsó esélyt, de most a féltékenysége miatt már a saját otthonunkba sem engedett be! Most mit csináljak? Tudnának nekem segíteni valamiben?

– Igen, bántalmazás esetén lehet a szolgálatunkhoz fordulni, ezért tudok segíteni. Nagyon együtt érzek önnel, szörnyű, ami történt! Tehát azt mondja, hogy az élettársa nem engedte be a lakásukba, illetve elvitte magával a gyermeküket?

– Igen, de nem saját lakás, hanem albérlet, illetve nem is az ő gyereke. Semmi köze hozzá. Amikor tegnap hazamentem a munkából, nem engedett be, így az estét a barátnőmnél töltöttem. Másnap tőle mentem dolgozni. Az élettársam felhívott, hogy elvitte a gyereket, az anyósomnál van, és ha bármit teszek, nemcsak engem, de anyámékat is megöli!

– Ne féljen, nyugodjon meg, segíteni fogok. Tehát a gyermek korábbi kapcsolatából született?

– Igen.

– A gyermeket a nevére vette az élettársa? Úgy értem, tett esetleg apai nyilatkozatot?

– Nem.

– Ezek szerint nincs szülői felügyeleti joga a gyermek felett.

– Nincs.

– Gondolt arra, hogy értesíti a rendőrséget?

– *Igen, de végül nem mertem, mert nagyon agresszív. Régebben is az volt, és gyakran megvert. Iszik, és olyan indulatos és félelmet keltő tud lenni, hogy nem mertem senkihez se fordulni. Azt hiszi, hogy megcsalom, és mindenféle alaptalan és értelmetlen dolgokkal vádol. Természetesen ez nem igaz. Akkor nem kellett volna visszamenni hozzá, amikor eljöttem tőle. Ígéretetett mindent, hogy megváltozik, hogy elmegy dolgozni, hogy nem lesz féltékeny, és nem fog verekedni. Most meg már a gyereket is elviszi?! Attól is félek, hogy ha ez kiderül, akkor elveszik tőlem a gyermekemet.*

– Nagyon sajnálom. Megértem, hogy ennyire elkeseredett és fél, de szeretném megnyugtatni, hogy van megoldás az ügyében. Először engedje meg, hogy röviden tájékoztassam a szolgálatunkról. Az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat hozzátartozók közötti erőszak miatt akut válsághelyzetbe került, illetve ennek következtében menekülni kényszerülő bántalmazottak számára tud azonnali elhelyezésben segítséget nyújtani. A bántalmazás miatt segítséget kérőknek harminc napos időtartamban tudunk ingyenes krízisellátást biztosítani egy titkos menedékhelyen. Az ön esete, azok alapján, amit elmondott, a rendőrség hatáskörébe tartozik. Mivel az élettársának nincs szülői felügyeleti joga a gyermek felett, ezért nem áll jogában öt önhatalmúlag elvinni vagy képviselni, így bűncselekményt követett el, a tette gyakorlatilag emberrablásnak minősül. Önnek lehetősége van tehát feljelentést tenni, illetve a gyermeke elrablását bejelenteni, ami alapján a hatóság azonnal intézkedni fog. Elmondta azt is, hogy tudja, hol a gyermek, így véleményem szerint gyorsan megoldható, hogy ismét magához vehesse.

– *Értem, de nem veszik el a gyermekemet?*

– Nem. Ön nem veszélyezteti a gyermeket. Van hol laknia, dolgozik, a probléma forrása nem ön, hanem az élettársa, aki önt sorozatosan fenyegeti, és elrabolja a gyermekét. Alapvetően, a gyermek nevelkedése szempontjából a család az elsődleges. Amennyiben egy családban a gyermek veszélyeztető körülmények között él, úgy segítséget lehet kérni, illetve ha jelzés alapján kerül kapcsolatba a család a hatóságokkal, akkor először segítséget ajánlanak a családnak. A gyermeket akkor emelik ki a családból, ha a szülő nem érez felelősséget, és nem tesz semmit hosszú távon a gyermek megfelelő gondozásáért, neveléséért, biztonságáért,

illetve nem együttműködő a gyermekvédelmi intézményekkel. Csak súlyos esetekben történhet azonnali beavatkozás az állam részéről, pl. ha a gyermek fedél nélkül marad, vagy életveszélyes helyzetbe kerül. Azzal, hogy ön jelzi a problémát, egyben segítséget kér, mindenképpen hasznos a gyermeke szempontjából, mind a rendőrség, mind a gyermekjóléti szolgálat segíteni fog.

– *Értem. Köszönöm, hogy elmondta, egy kicsit nyugodtabb vagyok már.*

– Nagyon örülök, hogy már jobb.

– *Hihetetlen, hogy hogyan képes ezt megtenni, azok után meg főleg, hogy én tartom el. Nem, egyszerűen nem tudom felfogni! Olyan már többször előfordult, hogy összevesztünk, vagy hogy megütött, de hogy kizárjon a lakásból, és elvigye a gyermekemet??*

– A tapasztalataink azt mutatják, hogy a bántalmazók az idő múlásával egyre durvábbá, erőszakosabbá és félelmetesebbé válnak, és gyakran nem riadnak vissza a hatóságoktól sem. A bántalmazásnak, ahogy azt ön is tapasztalhatta, van egy speciális dinamikája, ami ismétlődik, viszont a béküléseket követően az újabb bántalmazós szakaszok egyre durvábbá válnak.

– *Sajnos én is észrevettem, hogy ez így van, de nem mertem még lépni. Egyre messzebbre megy el, és egyre erőszakosabb. Mindig ígéretet vagy fenyeget, én meg mindig elhiszem, hogy végre megváltozik.*

– Megértem, hogy fél, de amiatt, hogy nem kért még segítséget, ne hibáztassa magát. Most jött el az ideje, most lett hozzá annyira erős, hogy ezt megtegye. Nagyon jól tette, hogy felhívta a szolgálatunkat! Tudja, az ember nem képes csak úgy megváltozni. Az ígéretések, a szép szavak mind manipuláció, de attól a viselkedése nem lesz más egy agresszív embernek, hiszen a viselkedés gyakran nem tudatos, illetve a személyiségből fakad. Ahhoz viszont, hogy erre rálássunk, önismeret, illetve hosszabb idő szükséges, ami rendszerint kimarad a bántalmazók életéből, mert nincs belátásuk. Az ígéret valójában csak eszköz, mint ahogy azt ön is láthatja.

– *Köszönöm, hogy meghallgatott. Sokat segített!*

– Örülök, és természetesen, amennyiben szükséges, hívja bizalommal a szolgálatunkat éjjel-nappal.

– *Nagyon szépen köszönöm, Viszonthallásra!*

– Viszonthallásra!

Értékelés, összefoglalás

A hölgy zaklatott, feszült lelkiállapotban telefonált, ezért a beszélgetés során törekedtem arra, hogy megnyugtassam. Tájékoztattam a telefonszolgálatunkról, illetve a krízisellátásról. Elmondtam, hogy esete a rendőrség hatáskörébe tartozik, hiszen gyakorlatilag ember-, illetve gyermekrablás történt, mivel az élettársa nem hogy nem vér szerinti apja a gyermeknek, de szülői felügyeleti joga sincs. Elmondtam az anyának, hogy amennyiben úgy dönt, feljelentést is tehet, és ha hatósághoz fordul, úgy azonnal intézkedni fognak az ügyében. A felől is megnyugtattam, hogy a gyermekét emiatt nem fogják kiemelni a családból. Ismertettem a különböző gyermekvédelmi eljárásokat, beszélünk a gyermekek jogairól, gyermekvédelmi kérdésekről, a bántalmazás dinamikájáról, általános tapasztalatokról, illetve az agresszorok módszereiről.

Tapasztalatom szerint a hívóink amellet, hogy tartanak, félnek vagy rettegnek az agresszorok retorzióitól, és emiatt nem is mernek lépni, nem mernek segítséget kérni, sok esetben attól is félnek, hogy gyermeküket, gyermekeiket elveszítik. A megfelelő tájékoztatás sokat segít abban, hogy a rászoruló informálódhasson, hogy megértse a helyzetét, egy kicsit belelásson párkapcsolatának működésébe, mérlegelni és dönteni tudjon, s mindennek

köszönhetően oldódjon a feszültsége. Sokszor elég egy-egy hasznos információ, hogy megnyugodjon a bántalmazott családtag, de gyakran szükséges a lelki-érzelmi támogatás is.

A munkánk során nincs lehetőségünk hosszú konzultációkra, vagy arra, hogy a traumatizált állapotot hosszasan kezeljük, esetet nem viszünk. Ezeket a feladatokat a gyermekjóléti, a családsegítő, illetve a lelki elsősegély szolgálatok látják el. Ez azonban nem zárja ki, hogy amennyiben szükséges – az időkeretekre figyelve – beszélgessünk egy kicsit olyan tapasztalatokról, amelyek ismeretében a bántalmazott ember más szemüvegen keresztül nézhet rá egy helyzetre, Véleményem szerint az információ hiánya és a félelem együttesen az, ami miatt az áldozatok a legtöbb esetben leblokkolnak.

Mindannyiszor elkeseredem, amikor a fentihez hasonló történetről szerzek tudomást, hiszen ezek mind azt mutatják, hogy a bántalmazóknak micsoda „erejük” van, meddig el mernek menni.

Kérdés, hogy ezt az „erőt” mennyiben és meddig táplálja saját, hozott, mélyen gyökerező félelmük és fájdalmuk, illetve mennyiben és meddig táplálja a rendszer.

Készítette: M. L.

Bántalmazott vagy bántalmazó?

Kapcsolatfelvétel

2012. január 15-én 13 óra 18 perckor hívta fel H. J. 20 éves férfi kliens az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálatot.

– Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat, jó napot kívánok!

– Jó napot kívánok! H. J. vagyok. Nem tudom, hogy jó számot hívtam-e fel. Tulajdonképpen mivel is foglalkoznak önök?

– A szolgálatunk, az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat a hozzátartozók közötti erőszak, a párkapcsolati erőszak, a gyermekbántalmazás, illetve a háztartáson belül a rokonok, családtagok által elkövetett erőszak áldozatainak nyújt segítséget. A nap 24 órájában ingyenesen hívható a telefonszámunk.

A telefonszolgálatunk egyik feladata, hogy a hozzánk fordulókat információval lássuk el, ami pl. jogi, technikai lehetőségek ismertetését jelenti, illetve megfelelő segítő szervezetekhez, intézményekhez irányítjuk őket. A hozzátartozók közötti erőszak áldozatai számára létrehozott titkos helyen rövid távú, legfeljebb 30 napos, de 60 napra meghosszabbítható elhelyezésben tudunk segítséget nyújtani, amennyiben a bántalmazott személy telefonon megkeres bennünket, és a feltételekkel egyetért. Ön miért fordult hozzánk?

A probléma leírása

– A testvéremmel, aki 23 éves, vannak problémáink. Édesapánk, aki vállalkozó volt, meghalt, és most hárman testvérek lakunk itt: a 19 éves öcsém, én és a 23 éves bátyám a barátnőjével. Anyu elment vidékre, Heves megyébe, nem érdekli, hogy mi folyik itt. Telefonon sem lehet utolérni.

– Azt említette, hogy édesanyja sem tudja, mi folyik ott? Mégis mi a probléma, amiért felhívta szolgálatunkat?

– A bátyám minden lehetséges módon terrorizál... fizikailag és lelkileg egyaránt. Itt állandóak az ordibálások. Ki akar innen rakni... pedig nekem is jogom van itt lakni... több mint a barátnőjének.

Azt mondta, hogy akasszam fel magamat. Ha nem, akkor ő megteszi. Többször fenyegetett meg életveszélyesen. A múlt héten tettem rendőrségi feljelentést, tegnap ki is hívtam a rendőröket, de ők azt mondták, hogy családi viszályba nem tudnak beleszólni. Megkérdeztem, hogy csak akkor tesznek valamit, ha vér folyik? Nem válaszoltak. Az a véleményem, hogy itt a településünkön a rendőrök mind korruptak, hiába hívom fel őket... újra és újra el fognak utasítani. Mit tegyek?

A segítő kapcsolat menete

A kapcsolatfelvételt és a probléma elmondását követően segítő beszélgetésre szerződünk.

A hívóval ismerttettem a lehetséges megoldásokat.

– Megfontolandó lenne az elköltözés, ami hosszú távon megnyugtatóbb, de természetesen mivel ön jogosan tartózkodik a lakásban, kérhet jogi segítséget is, ingyenesen, az Igazságügyi Hivatal Jogi Segítségnyújtó Szolgálatától (az elérhetőséget megadtam). Amennyiben tovább folytatódnak az atrocitások, úgy hívja ki a rendőröket. Ha nem mennének a helyszínre, hívjon föl ismét bennünket. Mivel a szolgálatunknak jelzési kötelezettsége is van, mi kiküldhetjük őket. Ha szükséges, a helyszínre kivonuló rendőrökkel is tudunk beszélni, amennyiben a telefont odaadja nekik. Természetesen, ha szükséges, hívhat bármikor, ahogy a beszélgetésünk elején elmondtam, éjjel-nappal, folyamatosan elérhetőek vagyunk.

– Nagyon szépen köszönöm a segítséget! Viszont hallásra.

18 óra 2 perckor újabb hívás érkezett.

– Jó napot kívánok! H. J. vagyok, ma már hívtam önöket. Az a helyzet, hogy ismét balhé van. A bátyám fenyeget, azt mondja, hogy elege van belőlem, és most már tényleg kinyír. (A háttérben kiabálás hallatszott.) Kihívtam a rendőröket... mindjárt érkeznek.

Hallható volt, hogy megérkeznek a rendőrök, azután a hívó letette a telefont.

18 óra 15 perckor jelentkezett ismét. Kérte a rendőröket, hogy beszéljenek velem. M. P. rendőrnek adta át a telefont.

– Jó estét kívánok, K. R. vagyok az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálatból.

– *Kicsoda?! Nem a hívó édesanyjával beszélek?*

– Nem. Sajnálom. (Röviden tájékoztattam szolgálatunk tevékenységéről.)

– *Nem ismerem. Nem szoktunk ilyen telefonos beszélgetésekbe belemenni. Tulajdonképpen azt látom, hogy a hívó – aki minket is kihívott – a leghangosabb. Őt kellene valahova elvinni. Úgy látom, hogy valamilyen számla kifizetésén vesztek össze, de mi ebbe nem tudunk beavatkozni, nem tudunk mit tenni. Tulajdonképpen ilyen helyzetbe még nem kerültem, nem volt dolgom hasonló esettel.*

– A szolgálatunk együttműködik az Országos Rendőr-főkapitánysággal, és a családon belüli erőszakon, összhangban a 2007/32. ORFK utasítással, nem csak fizikai bántalmazást értünk. A mi feladatunk többek között az, hogy segítsünk megelőzni a tragikus kimenetelű családi eseményeket. Kérem, hogy ennek a figyelembevételével és a belátása szerint intézkedjen. Köszönöm szépen!

18 óra 43 perckor érkezett az utolsó hívás az eset kapcsán.

– *Jó napot kívánok! M. P. rendőr vagyok. Csak szeretném visszajelezni, hogy úgy néz ki, a hívónkat fogják beszállítani kórházba. Kihívtam a mentőket, mert szerintem ön- és közveszélyes. Teljesen örjög.*

– Nagyon szépen köszönöm a visszajelzést és a hatékony intézkedést. Korábban már elmondtam önnek, hogy a tevékenységünk arra szolgál, hogy a hozzátartozók közötti erőszak következtében előállt krízishelyzetben segítsünk azon, aki

hozzánk fordul, illetve segítünk megelőzni a végzetes kimenetelű történéseket. Ebben az esetben reményünk szerint ezt sikerült is a rendőrség, az önök segítségével megvalósítani, és azt gondolom, hogy a felek a továbbiakat a bíróságon majd megtárgyalják. További eredményes szolgálatot kívánok.

Értékelés, összefoglalás

Az eset kapcsán felmerült bennem, hogy valójában ki is az áldozat, és ki a bántalmazó? A telefon mellett hogyan tudjuk ezt a legpontosabban szűrni, és cél-e az, hogy mi döntsük el: a hívó bántalmazott vagy bántalmazó?

Azt gondolom, hogy egy ilyen kapcsolatban nincsen „csak” áldozat és „csak” bántalmazó. Játzmák zajlanak, és mindkét szerepben benne vannak az emberek. Időnként változnak a szerepek, a módszerek, a hangúlyok, segítséget viszont csak az kér, aki felismeri valamilyen szinten azt, hogy ebből nem kér többet, és ki akar lépni ebből a kapcsolatból. Ezt értékelni kell, még akkor is, ha nem tudja a bántalmazott/áldozat/sértett végigjárni azt az utat, ami az önállósághoz vezet, ami a szabad akarathoz vezet – a társfüggőség és bármilyen egyéb függőség ellenében.

A telefonos segítő feladata, szolgálatunk feladata az, hogy a lehetőségekhez mérten felismerjük a hívó valódi krízisét, életet mentsünk – „tüzet oltunk”.

Azt gondolom továbbá, hogy feladatunk az is, hogy elindítsuk a klienst segítő beszélgetéssel, információval, tájékoztatással, rendőri intézkedés kezdeményezésével, elhelyezéssel azon az úton, ami nem könnyű út, de a remény útja.

Készítette: B. Zs.

„Mi a normális?”

Kapcsolatfelvétel

X-én 19 óra 17 perckor érkezett a hívás, a kliens neve B. A.-né.

A probléma leírása

– Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat, jó napot kívánok!
 – *Jó napot kívánok! (A hívó hangja megremeg, nagyokat sóhajt, a sírás határán áll...) B. A.-né vagyok, a polgármesteri hivatalban láttam a telefonszámukat.*
 – Hallgatom.
 – *Nem is tudom, hogyan kezdjem el. Tudja a férjem szerelmes a 25 éves nagylányunkba. Ma voltam a rendőrségen is, és bejelentést tettem, már teljesen kétségbe vagyok esve, nem tudom, hogy mi lesz velünk. A lányom néhány évvel ezelőtt mesélte el, hogy kilenc éves volt, amikor az apja először arra kérte, hogy simogassa őt meg az intim testrészein, s hogy ő is hadd simogathassa meg a lányomat „ott lenn”. A lányom szeretett volna egy pénztárcát, ezt elmondta az apjának, aki azt mondta neki, hogy megveszi neki a pénztárcát, ha megteszi, amit kér tőle. Minderre akkor derült fény, amikor a lányomnak megjelent az első komolyabb felnőtt udvarlója. Ekkor a férjem teljesen kikelt magából, fenyegette a lányomat, a gyerek elmesélte, mi történt sok-sok évvel ezelőtt. Akkor én számon kértem a férjemet, miért csinálta ezt, ő mindent bevallott, sírt, és kérte, hogy bocsássunk meg neki, ő nem tudja, mi történt vele, többet ilyet nem csinál... Elmentünk együtt pszichiáterhez itt helyben M.-ben, és voltunk N.-ben is. Mindegyik pszichiáter azt mondta, hogy a férjem problémája nem pszichiatríai eset, ez még normális, adtak neki nyugtatókat, s ezzel le volt zárva a történet. A férjem elment néhányszor kezelésre, szedte a gyógyszert, s ő is úgy gondolta, hogy ezzel meg van oldva az ügy. Sőt, képzelje, beszéltem Budapesten egy szexuálpszichológussal, aki azt mondta, hogy „asszonyom, Magyarországon az emberek 90%-ban szerelmesek a saját lányukba, a nők pedig a saját fiukba szoktak szerelmesek lenni. Nyugodjon meg, nincs ezzel a problémával egyedül.”*
 – Ha jól értem, amit mond, akkor Önök próbáltak segítségért fordulni, de nem olyan segítséget kaptak, amilyet vártak.

– *Egyáltalán nem, a gyógyszerekre a férjem gyakran iszik, s ilyenkor kötekedik velünk. Szerettem volna már tőle külön válni, de mindenhová követ minket. Néhány hónapja már nem is élünk együtt, eljöttünk az előző lakóhelyünkről, most is albérlésben élünk, de megtalál bennünket mindenhol. Burkoltan fenyeget minket, azt mondta, „pengeélen táncolunk”, s hogy „nem lesz ennek az egésznek jó vége”. A férjem megmondta, hogy a gyerekekhez nem érhet senki, legszívesebben egy üvegburában tartaná. Olyanokat kér, hogy a lányunk adja oda neki a bugyiját. Azt kérte legutóbb, hogy a lány kinn gyomláljon a kertben, egy sorban és topban, és ő közben önkielégítést végezzen. Legutóbb azon csattant ki a botrány, hogy a lányom nem mondta meg, pontosan melyik településen lakik az udvarlója, s mikor a férjem megtudta, hogy a lány nem mondott igazat, nagy-nagy cirkuszt csinált. A lányomnak most is van egy komoly udvarlója, de a barátai nem tudnak ezekről a dolgokról semmit, eddig egyetlen fiúnak sem tudott igazán megnyitni, kissé életunt lett, fásult és magányos. Tudomásul vette, hogy az apja beteg. Nekem annyit mondott, hogy azt nem engedné, hogy a férjem hozzányúljon, mert akkor inkább megölné.*
 – A lányukat tehát fizikai értelemben nem zaklatja a férje szexuálisan.
 – *Nem, azt a gyerek nem hagyja. Nekünk évek óta nincsen szexuális kapcsolatunk, tudja, mert a férjem azt kérte tőlem, hogy arról beszéljek – miközben együtt vagyunk –, hogy ott van közöttünk a lány, s hogy miket csinálnának vele. Gondolhatja, hogy erre képtelen lennék. Van még három lányunk, az egyik 20 éves, ő a barátjához költözött korábban, a másik, a legnagyobb, 26 éves, ő B.-ben él. Korábban állítólag a 26 éves lányunkat is kerülgette a férjem, de ő egyértelműen visszautasította. Van egy 14 éves lányunk is, aki velünk él. Félttem őt is, mivel ő mindennap szemtanúja, ahogy a férjem leskelődik a nővére után, vagy bántalmaz engem és a nagylányomat, és hát ez kihatással van a lelki életére. Nem érdeklődik a fiúk iránt egyáltalán. Nemrégiben is beszélgettünk, kérdezgettem tőle, hogy ő nem akar-e majd férjhez menni, s azt válaszolta, hogy minek menne, hogy olyan férje legyen, mint az apja.*
 – Mindnyájukat megviseli a férje viselkedése, és ön félti a gyermekeit.
 – *Igen, tegnap bejelentést is tettem a rendőrségen. A rendőröknek megmutattam egy levelet, amit a férjem írt a lányunkhoz. A rendőrök azt mondták, helyesen tettem, hogy jeleztem feléjük. De nagyon*

félek, hogy ha büntető eljárás indulna a férjem ellen, akkor még inkább pokollá változna az életünk, ezért egyelőre a rendőrségen is csak úgy vették fel az általam elmondottakat, mint bejelentést, egyelőre nem indítanak eljárást ránk való tekintettel, nehogy nagyobb baj legyen. A rendőrségen azt mondták, hogy amit a férjem csinál, az zaklatás, ha nem élnénk egy háztartásban, még inkább egyértelmű lenne a helyzet. A legkisebb lányom azért is probléma, mert most lesz nyolcadik osztályos, szeretné ott befejezni az iskolát, ahol elkezdte, tudja, kitűnő tanuló, versenyeket szokott nyerni, és biztos vagyok benne, hogy maga a helyváltoztatás is trauma lenne a számára, de magamra is akarok gondolni, és a nagyobb lányomra is, aki nélkülem biztosan nem menne sehová. Tudja, az is nagyon rossz érzés, hogy a nagyobbik lányom, amikor elköltöztünk a férjemtől, azt mondta, hogy ha az apjának bármi baja történik, engem fog okolni. Nem tudom, mit lehetne tenni, de én már nem bírom tovább ezt a helyzetet. Nem értem, hogy egy felnőtt ember, ha tudja szabályozni azt, hogy mikor kell felkelnie, hogy mikor kell ennie, innia, aludnia, akkor ezt miért nem tudja valahogyan szabályozni magában, miért nem érti meg, hogy nem lehet szerelmes a saját lányába.

– Értem, tanácstalannak érzi magát, s most nem tud döntést hozni.

A hívó már a beszélgetés első mondataiban megfogalmazta, hogy a családban a legnagyobb probléma, hogy a férje szerelmes a második szülött lányukba. Ez a család diszfunkciós működéséhez vezetett, ami gyakorlatilag évek óta tart, és aminek a megoldásához, feldolgozásához – bár szakember segítségét igényelték – nem kaptak megfelelő támaszt. A hívó végső elkeseredésében a rendőrséghez fordult segítségért, ám fél, hogy ezzel a lépéssel veszélybe sodorta önmaga és a velük élő két lányuk biztonságát. Szeretne külön válni a férjétől, de ugyanakkor fél is ennek a következményitől.

Szerződéskötés

A hívóval, aki első alkalommal hívta fel a telefonszolgálatunkat, és szeretne volna, ha valaki meghallgatja a problémáját, segítő beszélgetésre szerződtem, illetve kérésére tájékoztattam őt az

igénybe vehető segítő alternatívákról, biztosítottam róla, hogy minden, ami elhangzik, titokban fog maradni. Elmondtam neki, hogy az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat miben tud a segítségére lenni, valamint azt is, hogy a büntető eljárás elindítása milyen következményekkel jár.

A segítő kapcsolat menete

A kliens maga említette a beszélgetés folyamán, hogy szeretne külön válni a férjétől, de ez eddig azért nem sikerült, mert a férfi mindenhol rájuk bukkant, mindemellett, mivel a rendőrség bevonása kapcsán felmerült benne, hogy ezzel a személyes biztonságuk vált kérdésessé, ezért tájékoztattam őt a krízisellátás lehetőségéről és feltételéről. Elmondtam, hogy ennek a lényege az áldozatok biztonságának védelme.

Megbeszéltük, hogy átgondolják a lányokkal, mi lehetne számukra a megoldás. Alternatívaként felmerült a kliens részéről, hogy a 25 éves lányt egyedül helyezzük el krízishelyen, ők pedig a kisebbik lánnyal maradnának M.-ben, bár nyilván így is veszélyben lennének. (A rendőrök azt mondták, az apa viselkedése zaklatásnak minősül.) Lehetséges az is, hogy mindannyian elhelyezésre kerülnek, de ekkor a 14 éves lánynak kell áldozatot hoznia a családjáért. Félt, hogy már a helyváltoztatás is rontana a tanulmányi eredményein. Maga a kislány is kifejezte az igényét, hogy szeretné az utolsó évét ott befejezni, abban az iskolában, ahol jelenleg tanul. Talán az is megoldás lehetne a helyzetükre, ha mindannyian Sz. megyében maradnának egy anyaotthonban, s a kislány onnan járna iskolába.

Abban állapotunk meg, hogy mivel a hívó ismeri a helyi családsegítő központ munkatársait, hozzájuk fordul segítségért, hogy el tudják dönteni, mi is legyen a végső és számukra elfogadható, biztonságos megoldás. Amennyiben úgy határoznának, hogy igénybe veszik a kríziselhelyezést, mindenképpen fog még telefonálni nekünk, illetve jelentkezik akkor is, ha bármi veszélyes dolog történne. A férje állandó éjszakás, így nappal legtöbbször otthon tartózkodik, ezért az asszony csak esténként tud telefonálni, amikor a férje nincsen otthon.

Összefoglalás, értékelés

A hívó egy a családjukban hosszú évek óta jelen lévő bonyolult problémáról számolt be, melyre nem sikerült megoldást találniuk, s melynek a kezeléséhez nem kaptak megfelelő szaksegítség sem, bár igényelték pszichiáter segítségét több alkalommal is. Az, hogy a hívó férje szerelmes a saját lányába, nem tabu téma a család körén belül, ez mindnyájuk számára ismert tény, amit mindannyian különbözőképpen próbálnak feldolgozni. A 25 éves lány, aki 9 éves kora óta tud arról, hogy az édesapja vonzódik hozzá, betegnek tartja az édesapját, így próbálja őt felmenteni. Erről a „tényről” a családon kívüli kapcsolataiban nem beszél. A kliens maga is patológias jelenségnek tartja a férje viselkedését, szeretne volna, ha az orvosok, akiket ez idáig felkerestek, segítettek volna nekik. Ám úgy tűnik, hogy ez a segítség nem csak hogy elmaradt, de tovább fokozta a családon belüli feszültségeket. Bár a hívó maga úgy érzi, hogy mindaz, ami történik, túllép a „normális” fogalmának határán, mégis azzal kellett szembesülnie, hogy a környezete, legalábbis az olyan szakemberek alkotta közeg, akiktől a segítséget várta, mindezt „normálisnak” tartja – kételyeket támasztva benne, azt sugallva, hogy mindezt el kell tűrnie, el kell viselnie neki és a gyermekeinek is, s a férjét megerősítve abban, hogy amit érez, s ahogyan viselkedik, az elfogadott a társadalom részéről. Emellett a hívónak több szempontot is figyelembe kell vennie a végső döntése meghozatalához, amelyek gyakran ütköznek, s ez belső konfliktust eredményez a számára. Tekintettel kell lennie a biztonságukra, a megélhetésükre, a lakhatásukra, a nagyobbik lány munkahelyére s kapcsolatára, arra, hogy a lány nagyon kötődik hozzá. Figyelembe kell vennie a legkisebb gyermek tanulmányait, igényeit az iskolával kapcsolatosan, valamint a lelki fejlődéséhez, egészséges felnőtté válásához kapcsolódó érveket a különválás mellett. Mérlegelnie kell, hogy a családja többi tagja számára mit jelent majd a döntése, és nem utolsósorban önmagára is gondolnia kell. A klienssel folytatott egyetlen beszélgetésből is nyilvánvalóan kiderült, hogy nagyon nehéz feladat lesz számára megfelelő döntést hozni, s ahhoz minden bizonnyal külső segítséget is igénybe kell vennie.

Konzekvenciák

Az eset, a kliens által elmondott történet, s maga a beszélgetés számomra nagyon nyomasztó és egyben felkavaró élmény maradt. Több kérdés is felvetődött bennem, amelyek nyitva maradtak, s melyekre nem fogok választ kapni.

Vajon ezzel a 25 éves fiatal lánnyal találkozott-e segítő szakember, s vajon hogyan tudta feldolgozni a több éven keresztül magában cipelt titkot, terhet, azt, hogy a saját édesapja öt kisgyermek korában molesztálta, illetve szexuálisan zaklatta, s azóta is szexuális vonzódást érez az irányában, s mindezt szakemberek teljesen normális viselkedésnek tartják?

Vajon azok a szakemberek, akik találkoztak az esettel, s akik úgy vélték, hogy az apa viselkedése, illetve ennek a családnak a működése normális, birtokában voltak-e minden információnak? S vajon felmerült-e bennük, hogy a családban élő még kiskorú gyermek egészséges lelki fejlődéséhez mennyiben járul hozzá az édesapja, s az egész család viselkedése?

Felmerült bennem az a kérdés is: vajon segítőként mennyire lehetünk képesek a minősítéseinkkel (mi normális, illetve mi nem normális) befolyással bírni családok életére, s felnőtt emberek döntéseire, s ezek milyen kihatással lesznek majd a fiatal, vagy éppen még gyermekkorú érintettek életére? Vajon van-e felelősségünk, s hol van a felelősségünk határa? Hogyan tudna ez a család egyedül megbirkózni a jövőben e mélyen gyökerező problémával? Megkapják-e majd a megfelelő személyes segítséget, s fel merik-e egyáltalán vállalni ezt a problémát személyesen is, vagy tovább tűrnek majd?

A kérdésekre nincsen válasz, csak abban bízom, hogy ez a kliens megtalálja önmaga és gyermekei számára a helyes utat, s mindnyájan rálelhetnek a saját kérdéseik válaszaira.

Készítette: F. M.